

S T U D I A
UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI
SOCIOLOGIA
1-2

EDITORIAL OFFICE: Republicii no. 24, 3400 Cluj-Napoca ♦ Phone 0264-40.53.52

- OMAGIU PROFESORULUI ACHIM MIHU -

SUMAR – SOMMAIRE – CONTENTS - INHALT
--

ILIE BĂDESCU, ANDREEA NICOLAESCU, Generația profesorului ♦ <i>The Generation of the Master</i>	3
ION BIRIȘ, Nevoia de maeștri ♦ <i>The Need for Leaders</i>	17
TRAIAN VEDINAȘ, Configurațiile discursului sociologic ♦ <i>The Configurations of the Sociological Discourse</i>	23
RADU VIDA, În contextul sociologiei literaturii ♦ <i>In the Context of Sociology of Literature</i>	29
MIHAI PASCARU, La connaissance, la communication et l'action commune dans le village roumain contemporain ♦ <i>Cunoaștere, comunicare și acțiune comună în satele românești contemporane</i>	35
ANDREI NEGRU, TRAIAN VEDINAȘ, Dezvoltarea învățământului sociologic universitar ♦ <i>The Evolution of the University Sociological Education</i>	53
FLORENȚA STĂVĂRACHE, George Em. Marica: sociologia unei comunități intermediare ♦ <i>G. Em. Marica: Sociology of an Intermediate Community</i>	79

CRISTINA TÂRHAȘ, Repere în antropologia culturală ♦ <i>Reference in Cultural Anthropology</i>	99
ALINA BÂRSAN, DELIA BOBÂRSC, Publicistica sociologică ♦ <i>Sociological Writings</i>	107

RECENZII - BOOK REVIEWS

GABRIELA GARIP ♦ Paul H. Stahl, <i>Triburi și sate din Sud-Estul Europei, Structuri sociale, structuri magice și religioase</i>	117
DELIA BOBÂRSC ♦ Traian Rotariu (coordonator), Gabriel Badescu, Irina Culic, Elemer Mezei, Cornelia Muresan, <i>Metode statistice aplicate în științele sociale</i>	121
MILENA ȘEULEAN TOMA ♦ Cornelia Mureșan: <i>Evoluția demografică a României. Tendințe vechi, schimbări recente, perspective – (1870-2030)</i>	123

GENERAȚIA PROFESORULUI

ILIE BĂDESCU, ANDREEA NICOLAESCU

ABSTRACT. *The Professor's Generation.* Achim Mișu represents the generation of sociologists who have affirmed themselves in the seventies and has participated with this generation of sociologists and philosophers at the reconstitution of the main profile of the Romanian sociology and philosophy of the interwar period, which had significant characters like Dimitrie Gusti and Lucian Blaga.

Un studiu de omagiere a unui om de forță și exemplaritatea profesorului Achim Mișu este implicit o carte despre generația în mediul căreia a traversat etapele sale creatoare, cu care, evident, s-a intersectat, pe care-a purtat-o în frământările proprii, prin care va fi căutat răspunsuri care n-au fost doar ale lui, nici numai ale generației sale, ci ale neamului întreg pentru care fiecare generație se face punte o vreme, lăsând apoi locul alteia și așa mai departe, din veac în veac. Îmi aduc aminte c-am încercat cu un alt prilej să surprind câteva dintre caracteristicile care par a fi marcat definitiv profilul generației profesorului Achim Mișu. Fiecare generație își are coeficientul ei de eroism, originalitatea ei, liderii ei, eșecurile ei etc., scriam cu acea ocazie. Generația profesorului Achim Mișu „a fost o generație aparte căci este cea dintâi, după război, care-a îndrăznit să modifice strategia de raportare la comunismul de ocupație. Cei ce rezistaseră în munți cu arma în mână, sfârșiseră prin a fi decimați prin pădurile Carpaților ori în temnițe. S-a ivit atunci a doua generație a rezistenței la comunism, generația Labiș, cum a fost ea denumită. Aceasta a schimbat arma soldatului cu arma rezistenței prin cultură”. Profesorul Achim Mișu face parte din această generație. „Ea a parcurs bătălii despre care nimeni nu mai vrea azi să-și amintească. Bătălia de a-I avea într-o ediție, fie și

cenzurată, pe D Gusti, de a-l reedita pe Iorga și Pârvan, de a reînființa sociologia, după ce fusese decretată știință burgheză de către „aripa kominternistă” a partidelor comuniste din țările ocupate, bătălia de a-l citi pe Blaga, poetul, apoi pe Blaga filosoful (și ce bătălii a purtat profesorul Mihiu pentru cauza acestui mare filosof român, toate câștigate !), bătălia de a-i avea în ediții pe Eminescu, pe Rebreanu, pe Arghezi, pe Sadoveanu, de a-l reedita pe Călinescu prin monumentala sa „Istorie a literaturii române ...” etc., de a dobândi dreptul să-l citești pe Goga și Aron Cotruș, cărora un coleg de generație al profesorului Achim Mihiu a îndrăznit atunci să le consacre monografii, pentru care se puteau face ani de temniță, toate acestea, vai, câte bătălii!, au fost purtate de generația aceea. Bătălia aceasta o poate înțelege acela care pătrunde mecanismul pervers al acelei mașini de ocupație și represiune care combina într-unul și același agregat o internațională, cea kominternistă, și un imperiu, cel ruso-sovietic ». Ca să localizăm în chip adecvat poziția generației profesorului Achim Mihiu în spiritul veacului pe care aproape l-a traversat ar fi utilă poate o succintă incursiune în miezul acestui veac, la startul tragicului conflict care-a marcat viața celor care, ca și profesorul Mihiu, au fost și au rămas ai unei generații, pe care veacul și conflictele lui i-a somat să răspundă. Pentru a înțelege chestiunea, nu vom insista asupra examinării sociologice a internaționalelor comuniste ori a epocii ca atare. Vom alege calea mult mai firească de a rememora cu acest prilej cărțile care se constituie singure în mărturii ale luptelor pe care le-a purtat profesorul Achim Mihiu el însuși. Bătălii pe care le-a câștigat pentru generația lui, dar și pentru cei mai tineri. Am examinat aceste cărți împreună cu unii dintre colegii mei mai tineri trecând asupra lor o parte a bucuriei pe care ți-o procură gestul de prețuire a unui om extraordinar și a cărților lui. Una dintre acestea este „Maestrul și iedera”, o carte pe care o credeam deșteptătoare pentru cei ce-au citit-o la momentul apariției, care se dovedește deșteptătoare și astăzi în mediul celor ce nu-l cunosc pe profesorul Mihiu decât din cărțile sale. *Maestrul și iedera*, lucrarea profesorului din 1988, izvorăște din „atrakția față de cultura transilvăneană românească”, autorul mărturisind încă din introducere că „mirajul culturii

transilvănene românești, cu istoria, creatorii, valorile și personalitățile ei [i-a] fost întreținut de manifestări generoase ce-au avut loc la Sebeș, la leud, la Bistrița, la Blaj și la Cluj. Ele au fost închinat culturii românești și unor minți de vază din viața spirituală a Transilvaniei (L.Blaga, L.Rebreanu, D. D. Roșca, Școala Ardeleană, cultura populară"¹. Deducem, iată, că una dintre formele de luptă culturală pe care profesorul Mihu le-a utilizat a fost aceea a marilor manifestări spirituale, cu publicuri mari,, la scena deschisă, în care cine-ar fi îndrăznit să mai întoarcă politica dictatului ideologic !? Adevărul era căutat în fața marii mulțimi, cu mii de martori pe care n-ar fi îndrăznit să-i mai citeze nici un acuzator public. Ar fi însemnat să citeze în instanță, pe locul martorilor, tot poporul român lucru pe care dușmanii culturii române n-au mai îndrăznit să-l încerce. Acesta este un mijloc de luptă care a ieșit integral din arsenalul de război al acelei generații. Ocupantul nu mai reușea să aresteze cultura. După ce-a arestat cărțile. Cohortele noilor generații au mutat amfiteatrele în săli imense, pe stradă, în fața puublicurilor cărora ce poliție din lume ar fi îndrăznit să le facă fișe de acuzare !? Autorul însuși mărturisește că această carte se înscrie pe linia trasată de volumul *Meandrele adevărului*, apărut în 1983, fiind vorba despre o linie "de căutare a adevărului, ce nu se prezintă întotdeauna pur și fără capcane"².

Lucrarea *Maestrul și iedera* este structurată pe două mari părți, una intitulată *Explorări*, cealaltă *Atitudini și însemnări*. "*Explorările* sunt, în fond, niște studii de filosofie și sociologie culturală, aflate mai mult în apropierea literaturii și criticii literare decât în aceea a programelor analitice, academice și nu o dată conservatoare. În *Atitudini și însemnări* se continuă problematica *Explorărilor* cu un accent polemic deschis față de câteva poziții referitoare la istoria și cultura noastră, susținute de cercetători români și străini. Ele vor, dincolo de rolul lor critic concret, să atragă atenția asupra nevoii de opinie critică ce joacă în cultură aproximativ același rol pe care-l are igiena în menținerea stării de sănătate" ³. Lucrul cel mai tulburător se

¹ Achim Mihu, *Maestrul și iedera*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1988, p. 5.

² *Ibidem*, p. 6.

³ *Ibidem*.

referă la această corelație între adevărul unei culturi și respectul față de valorile ei, pe de o parte, și sănătatea unei societăți, pe de altă parte. Chestiunea capătă o tristă actualitate mai cu seamă azi.

Titlul volumului este dat de una dintre *Însemnări*, reprezentând, într-un prim sens, relația maestru-discipol, dar "suprapus lui și fundamental este » altul încă mai înalt care se referă la « modul în care se cuvine să ne raportăm la înaintași și, în general, la unele modele culturale. Respectul față de cultura națională este tot atât de necesar unei societăți sănătoase precum este esențial succesiunii firești a generațiilor respectul față de părinți"⁴.

Ne vom opri asupra câtorva studii din volumul amintit, considerate de noi semnificative pentru ilustarea intențiilor autorului, dar mai presus de acestea ilustrative pentru profilul și băătăliile unei generații.

Primul studiu cuprins în *Explorări – Țărușul de argint* – este închinat "disputei metafizice dintre București și Sibiu", prin reprezentanții lor, Nichifor Crainic și Lucian Blaga. Este vorba despre distincția între "metafizica harică" și "metafizica laică", prima aparținându-i lui Nichifor Crainic, a cărei viziune filosofică se întemeiază pe autoritatea creștinismului, în speță pe aceea a ortodoxiei, iar cea de a doua, caracterizând sistemul filosofic al lui Lucian Blaga. Achim Mișu se ridică împotriva unora dintre sensurile atribuite pe nedrept operei lui Lucian Blaga și, mai ales, împotriva plasării sale, "fără rezerve și nuanțări, în cercul ateismului"⁵, iar argumentele sale sunt incluse chiar într-un studiu de prezentare a gândirii filosofice a lui Blaga, *Argumentum*.

În *Mitul social*, ne surprinde iarăși actualitatea chestiunii, căci profesorul Achim Mișu analizând concepția blagiană legată de mit, constata o chestiune de actualitate, anticipând parcă reacțiile contraculturale actuale dirijate contra miturilor unei culturi. Pentru Blaga, precizează profesorul Mișu, mitul este "un mijloc esențial de cunoaștere (...) un produs al geniului nostru creator"⁶, dar și "o idee de acțiune", de aceea el "trebuie sădit și

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁶ *Ibidem*, p. 28.

sedimentat în conștiința oamenilor sub forma și tăria unei credințe"⁷. În ceea ce privește violența care însoțește miturile, Blaga, observă profesorul Mihiu, a înțeles că "o mare mișcare socială are drept îndemn și resort ascuns întotdeauna un mit. Ca nimeni altul a urmărit incomensurabila însemnătate a mitului în viața socială. Mitul e o idee creatoare care are darul să dea impuls și să scoată din letargie masele"⁸. Dar Blaga – spune Achim Mihiu – se detașează de ideea oricărei exagerări, argumentând că "un lucru exagerându-se se prefăce în contrariul său. Forța mărită prea mult devine slăbiciune"⁹. De aici derivă concluzia lui Achim Mihiu că "mitul lui Lucian Blaga este pașnic și solicită o credință unificatoare, plină de înțelegere față de viață, generatoare de extaz creator"¹⁰.

Studiul intitulat *Mirabila sămânță* este închinat tot personalității lui Lucian Blaga, de această dată prin intermediul conceptului de conștiință națională, analizată de filosoful transilvănean într-una din cărțile lui, apărută postum și intitulată *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*¹¹. În cuprinsul ei "geneza conștiinței naționale pare privită ca o meandrică și dramatică succesiune de etape"¹², idee susținută și de Achim Mihiu: "Conștiința națională a românilor din Transilvania a fost o mirabilă sămânță, în absența căreia România din 1918 și cea de astăzi nu ar fi existat. Ea nu a apărut prin câteva mișcări instinctive (...). I-au trebuit istoriei sute de ani să o înfiripe și să o maturizeze, printr-un proces extraordinar de complex, în condițiile unor sacrificii omenești pe care astăzi nu putem să ni le imaginăm"¹³.

Într-un studiu mai lung – *Lucian Blaga în Clujul postbelic* –, cu care și încheie partea din lucrarea închinată lui Blaga, Achim Mihiu se referă la perioada din viața filosofului cuprinsă între 1944 și 1961, anul trecerii filosofului la cele veșnice. Este vorba despre un studiu cu o evidentă tentă

⁷ *Ibidem*, p. 29.

⁸ *Patria*, IV, nr. 202, 17 septembrie 1922, apud Mihiu, *op. cit.*, p. 29.

⁹ "Slăbiciunea forței", *Patria*, IV, nr. 250, 1922, apud *ibidem*, p. 31.

¹⁰ Achim Mihiu, *op. cit.*, p. 31.

¹¹ București, Ed. Științifică, 1966.

¹² Achim Mihiu, *op. cit.*, p. 17.

¹³ *Ibidem*.

biografică, legat de cariera profesorală a lui Blaga curmată brusc prin suspendarea sa din învățământ. Aceasta a avut drept argument "antiteza ideologică" dintre marxism și concepția blagiană. În acest context, Achim Mihai reușește să contureze și imaginea societății culturale din Transilvania odată cu instaurarea regimului stalinist-jdanovist. Sociologul este aici neîntrecut.

Perioada în care Lucian Blaga a lucrat la Filiala Cluj a Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei R.P.R., caracterizând-o drept una dintre cele mai dramatice din întreaga viață a filosofului, marcată de o "încercare de depreciere a demnității sale profesionale de cercetător și filosof"¹⁴ și soldată cu încetarea creației lui în domeniul filosofiei. Sociologul schimbă adeseori în cuprinsul demonstrațiilor sale unealta științei sale cu aceea a antropologului ca și în acest capitol în care se cercetează conflictul dintre putere și creație. Puterea politică nu trebuie subestimată, căci ea poate curma destinul creator, uneori la scara unei întregi culturi, pe o perioadă, e drept, determinată, dar nu mai puțin tragică. Destinul pe care l-a avut lucrarea sa *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea* – care trebuia să fie o parte a unei *Istории a filosofiei românești*, coordonată de Institutul de Istorie și Filosofie din București prin directorul său, M. Ralea și care a ajuns în final o "variantă abreviată" a lucrării inițiale, mai ales în legătură cu părțile referitoare la istoria bisericilor din Transilvania, la locul religiilor în configurația social-culturală și etnică a Transilvaniei din acele timpuri, la conceptul de națiune – este edificator în această privință.

Consecința practică a "antitezei ideologice" de care vorbeam a fost "scoaterea operelor lui Lucian Blaga din circulația bibliotecilor, fapt pe care el este exclus să nu îl fi aflat, de vreme ce din 1951 a lucrat la Biblioteca Academiei din Cluj"¹⁵. Între *Publicațiile interzise până la data de 1 mai 1948* apar două din lucrările sale: *Fenomenul originar* și *Ferestre colorate*. Un an mai târziu, în *Publicațiile nedifuzabile. Lista de circulație internă* sunt

¹⁴ *Ibidem*, p. 61.

¹⁵ *Ibidem*, p. 75.

trecute alte cinci titluri: *Artă și valoare*, *Cultură și cunoștință*, *Geneza metaforei și sensul culturii*, *Pietre pentru templul meu*.

“Poziția manifestată față de creația filosofică a lui Lucian Blaga după 1948 și până în 1961, când a survenit dispariția sa, a fost de critică ascutită, cu invocarea unui element de pericolozitate ideologică. Derivau logic din această premisă atitudinile de ignorare a ei și de contestare a oricăror merite ale lui Lucian Blaga în acest domeniu. (...) Exemplul cel mai elocvent și, totodată, cel mai ciudat îl reprezintă *Studiul monografic. Universitatea “V. Babeș”*¹⁶, cuprinzând perioada de la 1918 (după Marea Unire) și până în 1957. În el se înfățișează structura facultăților (...). La paragraful *Științe filosofice* (...) numele lui Lucian Blaga lipsește cu desăvârșire. El a fost pur și simplu epurat din istoria Universității unde ținuse cursuri din 1938 și până la sfârșitul lui 1948”¹⁷. Nu mai puțin surprinzătoare este perspectiva înnoitoare propusă de către profesorul Miha pentru studiile de valorificare a moștenirii culturale. Profesorul Miha a evaluat marile creații ale culturii române, între cei dintâi, din perspectiva unei teorii istorice și sociologice a recuperării. Este subliniată o dimensiune mai puțin cercetată în istoria unei culturi și anume dimensiunea eroică.

Referindu-se la încercările de “recuperare” a personalității culturale și a operei lui Blaga, Achim Miha le încadrează perioadei de după 1961, când “interesul față de filosofia sa a trecut din anumite zone latente, unde bănuim că niciodată nu a scăzut, în cele manifeste. Aceasta mai ales de prin 1965, când cursul evenimentelor devenise potrivit dogmatismului și favorabil unei evoluții culturale firești”¹⁸. Este vorba inițial de o “falsă recuperare” prin “publicarea câtorva lucrări necunoscute nu numai publicului larg, dar nici măcar specialiștilor și care păreau a-l “salva” pe filosof prin aducerea lui în proximitatea sau cadrele marxismului: *Gândirea românească în*

¹⁶ Cluj, 1957, apud A. Miha., op. cit., p. 75.

¹⁷ A. Miha, op. cit., pp. 75-76.

¹⁸ *Ibidem*, p. 78.

Transilvania în secolul al XVIII-lea (1966)¹⁹, *Experimentul și spiritul matematic* (1969)²⁰, *Aspecte antropologice* (1977)²¹, *Ființa istorică* (1977)²². Într-o epocă în care s-a acordat o mare atenție ideologică problemelor unității, suveranității și independenței naționale remarcabilă a fost publicarea *Trilogiei culturii* (1969)²³, veritabilă profesiune de credință națională a filosofului din Lancrăm, și parte integrantă a sistemului lui filosofic²⁴. În anii din urmă au început să apară două ediții ale operelor lui, una pregătită de Dorli Blaga, cealaltă elaborată de George Gană. În lucrările de istoria filosofiei românești, aprecierile în legătură cu opera lui Lucian Blaga au suferit, în mod treptat, schimbări de substanță. Au apărut și câteva monografii având drept obiect opera sa filosofică.

Am insistat atât de mult asupra studiilor închinat de Achim Mișu personalității și operei lui Lucian Blaga pentru că acestea ilustrează modul în care un destin creator a fost întrerupt brusc – ca multe altele – în perioada de după 1944. Cazul Blaga devine grăitor mai ales prin modul în care Achim Mișu prezintă metodele de reprimare a personalității și operei sale, dar și încercările de recuperare ulterioară.

În plus, este evident că Achim Mișu susține concepția lui Lucian Blaga despre cultură, afirmând că “recunoașterea valorii înconștientului în geneza culturii ne pune într-o situație de egalitate cu toate țările lumii și, mai ales, cu Occidentul Europei în raport cu care deseori noi am avut adânci și extinse complexe. Nu există o “rațiune” ce să ne condamne la o stare de subdezvoltare culturală. În plus, slăbiciunile înapoierii noastre, stabilite după baremurile concepțiilor influente în epocă, s-au transformat, la L. Blaga, într-o

¹⁹ Ediție îngrijită de George Ivașcu, București, Ed. Științifică, 1966, apud A. Mișu, *op. cit.*, p. 78.

²⁰ Prefață Călina Mare, București, Ed. Științifică, 1969, apud ibidem.

²¹ Ediție îngrijită și prefațată de Ion Maxim, Postfață de Al. Tănase, Timișoara, Ed. Facla, 1976, apud ibidem.

²² Ediție îngrijită și postfață de T. Cățineanu, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1977, apud ibidem.

²³ Cuvânt înainte de D. Ghișe, București, Ed. pentru literatură universală, 1969, apud ibidem.

²⁴ A. Mișu., *op. cit.*, p. 78.

energie deosebită. Dubla noastră *retragere din istorie*, când vremurile ne-au fost vitrege (...) este de bănuț că a avut consecințe salutare asupra conservării disponibilităților noastre creative"²⁵; sau, cu cuvintele lui Blaga, "Examenul atent și stăruitor al culturii noastre populare ne-a dus la concluzia reconfortantă despre existența unei matrici stilistice românești. Latențele ei, întrezărite, ne îndreptătesc la afirmațiunea că avem un înalt potențial cultural. Tot ce putem ști, fără temerea de a fi desmințit, este că suntem purtătorii bogați ai unor excepționale posibilități"²⁶. De aceea "a fi pesimist în ce privește viitorul neamului tău, înseamnă a fi trădător de neam..."²⁷. O spunea Blaga în perioada interbelică, o sublinia Profesorul Mihiu în anii ocupației comuniste. Ce premoniție răzbate în aceste gânduri ale filosofului din Lancrăm, repetate ca într-un ecou de profesorul clujean, pentru zilele noastre!

În studiul *D. D. Roșca: între Socrate și Bănuțiu*, Achim Mihiu analizează un eseu al lui D. D. Roșca, publicat în 1944 și intitulat *Europeanul Bănuțiu*, evidențiind drept idee centrală unitatea dintre universal și particular, dintre spiritul european și cel al fiecărei națiuni. În viziunea lui Mihiu "filosofia europeană este o "valoare veșnică", dar nu în sensul de valoare în sine. Ea se realizează și se dezvoltă mai viu decât oricând atunci când servește interesele naționale"²⁸. Este o afirmație ce clarifică atât de actuala problemă a raportului național-supranațional (globalism). Organizarea noilor structuri supranaționale trebuie să aibă la bază ideea că "spiritului european îi este caracteristică o normă consacrată: în raportul de la ins la ins nu trebuie să primeze forța ci dreptul"²⁹, iar în acest context "conștiința omului european este aceea care prescrie națiunilor drepturile ce intră ca note definitorii în conceptele de om și umanitate: viața, libertatea, gândul, religia, rodul muncii proprii, pământul, demnitatea și onoarea"³⁰. Merită să adăugăm și una dintre

²⁵ *Ibidem*, p. 26.

²⁶ L. Blaga, *Trilogia culturii*, București, Ed. pentru literatură universală, 1969, p. 258, apud A. Mihiu, *op. cit.*, p. 26.

²⁷ Idem, *Pietre pentru templul meu*, , p. 44, apud *ibidem*, p. 27.

²⁸ A. Mihiu., *op. cit.*, p. 90.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 91.

ideile desprinse dintr-un alt eseu al lui D. D. Roșca – *Valori veșnice* –, idee care exprimă și concepția lui Achim Mișu: «valorile veșnice» nu sunt, așa după cum s-ar putea crede, doar rezervația unor națiuni occidentale față de care singura atitudine rațională a celorlalte națiuni e sincronismul desăvârșit. Fiecare popor are posibilitatea de a-și aduce contribuția în acest sens³¹ pentru că «fiecare națiune, mică sau mare, puternică sau slabă materialicește, este în principiu un rezervor de puteri creatoare de cultură originală. În acest sens, fiecare din popoarele Pământului reprezintă, în cazul cel mai rău, cel puțin o promisiune. Duhul suflă unde vrea... În mijlocul oricărui popor, fie el cât de umil, poate naște omul excepțional, om care, într-un domeniu sau altul, poate întrupa în persoana lui cel mai înalt ideal de umanitate al vremii...»³². Se face o deosebire între «existența «pur și simplu» a națiunilor și existența prin valoare»³³, raportarea la «valorile veșnice» ca mijloc de a ne susține drepturile și de a le câștiga» nefiind una exclusiv de pe o poziție sincronistă, ci lăsând «deschisă calea creației proprii cu relevanță universală»³⁴. Este atinsă aici ideea centrală a dezbaterilor legate de tema sincronism-protocronism.

Urmează câteva studii consacrate personalității și operei lui L. Rebreanu – *Adâncimi metafizice, Zoon politikon, Ani apocaliptici, Hermeneutica Gorilei* – asupra cărora nu vom insista, mărginindu-ne la a atrage atenția asupra unor citate referitoare la poziția geopolitică a României, ce nu-și pierde actualitatea nici astăzi: «ne aflăm, spune Liviu Rebreanu, între doi uriași»³⁵. «E odios proverbul nostru: capul plecat sabia nu-l taie; dar se pare, pentru neamul nostru, ca și pentru altele ca noi de mici, nu există altă posibilitate de existență»³⁶. «Cine să ne ajute? De jur împrejur dușmani»³⁷.

Trecând la partea a doua a lucrării – *Atitudini și însemnări* – aceasta începe cu câteva studii închinare personalității lui C. Noica, primul dintre

³¹ *Ibidem*, p. 95.

³² D. D. Roșca, *Temeiuri filosofice ale ideii naționale*, Sibiu, Tiparul Institutului de arte grafice «Dacia Traiană», S. A., 1943, p. 6, apud A. Mișu., *op. cit.*, p. 95.

³³ A. Mișu, *op. cit.*, p. 95.

³⁴ *Ibidem*, p. 96.

³⁵ L. Rebreanu, *Jurnal*, II, p. 187, apud A. Mișu, *op. cit.*, p. 122.

³⁶ *Ibidem*, p. 188, apud *ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 187, apud *ibidem*, pp. 122-123.

acestea dând și titlul volumului și urmărind relația dintre “Magul de la Păltiniș” și unul dintre discipolii săi, Gabriel Liiceanu. Autorul însuși mărturisește că “aici se află primul sens, și cel inițial, al titlului acestei cărți: *Maestrul și iedera*”³⁸.

În acest context, al relației maestru-discipol, C. Noica spunea clar: “Un tânăr căruia nu-i poți trece nici o incertitudine îți este o înfrângere”³⁹. Prin urmare, “În Școala pe care el și-a imaginat-o, Maestrul urmărește, de fapt, creșterea discipolilor, el e un mijlocitor “între ei și ei înșiși”⁴⁰. Dar discipolul nu e forțat să devină ceva. Devenirea lui e problema libertății și destinului lui: “discipolul vrea să devină iedera. Trebuie să-l lași să fie ceea ce trebuie să fie: chiar buruiană”⁴¹. (...) “Dacă nu se realizează pe cont propriu, orice viață e o nereușită, o amânare”⁴². Realizare, bineînțeles, cu o condiție: să vrea să fie iedera”⁴³.

A. Mișu consacră un studiu și reportajului literar, al cărui părinte îl consideră pe Geo Bogza, argumentând că este vorba despre un tip de reportaj monografic, prin urmare cu apropiere de perspectiva monografiei sociologice. Deosebirea față de modelul teoretic al monografiștilor din Școala lui D. Gusti ar fi aceea că, dacă aceștia se limitează la studiul unei unități sociale, un sat, prin îmbinarea cadrelor (cosmic, psihologic, istoric, biologic) cu manifestările (politice, spirituale, economice, juridice), la Geo Bogza, deși nu este omis nici unul dintre cei opt termeni, nu este vorba de “cuprinderea lor cât mai exactă, cuantificată, ci [de] relevarea a ceea ce e mai semnificativ pentru om și semenul lui”⁴⁴.

Referindu-ne la o altă lucrare a lui Achim Mișu, *Sociologia americană a grupurilor mici. Câteva considerații teoretice*, trebuie să facem de la început precizarea că aceasta aparține sociologiei anilor '60 (a apărut în

³⁸ A. Mișu, *op. cit.*, p. 6.

³⁹ C. Noica, *Jurnal filosofic*, p. 44, apud A. Mișu, *op. cit.*, p. 172.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 8, apud *ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 82, apud *ibidem*.

⁴³ A. Mișu, *op. cit.*, p. 172.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 185.

1970); în plus este vorba despre "Câteva considerații teoretice", subtitlul circumscriind sfera problematicei studiate și lăsând să se înțeleagă că nu este vorba despre o lucrare cu pretenții de exhaustivitate.

Lucrarea urmărește problemele mari ale sociologiei grupurilor mici, așa cum sunt văzute de cercetătorii americani și se referă la: istoria teoriilor și cercetărilor legate de grupurile mici, teoriile asupra grupurilor mici, problemele principale din cadrul grupurilor mici și metodologia de cercetare a grupului mic.

Nu vom insista asupra teoriilor prezentate de Achim Mișu, ne vom mărgini la a spune că autorul se raportează critic la ele, direcțiile conturate de el în legătură cu studierea grupurilor mici fiind actuale și astăzi.

Vom aminti, în final, doar remarcă pe care o face în legătură cu numărul mare de studii bibliografice, monografii, lucrări, culegeri de studii, articole etc. referitoare la grupurile mici, semn al interesului crescut pe care îl manifestă cercetătorii față de această temă, de o mare importanță și cu implicații majore și în prezent. Achim Mișu pune numărul mare de lucrări pe seama a doi factori care se influențează reciproc: "unul este gnoseologic și celălalt social. La rândul său, factorul gnoseologic se subdivide într-o latură particulară și una generală, iar cel social – în aspecte ce țin de interesele de grup ale sociologilor și psihosociologilor americani și aspecte care se referă la sistemul social ce constituie fundalul istoric al dezvoltării masive a cercetărilor în domeniul grupurilor mici"⁴⁵. Latura gnoseologică particulară se referă la problemele specifice ale cunoașterii grupurilor mici: cercetarea grupurilor mici (datorită conținutului lor relativ mai puțin complex și în același timp mai concret în raport cu cel al grupurilor mari) face posibilă folosirea cu succes a metodei experimentale și a unor relativ complicate procedee matematice (datorită acestei particularități, o seamă de sociologi și psihosociologi au văzut în cercetarea grupurilor mici un domeniu care face să dispară deosebirile dintre științele naturii și științele sociale);

⁴⁵ A. Mișu, *Sociologia americană a grupurilor mici. Câteva considerații teoretice*, București, Ed. Politică, 1970, p. 24.

cercetarea grupurilor mici nu solicită cheltuieli prea mari; bibliografia referitoare la grupurile mici nu se întinde prea mult în trecut, ca în cazul altor ramuri ale științelor sociale⁴⁶.

În legătură cu factorul gnoseologic, dar de factură generală care ar explica dezvoltarea domeniului studiat, Achim Mihailescu se referă la linia psihologizantă pe care se înscria la momentul respectiv sociologia americană în ansamblu, reducerea societății la grupul mic și abordarea acestuia aproape exclusiv prin prismă psihologică fiind doar o expresie a acestei tendințe generale. Pe de altă parte, mulți cercetători americani priveau cercetarea grupului mic drept o cercetare a sistemului social la scară mică, considerând că asemenea investigații permit să se facă unele paralele semnificative între cele două niveluri ale socialului⁴⁷.

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 24-25.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 26.

NEVOIA DE MAEȘTRI

IOAN BIRIȘ

ABSTRACT. The Need of Principals (Masters). The young spirit in its formation needs the supervision of mentors (principals). In this dialectic of the intellectual evolution, A. Mișu has been a model for many generations of students by his own personality as well as by his sociological writings have cultivated innovative ideas in sociology.

Amintirile legate de universitate reprezintă, cred, reperele care marchează cel mai puternic viața unui intelectual. Prin ele reînvie tinerii de odinioară, căci universitatea este locul și momentul în care se formează sentimente și pasiuni înălțătoare, traiectorii pentru viitor. Și ele se formează în preajma marilor dascăli, a măștrilor care luminează cu prețul propriei combustii. La Universitatea "Babeș – Bolyai" profesorul Achim Mișu este unul dintre aceștia.

Începeam studenția la universitatea clujană când primul volum al "ABC – ului investigației sociologice", semnat de Achim Mișu, avea proaspăt mirosul cernelii tipografice. Era, în acea vreme, titularul cursurilor de metodologie sociologică (la anul II) și de epistemologia științelor sociale (la anul IV). Iar noi, studenții, eram o generație încrezătoare, dornici să cunoaștem cât mai multe, simțind încă din plin impulsul deschiderii intelectuale ce survenise în România la finele anilor șaizeci.

Fac parte dintre cei care nu cred că obsedantul deceniu al istoriei noastre ne-a lăsat fără mari profesori și fără modele. Nu cred într-o ruptură, într-o discontinuitate fatală. Profesorii mei clujeni, cei mai mulți, fuseseră studenții lui Lucian Blaga și / sau ai lui D.D. Roșca. Spiritul acestor gânditori de marcă era transmis către generația noastră. Foștii discipoli ai lui Blaga și

D.D Roșca au fost modele pentru noi și este rostul generației noastre de a furniza modele, pe măsura puterilor ei, pentru tinerii care vin.

În anii studenției mele, numărul locurilor la filosofie era mic, așa încât ne cunoșteam destul de bine, studenți și profesori. Zărisem încă din anul I silueta subțire, aproape fragilă a profesorului Miha. Am studiat cu domnia sa "Între două Americi". Avusese o bursă în State, revenise în țară, apoi plecase iar. Îl priveam cu admirație și îi sorbeam cuvintele. În ultimul an, întors recent din SUA, ne-a ținut un curs despre Wright Mills. Cursurile sale erau aidoma unui ritual. Cu vocea scăzută, uneori aproape șoptită și cu o privire pătrunzătoare, profesorul Miha făcea din prelegere un fel de confesiune inițiativă.

Personalitate puternică, însetată de cultură, și-a croit propriul drum în profesie. Oficial, în cadrul Universității din Cluj – Napoca există o secție de filosofie. În fapt, în această secție, noi, studenții, primeam și o pregătire sociologică printr-o linie de cursuri destinată acestui scop. În cadrul colectivului de sociologie se crease o atitudine mai pozitivă, poate din dorința de a sublinia mai apăsător spiritul de științificitate necesar unei discipline empirice în contrast cu libertatea aproape nemărginită a speculației filosofice. Atât din publicațiile sale, cât și din discuțiile pe care le-am avut cu profesorul Miha de-a lungul anilor, atitudinea ce răzbătea constant era una a înțelegerii legăturilor subtile dintre filosofie și sociologie. Începându-și cariera sociologică prin domeniul cel mai riguros și aplicat al acestei discipline – sociometria - , poate că ar fi fost cel mai îndreptățit să se situeze într-o perspectivă "antimetafizică".

Dar nu a fost așa. Preocupat de "uman" și de "social" deopotrivă, maestrul nostru era fascinat mereu de "subiect", de subiectul social și istoric, de subiectul cultural și epistemic etc. În vremuri când unii vedeau doar rolul maselor în istorie, profesorul Miha ne atrăgea atenția și asupra personalităților, asupra complexității și destinului acestora. Printr-un soi de contrapunct, când atenția noastră de studenți era îndreptată spre latura obiectivă a realității, profesorul Miha ne împingea blând și discret către înțelegerea subiectivității din lumea socială. Iar în anii din urmă, când îmi pregăteam un

al doilea doctorat, în sociologie, sub îndrumarea sa (de fapt domnia sa a fost și în comisia doctoratului meu dintâi, în filosofie, la București), în una din șirul frumoaselor și înălțătoarelor discuții pe care le aveam de fiecare dată, îmi dezvăluia credința sa că istoria de sub ochii noștri e departe de a fi rezultatul unor "legi obiective", aceasta fiind mai degrabă consecința unui "marketing politic". "Piața istorică" este studiată, este analizată amănunțit de cei interesați, apoi se comandă "produsul".

După asemenea discuții, întors acasă, reluam firul gândurilor, dar și lecturile din cărțile profesorului. Am urmărit cu atenție studiile sale presărate prin ani pe teme de sociologia literaturii și culturii, cărțile destinate uzului didactic pentru inițierea în sociologia generală, în antropologie sau în sociologia dreptului. Dar am revenit mereu la lucrarea, în două volume, intitulată modest "ABC – ul investigației sociologice". Și redescopeream, pe firul discuțiilor de peste ani, importanța pe care Achim Miha o dădea explicației în teoria socială și, mai larg, în teoria științifică în genere.

Realitatea socială nu poate fi înțeleasă și explicată fără să ținem seamă de raporturile orientate în care trăiesc oamenii. Iar un raport orientat, atrage atenția Achim Miha încă din primul volum al "ABC – ului", este constituit din scopuri, motivații, valori, norme, situații și consum de energie. Scopurile, fie că este vorba de grupuri sau indivizi, nu pot fi reduse la o predicție "la rece" a stărilor viitoare care decurg cu precizie din stările trecute și actuale. Pentru că ele conțin nu doar întemeieri cognitive, ci și axiologice.

Prezența subiectivității, fără de care n-am înțelege nimic din realitatea socială, îl conduce pe profesorul Miha să sublinieze clar câteva idei cu rol metodologic și epistemologic pentru cercetătorul social : a) pretenția (de sorginte pozitivistă) de a elimina elementele de subiectivitate din cunoștințele despre societate este irealizabilă și utopică; b) trebuie distins între aspectul subiectiv al cunoașterii (adevărurile nu se pot forma în afara subiectului) și subiectivitate (adică zestrea socială și psihosocială a subiectului); c) dacă în științele naturii este realizabil dezideratul excluderii subiectivității în anumite etape ale cercetării, în științele sociale subiectivitatea este prezentă în toate etapele (inclusiv în prelucrarea statistică a datelor); d) subiectivitatea

este o variabilă dependentă de mai mulți factori, între care avem gradul de dezvoltare socială, poziția cercetătorului, nivelul de pregătire al acestuia etc; e) există o responsabilitate a cercetătorului față de obiectivitatea cunoștințelor obținute de el.

În urma unor analize detaliate cu privire la explicația științifică, Achim Mișu observă în mod pertinent ideea că o explicație nomologică nu este întotdeauna cauzală (idee reluată și într-o altă lucrare românească de referință în domeniu, cum este "Explicație și înțelegere", semnată de T. Dima). Există legi de coexistență și legi de succesiune care pot forma temeiul unei explicații deductiv – nomologice, dar explicația cauzală presupune prezența celor de succesiune. Lucrurile se complică însă când trebuie să luăm în calcul subiectivitatea umană, prezența scopurilor. Când intervine un scop ce urmează să se înlăptuiască apare o funcție teleologică și o explicație teleologică.

Între funcția teleologică și o anumită stare determinată există o necoincidență temporală. Ajungem astfel în situații ce pot părea paradoxale. În cuvintele autorului: "ceva nonexistent primește astfel o calitate, care, conform logicii, nu i-ar putea reveni, ținând seama de dimensiunea temporală, și anume aceea de fenomen eficient. Poate oare ceva ce nu există să explice o existență ?" O deosebire esențială între științele naturii și cele sociale constă atunci tocmai în faptul că, în comportamentele sociale marcate de motivație, viitorul afectează prezentul într-o manieră ce nu se poate constata în științele fizicii. Pe de altă parte însă, profesorul Mișu atrage atenția că abordarea teleologică nu este prezentă numai în științele socio-umane, ci într-o anumită măsură poate fi găsită și în științele naturii, de exemplu în biologie.

Apoi, în interiorul câmpului cercetării sociale trebuie să diferențiem explicațiile teleologice care reprezintă surse de date pentru cercetare, surse ce se impun a fi analizate critic, de explicațiile teleologice la care ajunge cercetătorul în urma analizelor întreprinse. Dacă primele țin de sfera conștiinței comune, cele din urmă se înscriu în perimetrul științei și al obiectivității.

Prezența subiectivității, care conferă atâta specificitate științelor socio-umane, își pune amprenta și pe problemele legate de verificarea și

confirmarea ipotezelor din cadrul cercetării științifice. Este din nou o problemă, între atâtea altele, în legătură cu care profesorul Mihailescu aduce contribuții și nuanțe interesante. Remarc aici doar poziția subtilă și îndreptățită în raport cu problema falsificabilității, pusă de Popper. În concepția cunoscutului teoretician al științei, o singură infirmare experimentală a unei ipoteze conduce la răsturnarea legii sau a ipotezei enunțate. Dacă o atare situație poate fi valoroasă pentru unele științe ale naturii, va observa Achim Mihailescu, "în sociologie, o singură infirmare (sau chiar mai multe) a unei ipoteze sau teze nu este relevantă pentru calitatea lor de a fi adevărate sau false".

În științele socio – umane, respectiv în sociologie, chiar atunci când o ipoteză este infirmată, ea poate fi susținută în continuare, infirmarea și susținerea unor ipoteze nefiind neapărat în relație de excluziune.

Am dat aici doar câteva exemple asupra cărora trebuie meditat în continuare. Opera (deschisă) a marelui nostru profesor este plină de asemenea cazuri, mărturie a spiritului său viu, scrupulos și ziditor de școală sociologică în capitala Ardealului. Un model pentru făurirea de noi modele în spiritualitatea românească.

CONFIGURAȚIILE DISCURSULUI SOCIOLOGIC

TRAIAN VEDINAȘ

ABSTRACT. The Configurations of the Sociological Discourse.

A. Mișu's sociological discourse is structured on the matrix of sociology as a whole, on methodological aspects, branch sociologies (the sociology of literature, the sociology of the law-judicial sociology), as well as on sociological journalism, this way being constituted in an original work.

Sociologia românească are deja o istorie centenară, iar abordarea ei analitică poate să fie istoriografică, dar și hermeneutică, prin dezvăluirea modalităților în care s-a constituit și afirmat discursul sociologic. Premisa unei astfel de perspective pornește de la adevărul că discursul sociologic, ca și alte discursuri din științele sociale, este un discurs auctorial, este specific modului de gândire și exprimare a unui anumit sociolog. Asupra discursului se manifestă însă și structurile discursive ale matricilor disciplinare, încât la același autor avem mai multe configurări ale discursului sociologic, în funcție de matricile disciplinare dominante. Astfel, un discurs din același autor poate să se afirme în matricea disciplinară a sociologiei generale și atunci structura acestui discurs este holistică, se poate constitui în matricea metodologiei sociologice și atunci discursul este fie uniliniar, când prezintă o singură metodă de cercetare, fie este polifonic, când înfățișează totalitatea sau cvasitotalitatea metodelor cantitative și calitative din cercetarea sociologică. Apoi, dacă avem în vedere matricea disciplinară a sociologiilor de ramură, aici discursul este dual, adică utilizează o terminologie sociologică, dar și una din universul dreptului, dacă avem în vedere sociologia dreptului, din universul politologiei,

dacă avem în vedere sociologia politică etc. Există și un discurs public al sociologiei, atunci când sociologul se convertește în jurnalist, dar și când teme și probleme specific sociologice, precum sondajele de opinie, sunt abordate de jurnaliști. Am numi această convergență discursivă - dinspre sociologie spre jurnalism și dinspre jurnalism spre sociologie: filosofie publică, în a cărei matrice disciplinară nu se înscriu numai participările sociologilor la jurnalism sau ale jurnaliștilor la teme sociologice, ci ea își poate asuma diacronic opera jurnalistică a lui Eminescu, I.L. Caragiale și a tuturor aceluia care au făcut și fac jurnalism pe teme majore sociale, într-un limbaj reflexiv, de inflexiuni comprehensive.

Opera sociologică a lui Achim Mișu, prin dimensiunile ei deschise, își circumscrie reprezentativ cele patru tipuri de discurs enunțate mai sus. Lucrările ***Sociometria, Sociologia americană a grupurilor mici, ABC-ul investigației sociologice I***, configurează un discurs holistic ce se constituie coerent - cu specificități de epocă - într-o sociologie generală. ***ABC-ul investigației sociologice II*** își asumă discursul polifonic al matricii metodologiei sociologice. Acest discurs conține în structurile lui componente de logică simbolică, metode statistice și matematice. Fluxul discursului bine aplicat pe aceste coordonate se autodefiniște drept "sociologia matematicii"¹, o formulare mai mult decât laudabilă, deschisă oricând spre reluări și aprofundări. În ***Sociologia dreptului***, dar și în ***Meandrele adevărului și Maestrul și iedera*** (acestea din urmă în matricea sociologiei literaturii), discursul este dual, cu sensurile implicate convergent spre sociologie, dar și spre drept, în sociologia dreptului, spre critica, istoria și teoria literară, în cele două volume dominate de sociologia literaturii. Achim Mișu a cultivat și publicistica pe teme sociologice: 1971, prin rubrica "Viața sociologiei", din prestigioasa revistă "Steaua", în care, în acei ani a formulat o filosofie publică, în care s-au regăsit și se regăsesc încă "învățăceii" din afara spațiului universitar ai profesorului Achim Mișu. Prin acele preocupări de discurs public (filosofie publică), profesorul a scos sociologia și temele ei dintre "zidurile marxism-leninismului" în agora, altfel spus din spațiul închis universitar, într-un spațiu public, în care sociologia își pierduse vocația și trebuia să și-o recâștige.

Sintezele lui Achim Mișu, numite: **Lucian Blaga și Miorița cultă** a culturii românești și **Antropologie culturală**, ni-l înfățișează pe sociolog punând temelii și în matricea disciplinară a antropologiei culturale, așa cum au făcut și unii dintre discipolii lui Dimitrie Gusti, precum Traian Herseni.

Dintre toate aceste configurații, X?, pentru scrierile sociologice ale lui Achim Mișu, este perspectiva holistică înfățișată de către autor, cum am specificat deja în **Sociometria, Sociologia americană a grupurilor mici, ABC-ul investigației sociologice I, Introducere în sociologie**.

E necesar aici să procedăm la o demarcație temporală. Primele trei sinteze enunțate au fost elaborate sub totalitarism, iar "introducerea" a fost redactată și tipărită după evenimentele din 1989, fapt ce pune scierile sociologice pe care le-am menționat, pe de o parte sub semnul unei continuități, iar pe de altă parte în perspectiva discontinuității. De fapt, această judecată pe care o propunem asupra sociologiei "generale" a lui Achim Mișu se poate aplica și altor autori contemporani lui, precum Ion Ungureanu, Cătălin Zamfir, Ilie Bădescu, teoreticieni și ei ai unor teme de sociologie generală. Și la aceștia se pot observa evident în nuanțe specifice, continuități și discontinuități în discursul sociologic, care, datorită dictaturii ideologice din anii totalitari, a fost înainte de 1989 un discurs al sociologiei unice, sociologia fundamentată pe materialismul dialectic și istoric, pe ideologia marxism-leninismului. După 1989, discursul sociologic al autorilor menționați, și nu numai al lor, s-a manifestat în coordonatele creativității individuale și a opțiunilor axiologice personale. Vom putea observa astfel o continuitate între discursul sociologic de dinainte de 1989 și de după 1989 și un fenomen de discontinuitate generat de abandonarea componentelor marxist-leniniste în discursul sociologic. Trebuie precizat aici dominanta este continuitatea, în timp ce, în celălalt moment de schimbare a discursului în sociologia românească, situat după instalarea regimului totalitar, în 1945, dominanta a fost discontinuitatea, în sensul că s-a petrecut o veritabilă ruptură între discursul sociologic interbelic, întemeiat pe creativitate și libertate și discursul sociologic proletcultist, de instalare a marxism-leninismului în gândirea socială românească.

În acel moment de ruptură, unii sociologi precum Eugeniu Sperantia, George Em. Marica, Traian Brăileanu au fost scoși din spațiul public, iar alții, precum Henri H. Stahl, Traian Herseni, Octavian Neamțu au trecut prin experiența discontinuității, să devină din marxiști sociologi proletcultiști, precum Henri H. Stahl, neomarxiști precum Traian Herseni, care, în tratatul de sociologie va pleda pentru un evoluționism antropologic coerent, de sorginte clasică, eludând evoluționismul luptei de clasă, pus în circulație de marxism-leninism.

Sigur că, toate cele afirmate aici ar merita detalieri și analize exhaustive. Aici doar le-am schițat, pentru a așeza în coordonate axiologice majore opera sociologică a lui Achim Mihu, o operă cu etape și sensuri proprii. Iar prim etapa acesteia se numește **Sociometria** (1967), o lucrare în care, din perspectiva **Introducerii în sociologie** (1992), s-au manifestat două dimensiuni ale discursului sociologic. O dimensiune esențială a "sociometriei" și o dimensiune secundă, poate secundară, prezentă prin referințe la Marx, Engels și Lenin, dar nu în în structurările "limbii de lemn".

Încă de la început avem de-a face cu un discurs problematizant, care dezvăluie existența unor puncte de vedere diferite asupra sociometriei: *"Sensul actual al sociometriei nu este încă identic cu măsurarea fenomenelor sociale, ceea ce ar echivala cu folosirea matematicii în științele sociale, ci a căpătat cu totul alte semnificații, asupra cărora chiar cei care o practicau nu au un punct de vedere asemănător"*². Susținerea acestei aserțiuni este făcută prin reproducerea unor definiții ale sociometriei. În fapt însă, Achim Mihu își fundamentează discursul prin sociometria lui J.L. Moreno (născut la București în 1892). Moreno e un autor nemarxist și e în primul rând un sociolog și un psiholog social, încât Mihu a avut prilejul și chiar a reușit să inoveze, în acel deceniu al șaptelea al secolului trecut, terminologia și discursul sociologic românesc, să fie între cei dintâi sociologi români care au scos sociologia românească din captivitatea proletcultistă, oferindu-i șansa sincronizării.

Dimensiuni ale sincronizării sociologiei românești cu sociologia europeană și americană există în opera sociologică a profesorului Achim Mihu și în perioada de dinainte de 1989, cât și după acea dată. Lucrări reprezentative în acest sens sunt cele care pledează pentru investigația sociologică științifică, dar și dezvăluiri

cu privire la cercetările asupra microsocialului, cercetări specifice mai ales sociologiei americane, ale căror teme au fost asimilate profund și fecund în reflexiile sociologice ale lui Achim Mișu.

Această tendință de sincronizare a sociologiei românești la performanțe occidentale, prezentă în scrierile sociologice ale lui Achim Mișu, al conturării unei sociologii generale prin care Achim Mișu se înscrie în seria operelor de acest gen elaborate de Petre Andrei, Eugeniu Speranția și Traian Herseni, la **Sociologia** acestuia din urmă, Achim Mișu fiind autorul studiului introductiv.

Deși se înscrie în această serie, sociologia generală a profesorului Achim Mișu nu seamănă cu problematica acelor "sociologii", întrucât fiecare are un specific auctorial. Astfel, dimensiunea principală a sociologiilor generale elaborate de Petre Andrei, Eugeniu Speranția și Traian Herseni, au pe lângă viziunea sistemică specifică și sociologiei lui Achim Mișu, o dimensiune enciclopedică, cu referință la sociologii și teorii sociale din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. În sociologia lui Achim Mișu, erudiția și enciclopedismul sunt așezate într-o ordine secundă, în prezentarea școlilor sociologice, în prim plan impunându-se o dimensiune comprehensivă, reflex limpede al hermeneuticii practicate de Achim Mișu și în lucrările sale de sociologia culturii și sociologia literaturii, în care comprehensivismul, ca interpretare profundă a temelor și sensurilor, a fost exersat până la nuanțe.

Prin coordonatele pe care le-am surprins până aici, opera sociologică a lui Achim Mișu are coerență și diversitate și se înscrie ca reprezentativă în sociologia românească, în ceea ce am putea linia doctrinologilor, reprezentată de Petre Andrei, Eugeniu Speranția, Traian Herseni, autori de relief în elaborarea unor sociologii generale. Și în cazul lui Achim Mișu, structura operei de până acum și năzuințele intelectuale ale autorului se vor constitui într-o sociologie generală, ce va fi în mod cert una clară și comprehensivă, înscrisă profund în mișcarea ideilor sociologice din cultura românească.

În spiritul demersului nostru, ce dezvăluie configurațiile discursului sociologic în scrierile sociologice ale lui Achim Mișu, se înscrie firesc o necesară referință la **Sociologia dreptului**, scriere elaborată de profesor, în mai multe ediții, în intervalul 1996-2000. E vorba de o scriere care reprezintă

concepția lui Achim Mișu cu privire la sociologiile de ramură. Aici e nevoie să diferențiem între scrierile lui Achim Mișu de dinaintea de 1989 și de după 1989. În cele de dinaintea ne apare clar faptul că cele două volume: **ABC-ul investigației sociologice** reprezintă o ipostază mascată a unei sociologii generale, iar **Meandrele adevărului** și **Maestrul și iedera** reprezintă, în titluri metaforice, opțiunea lui Achim Mișu pentru a elabora o sociologie a literaturii și o sociologie a cunoașterii. Tehnica aceasta a titlurilor derutante, în primul rând pentru a înfrunța cenzura, era specifică pentru elaboratele intelectuale de sub totalitarism. Cazul cel mai celebru îl reprezintă în acest context **Devenirea întru ființă** a lui Constantin Noica, ce ar fi trebuit să se numească **Metafizica**. Am invocat acest exemplu nu întâmplător, ci pentru a sublinia că Achim Mișu a fost un afin al filosofului, dar în același timp și un critic al "ciracilor" de la Păltiniș, în sensul cel mai nobil al cuvântului, pentru ambele părți.

Elaborată, după cum am menționat deja, după 1989, **Sociologia dreptului** este un mic tratat de sociologie de ramură, exemplar prin claritate și comprehensiune. Este clar și comprehensiv pentru că, eliberat de salvările metaforice cu care a "învăluit" cenzura, în **Meandrele adevărului** și în **Maestrul și iedera** aici, în **Sociologia dreptului**, Achim Mișu combină, expresiv și limpede, epistemologia, teme de sociologie generală, cu profilul autentic al unei sociologii de ramură, argumentând faptul că orice sociologie de ramură este în același timp și o sociologie generală, fapt pe care nu-l regăsim în unele sinteze care, abandonând discursul sociologiei generale sau tratându-l superficial, caută să impună sociologii de ramură actuale prin alte componente ale discursului decât cel necesar, sociologic. Recursul la sociologia generală, propus de Achim Mișu în **Sociologia dreptului** este astfel pilduitor, întrucât în prelungirea temelor de sociologie generală, cele de sociologie a dreptului primesc relevanță, dar și tărie și personalitate, însuși discursul sociologic ale cărei configurații opera sociologică a lui Achim Mișu nu numai că le exeplică, dar le dă și necesarele embleme ale vocației și originalității.

ÎN CONTEXTUL SOCIOLOGIEI LITERATURII

RADU VIDA

ABSTRACT. *In the Context of the Sociology of Literature.* A Mihai's interest in the sociology of literature are summed up in the volumes. "The meander of the truth" ("Meandrele adevărului") and "The Master and the ivy" ("Maestrul și iedera") and they contain analysis of the realities of Romanian literature from the period between 1975 and 1987 in which the sociologist the vectors of the literary press, of some works and personalities, of one of the literary ideologies, the analyses these elements in their context.

Achim Mihai n-a elaborat o sociologie a literaturii, în stilul micilor tratate și manuale de acest gen. Însă volumele sale: *Meandrele adevărului* (1983), *Maestrul și iedera* (1988), conțin studii precum: "Ochiul și lumea", "Din zona extrinsecului", "Epistemologie literară", "Între izvoare și status", "Literatura în sprijinul sociologiei", "Vieți paralele și încrucișate", "Identitatea ciocoilor cu frac și mănuși albe", "Ediții cu și fără emisiuni", "Despre cine și cât scriu istoricii și criticii literari", "Câți și cine sunt istoricii și criticii literari", "Lucian Blaga în clujul postbelic", "Civilizație și sincronism", "Prestigiul literaților".

Avem de-a face cu studii de sociologia literaturii, alături de care, în cele două volume se regăsesc și studii de sociologia culturii, antropologie și de atitudine polemică față de anumite grupuri de influență, cu acces diferit, dar reală la diferenți poli ai puterii politice – politiciii literare – din ultimul deceniu al totalitarismului românesc.

Primul fapt care trebuie remarcat, în legătură cu aceste studii de sociologia literaturii, este preocuparea lui Achim Mihai de a construi un model sociologic pentru înțelegerea literaturii din punct de vedere sociologic.

Astfel, în sens sociologic, scriitorul este "subiectul", realitatea socio-culturală este "obiectul", procesul de creație este "acțiunea", iar opera literară este "rezultatul acțiunii"¹.

În acești termeni, tipul de analiză propus este unul științific orientat spre componentele majore ce alcătuiesc literatura ca fapt social.

Demersul este prin excelență științific și reprezintă, cum vom vedea, repere sigure pentru o sociologie a literaturii, în care realitatea fenomenului literar primește identificări precise: "Scriitorul este un subiect într-un dublu sens: ca agent (sau actor) al procesului de creație și ca factor care reflectă realitatea socio-umană". "Realitatea socio-umană poate fi privită ca subiect al procesului de creație, cât și al actului de cunoaștere". "Procesul de creație presupune punerea în relație a subiectului (subiect-obiect) cu obiectul (subiect-obiect), adică a scriitorului cu realitatea socio-umană"².

Aspirația reușită a lui Achim Mihiu, atât la nivelul definițiilor, cât și al analizelor, a fost aceea de a introduce rigoare și raționalism în judecata operei literare și a fenomenului literar ca fapt social. Prin această opțiune, sociologul respinge tacit discursul critic impresionist asupra literaturii, cât și marotele discursului ideologic marxist-leninist, prezenz în abordarea unor fenomene de istorie literară mai ales. Sociologul a polemizat subtil și cu impresionistii și cu punctele de vedere marxist-leniniste, fapt ce l-a condus să dea o definiție exemplară, nu numai pentru acea vreme, operei literare. Aceasta "poate fi asemuită cu o formație geologică în care se pot distinge straturile succesive de subiectiv și obiectiv și suprapunerile lor, unde termenii sunt mai puțin decelabili. Undeva în acest ansamblu strălucește unicitatea ei"³.

În această perspectivă sociologică asupra literaturii, axată în principal pe opera literară, Achim Mihiu dezvoltă și o sociologie a criticii literare. În cazul acesteia, al criticii literare, opera literară este "obiectul major", criticul este "subiectul". Realitatea socio-umană o numește "obiectul corelator", iar procesul critic este "acțiunea". Rezultatul acțiunii este "opera critică".

¹ Achim Mihiu, *Meandrele adevărului*, 1983, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p.14

² Ibidem, pp. 14-16.

³ Ibidem, p.17.

Poziția aceasta ridică prestigiul criticii literare, de la condiția de poziție secundară în raport cu critica literară, la poziția de operă corelată acesteia, fiind și ea o creație. Sens în care sociologul și și precizează: "Procesul de critică este și el, într-un anumit sens, un act de creație și de aceea poate fi asemănat cu ceea ce se petrece în cazul operei literare"⁴.

Demersul lui Achim Mișu pentru a contura domeniul sociologiei literaturii conține și anumite interogații, cum este cel al raportului dintre sociologia literaturii și epistemologie, subliniind chiar o funcție epistemologică a literaturii. Uneori și polemizează cu cei care se opun sociologiei literaturii, dezvăluind o anumită pozitivitate existentă în sociologism: "În legătură cu sociologismul este necesar să facem precizarea că negarea lui, întru totul justificată, nu înseamnă aderarea implicită la refuzul, sau subaprecierea utilizării rezultatelor sociologice în studierea și interpretarea fenomenului literar"⁵.

Exemplară rămâne, în acest proiect de sociologia literaturii, opțiunea autorului pentru funcția *gnoseologică* a literaturii, pe care Achim Mișu o exemplifică prin referințe la Hașdeu, G. Călinescu, Liviu Rebreanu, dar și la esteticieni precum Marcel Breazu și V. E. Mașek.

Autorul recurge și la anumite analize de caz. Pentru a sublinia "minciuna românească", adică o anumită manipulare a lumii prin literatură, Achim Mișu dă drept exemplu romanul *La Medeleni*, care, din punct de vedere sociologic a avut rolul, în epocă, de a distra atenția opiniei publice de la criza societății românești: "În perioada marii crize (1929-1933), semnele unei dereglări economice și sociale se puteau bănuși fără prea multă greutate. O catastrofă plutea în aer și bătea la ușa lumii. Oamenii au refuzat însă să privească adevărul în față. Atunci a venit exact la momentul oportun romanul *La Medeleni*. Cititorii presați de vremurile care deveneau tot mai irespirabile au aderat în masă, parcă la o nouă sectă uimitor de penetrantă și persuasivă. Medelenismul promitea un conac în mijlocul naturii liniștite și o condiție

⁴ Ibidem, p.19.

⁵ Ibidem, p.28

adolescentină lipsită de grija zilei de azi și, mai ales, a celei de mâine, și contaminată de povești de dragoste nepermisă și zburdălnicii" ⁶.

În același orizont al conturării "medelenismului" ca fapt social în lumea românească interbelică, Achim Mișu ne mai oferă analize ale raportului dintre literatură și societate, raport esențial pentru sociologia literaturii. Situând acest raport și în romanul lui Nicolae Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, sociologul dezvăluie o situație în eroare și a acestui autor: "N. Filimon spera utopic o vreme când ciocoismul va fi eradicat prin măsurile hotărâte ale boierilor și domnului, cinstiți și patrioți, cu concursul unor scrieri de genul romanului *Ciocoii vechi și noi*, în care fenomenul este dezvăluit în toată mizeria lui și condamnat moral. Ciocoismul era, după părerea lui, rodul ambiției unor indivizi născuți și crescuți cu dorința de a parveni și în spatele cărora se poate bănuia o forță satanică. Prin urmare, el nu are un caracter socialmente necesar. În plus, lui i se opune binele divin. În condițiile primelor decenii ale secolului trecut (al XIX-lea s.n.R.V.), în care ciocoismul, pe de o parte, și activitatea economică capitalistă de tip burghez, pe de altă parte, însemnau aproape același lucru, N. Filimon exprima o dorință nejustificată istoric atunci când vroia o existență socială lipsită de ciocoi" ⁷.

La o privire mai atentă, putem observa că, de fapt, critica utopismului social la Nicolae Filimon conține și o referință subtextuală. Când sociologul afirmă că ciocoii nu vor dispărea din societate așa cum credea Filimon, el se gândea în mod cert la "ciocoismul" prezent în societatea socialistă, cu care era contemporan. Problema e pusă rafinat și aluziv, profund însă. De fapt, acest stil aluziv, cultivat atât în *Meandrele adevărului*, cât și în *Maestrul și iedera*, justifică real prezența simbolică a termenului "meandre" în primul titlu și cel de "iedera", în al doilea. E vorba de sinuozitățile existenței sociale, de "ondulațiile" ei, ca să folosim un termen al lui Lucian Blaga, unul din marii autori preferați ai lui Achim Mișu, prin prisma căruia, în *Maestrul și iedera* va contura cel de-al

⁶ Ibidem, p.50

⁷ Ibidem, p.77

doilea raport esențial pentru sociologia literaturii, raportul dintre scriitor și societate.

În studiul despre Blaga, sociologul a ales ultima perioadă din viața filosofului, aceea de după 1945, anul instaurării în societatea românească a regimului ocupației sovietice. Perspectiva este aceea a unei sociologii a proletcultismului, a tendinței reușite pentru o vreme, de îngropare de către proletculțiști a valorilor naționale perene impuse major în cultura românească. Blaga era o celebritate, filosofia lui era deja tradusă parțial în italiană, despre opera lui existau deja câteva scrieri cu caracter monografic.

Clujul postbelic, universitar și cultural e înfățișat de sociolog în toate componentele sale de reorganizare proletcultistă. Înlăturarea lui Blaga însă nu o socotește ca generată direct de proletcultism, ci în joc au intrat și ambiții personale; care au folosit ideologia ca pretext pentru a-și înlătura adversari incomozi, în profitul propriei profesii.

Cel mai fascinant lucru însă, surprins de Achim Mișu, este acela că, dincolo de bătăliile ce s-au dat împotriva sa, Lucian Blaga n-a abdicat de la credința în valoarea operei sale: "Lucian Blaga, în ciuda stării de spirit apăsătoare creată în acei ani în jurul trilogiilor sale, nu a avut, după toate indiciile, nici un dubiu asupra valorii operei sale filosofice. Numai așa ne putem explica testamentul său editorial, redactat în august 1959, în care se afla nu numai schița structurii sistemului său filosofic, ci și credința, chiar dacă nu a fost afirmată expres, că în anii ce vor veni, lucrările sale vor trezi un asemenea interes încât se va pune problema publicării lor sistematice".⁸

Avem de-a face cu o judecată obiectivă a raportului dintre Lucian Blaga și o societate dominată de proletcultismul cultural. Marele filosof a întrezărit victoria operei sale. Iarăși, dimensiunea aluzivă a sociologului e puternică și ea subliniază clar că dincolo de regimuri politice, în literatură și cultură primează valoarea și adevărul care își învinge propriile "meandre".

⁸ Achim Mișu, *Maestrul și iedera*, 1988, Editura Dacia, Cluj Napoca, p.77.

Transpare de aici o năzuință clară spre obiectivitate și studiile de sociologie literară ale lui Achim mihu, dovadă și felul în care el a înțeles să judece cele două curente culturale: sincronismul și protocronismul, care în anii 80 au creat adversități și conflicte în viața culturală. Exigent și obiectiv, sociologul le oferă dimensiunea complementarității: "Sincronismul este înțeles ca totalitatea <contactelor între culturi și societăți>, iar protocronismul ca ceea ce le conferă acestora o <identitate a lor proprie>. Concluzia se impune de la sine. Protocronismul are ascendență genetică față de corelativul lui și, totodată, <nu vom despărți sincronismul de protocronism, ci le vom considera două fațete ale aceleiași culturi> (sincronism și protocronism)" ⁹.

⁹ Ibidem, p.230

LA CONNAISSANCE, LA COMMUNICATION ET L'ACTION COMMUNE DANS LE VILLAGE ROUMAIN CONTEMPORAIN

MIHAI PASCARU

ABSTRACT. Cognition, Communication and Common Action in the Contemporary Romanian Village. The paper represents a series of investigation made by the authors in the period between 1986 – 87 and 1999 - 2000 at the level of rural communities, especially from the Transylvanian regional space. In these studies the notion of communitary matrix and some of its dimensions (cognition, communication and common action) is taken in discussion, a modality of use of the investigation, of the community matrix in the identification of the local leaders being proposed.

1. Les indices de la matrice communautaire

Parmi les bases théoriques de nos investigations dans la zone des monts Apuseni il y a aussi la précision de l'information humaine produit de la connaissance objectivé par communication et destinée à la consolidation d'une action (M. Pascaru, 1987). Dans autre études (M. Pascaru, 1990) on a utilise la notion de matrice informationnelle pour souligner la liaison étroite entre les trois moments fondamentaux de l'activité humaine: la connaissance, la communication et l'action commune, d'un part, et le fait que, ici, dans l'unité de ces éléments, c'est l'origine de l'ensemble de la vie communautaire. A présent, on trouve plus convenable la notion de *matrice communautaire* qu'on va utiliser, à la notion de matrice informationnelle à laquelle on pourrait reprocher de préciser seulement la dimension informationnelle de l'action commune. Donc, on appelle matrice communautaire l'unité entre les éléments connaissance, communication et action commune au niveau d'une collectivité

humaine, unité d'où naît et sur laquelle s'appuie toute la structure et la dynamique de la collectivité, vie communautaire, participation, mobilisation ou éventuellement conflit. Les analyses nous ont conduits vers l'hypothèse que les éléments de modernité qui pénètrent dans une communauté rurale déterminent la baisse du niveau de la matrice communautaire, c'est-à-dire la baisse des interactions de type cognitif, de communication et inter-actional, une orientation évidente *de la communauté vers la société*, comme dirait F. Tönnies (1887). Si on ajoute cette observation à celles antérieures on peut croire que les éléments modernes spécifiques à l'urbain, y-compris les relations plus «froides» entre les hommes montent plus difficilement à des attitudes plus hautes.

On a retenu ci-dessus les observations du sociologue roumain G. Em. Marica visant les relations entre les habitants dans les villages traditionnels. Dans ce contexte la distinction du sociologue français Henri Mendras entre la société «d'inter-connaissance» et la société «de masse» est significative: «Dans un petit village paysan du XIXe siècle, tout le monde connaît tout le monde. Le nombre de gens est relativement limité et tous ces gens sont nés et vivent entre eux depuis leurs naissances jusqu'à leur mort. C'est pourquoi cette société se définit comme une société d'inter-connaissance. Chacun des membres de la société connaît tous les aspects de la personnalité de tous les autres membres...Par opposition, dans la société que l'on qualifié de «masse», un individu connaît quelques individus tirés de la masse et ne connaît qu'une partie de ces individus...Dans la société traditionnelle, on connaît tout le monde et tous les aspects de la personnalité de chacun, dans la société «de masse», on connaît un grand nombre de gens mais on ne connaît que certains aspects de la personnalité et de la vie sociale des gens que l'on connaît» (H. Mendras, 1989, p. 132).

En ce qui nous concerne, on a considéré que chaque collectivité rurale (plus ou moins délimitée du point de vue administratif) se trouve a un certain niveau de modernité, d'assimilation des éléments spécifiques à la société industrielle ou, selon H. Mendras, spécifiques à la société «de masse», et à

qui correspond un certain niveau de la matrice communautaire, c'est-à-dire de l'inter-connaissance, de la communication et de l'action commune.

En 1987, dans la communauté rurale Mușca (département Alba) nous avons demandé à un nombre de 24 sujets, membres de la communauté [comme suit des observations auxquelles la communauté a été soumise pendant plusieurs années (19883-1987)], de répondre à un questionnaire qui vise: 1) la mesure où laquelle les sujets questionnés connaissent des aspects de la vie et de la vie et de l'activité des autres membres de la communauté, 2) la mesure où laquelle ils entrent avec ceux-ci en rapport de communication et 3) la mesure où laquelle ils participent à l'accomplissement des actions (M. Pascaru, 1990). Ainsi nous avons visé tous les trois éléments contenus dans la définition de l'information humaine, éléments qui, à notre avis, forment *la matrice communautaire*.

Pour tester *l'inter-connaissance* nous avons pris en considération: A) la façon d'identification des membres de la communauté par le sujet questionné marquant un pointage pour chaque façon d'identification, comme on voit ci-dessous: ■ l'identification selon le nom – 9 points, ■ l'identification selon le nom et le surnom – 7 points, ■ l'identification selon le nom, le surnom et le prénom – 5 points, ■ l'identification selon les données ci-dessus et les prénoms des enfants – 3 points, ■ l'identification selon les données ci-dessus et d'autres détails biographiques (âge, profession, vices etc.) – 1 point, ■ la non-identification – 0 point et b) la connaissance des aspects de la vie et de l'activité des membres de la communauté sur lesquelles les sujets ont été questionne, marquant un point pour chaque réponse concernant les problèmes suivants: ■ l'age, ■ l'instruction scolaire, ■ la profession et le lieu de travail ■ si l'on a été malade les derniers temps, ■ si l'on a été absent de l'endroit les derniers temps, ■ si l'on a vendu ou achète quelque chose d'important les derniers temps. Pour tester l'inter-communication nous nous sommes arrêtés à la date de la dernière communication entre le sujet questionné et chacun des 5 membres de la communauté, donnant aux réponses le pointage suivant: ■ l'entretien a eu lieu la semaine dernière – 144 points, ■ l'entretien a eu lieu le mois dernière – 36 points, ■ l'entretien a

eu lieu le mois derniers – 12 points ■ l'entretien a eu lieu l'année dernière – 3 points, ■ on n'a jamais discute – 0 points. Pour tester *l'inter-action*, nous avons demande aux sujets de préciser la dernière date où ils se sont engages dans une action commune avec chacun des 5 membres de la communauté sur lesquels ils ont été questionnés. Pour chaque variante de réponse nous avons donne le pointage suivant: ■ l'action a eu lieu la semaine dernière – 144 points, ■ l'action a eu lieu le mois dernier - 36 points ■ l'action a eu lieu les trois derniers mois – 12 points ■ l'action a eu lieu l'année dernière – 3 points ■ l'action a eu lieu les trois dernières années – 1point ■ on n-a jamais agi ensemble – 0 point. Le pointage maximum qu'on aurait pu obtenir par un sujet questionne est le suivant: 1) l'inter-connaissance – 75 points, 2) l'inter-comunication - 720 points et 3) l'inter-action – 720 points. Pour atténuer ces grandes différences de points, qui rendent les comparaisons difficiles, nous allons utiliser en ce qui suit un indice calculé par le rapport entre le pointage réel obtenu par les sujets questionnes et le pointage maximum possible. Théoriquement, cet indice peut prendre des valeurs entre 0 et 1 et peut être interprété aussi comme un pourcentage (entre 0% et 100%).

En 1987, à Muşca, on a obtenu les indices suivants: ■ connaissance: 0,67 ou 67%, ■ communication: 0,42 ou 42% ■ action commune: 0,20 ou 20%. L'indice de la matrice communautaire (la moyenne des indices précédents): 0,43 ou 43%. Si nous établissions une échelle décimale à dix degrés, le degré correspondant à la matrice serait le degré V, entre 40% et 50%. Quelle est la cause de cette situation ? Pourquoi la matrice communautaire ne se trouve pas au degré maximum – le degré X (dix)?

En analysant l'occupation des sujets investigués, on a pu établir que la valeur des occupations modernes (ouvriers, commerçants, intellectuels) était de 45,8%. On a considéré la valeur des occupations modernes étant un indice du degré de modernité (DM) ou se trouve une communauté donnée. Si dans le cas de modernité aussi nous établissions une échelle a dix degrés, de ce point de vue, la communauté étudiée serait sur le degré V (cinq), entre 40% et 50%. Cette conclusion nous a conduit à la supposition que le degré de la matrice communautaire auquel se trouve une communauté humaine (DC)

est donné par la différence entre le nombre total de degrés établi (D) et le degré de modernisation auquel se trouve la communauté en cause, c'est-à-dire:

$$DC=D-DM$$

Dans notre cas DC est égal à 10 (le nombre total de degrés), moins 5 (le degré de modernisme probable - DM), c'est-à-dire 5.

Pendant l'hiver de l'année 2000, en suivant la même méthodologie on a obtenu les indices suivants: inter-connaissance: 0,77 au 77%, communication: 0,79 ou 79% et inter-action (action commune): 0,16 ou 16%. L'indice de la matrice communautaire: 0,57 ou 57%. On peut procéder cette fois de manière inverse, ayant D=10, et DC=6 (pour un indice de la matrice communautaire entre 50 et 60%) en résultant le degré de modernité: DM=4, inférieur au niveau de modernité de 1987. Désormais on peut soupçonner des modifications importantes au moins au niveau de la structure occupationnelle, de la localité prise en discussion, au sens de l'augmentation de l'importance de la population qui a des occupations traditionnelles, ou d'autrement dire, *de celle qui n'a plus des occupations modernes*.

L'augmentation du nombre de ceux sans occupations modernes est due principalement au chômage et au retour vers les activités agricoles traditionnelles, vu la région montagneuse avec des dotations techniques presque inexistantes. Les retraites non plus, ils ne se permettent pas habiter avec leurs enfants en ville, loin de l'agriculture.

On pourrait mettre en question aussi l'utilisation du téléphone. Si en 1987 il y avait un seul téléphone à l'école, à présent plus de 75% des maisons en ont¹.

¹ La centrale téléphonique est une centrale automatique d'une grand entreprise qui utilise maintenant une plus performante encore. Il y a deux aspects à souligner: a) comme il n'y a pas de standardiste, la sécurité des conversations est assurée même pour les plus douteux; b) on paye en plus l'abonnement seulement les appels hors la localité.

Pour notre enquête de 2000, les habitants de Mușca ont déclaré à propos de l'alternative discussions directes – discussions par téléphone:

- «J'utilise seulement le téléphone, je ne quitte presque pas la maison»: 7,1%
- «J'utilise le téléphone, mais je n'évite pas les rencontres directes»: 42,8%
- «J'utilise le téléphone, mais je préfère les rencontres directes»: 3,5%
- Je n'utilise le téléphone que pour les urgences»: 3,5%
- «Je n'ai pas de téléphone»: 10,3%
- Autre réponse: 23,7%.

Ceux qui offrent un «autre réponse» sont ceux qui ont un téléphone, mais ils ne l'utilise pas pour communiquer avec d'autres habitants du village, ils l'utilisent seulement pour communiquer avec les parents hors de leur localité, dans des cas nombreux il paient l'abonnement. Quand même, on peut dire que le téléphone est un facteur qui favorisent la communication dans la communauté et, de la, la connaissance des autres par la communication. Il peut aussi faciliter la préparation d'une action commune ou même son déploiement.

2. Enquête à Horea (département Alba, Roumanie)²

La commune Horea est située dans les Carpates Occidentaux de Roumanie, sur le trajet Câmpeni-Huedin, à 30 km de Câmpeni (la plus proche ville) et à 70 km de Huedin, à des altitudes entre 1150 m et 1653 m. L'une des localités composantes – Petreasa est, selon certaines sources, le site permanent situé à la plus grande altitude d'Europe. La distance jusqu'à Alba, le chef-lieu du département est de plus 100 km. Aujourd'hui la commune Horea est composée de 15 villages, dont on a compris 7 dans nos enquêtes, écrit en *aldin*. La majorité de la population est roumaine, seulement dans la localité centrale, Horea étant enregistrés 49 tziganes, groupés en 9 familles. Aux villages la population et la division en foyers étaient en 1997: Horea – 234 habitants (94 foyers), Baba – 45 habitants (15 foyers), Butești – 58 habitants (29 foyers), Dârlești – 378 habitants (126 foyers), Fericet – 204 habitants (68 foyers), Giurgiuț – 104 habitants (35 foyers), Mâncești – 87

² M. Pascaru (2000)

habitants (29 foyers), Mătisești – 464 habitants (154 foyers), Niculești – 51 habitants (17 foyers), Pătrușești – 190 habitants (63 foyers), Petreasa – 69 habitants (23 foyers), Preluca – 95 habitants (32 foyers), Teiu – 78 habitants (26 foyers), Trifești - 108 habitants (36 foyers), Zânzești – 82 habitants (27 foyers). Total: 2287 habitants groupés en 746 foyers. Du total 2287 habitants, il y avait 1084 femmes.

Nous aussi, nous avons appliqué cette méthodologie dans une enquête à Horea (département Alba, Roumanie)³. Les résultats sont présentés pour les localités qui nous intéressent (Preluca, Trifești și Petreasa, d'une part, et Horea et Teiu de l'autre part) dans le Tableau 1 de l'Annexe. Il est difficile à discuter des niveaux de la matrice communautaire pour une unité administrative plus grande telle la commune. Si cependant on acceptait une telle manière d'aborder le problème, on pourrait dire que, pour la commune Horea, DC=6, à un indice égal avec 0,59 ou 59%. Pour les communautés dissipées et plus éloignées des influences de centre, les relations de connaissance, de communication, et action commune sont plus étroites, plus proches d'une société «d'inter-connaissance», au sens repris par H. Mendras. On y ajouté, d'une manière surprenante jusqu'à un moment donné la localité Teiu, dont on a déjà affirmé que se trouve presque à la même altitude que la localité Horea. Les dates du Tableau 2 nous montrent que la localité Teiu, selon le niveau de la matrice communautaire (connaissance, communication et action commune), où DC=7, est plus proche des localités Preluca (DC=7), Trifești (DC=7) et Petreasa (DC=8) que de la localité Horea, où DC=5.

3. Opinions concernant les relations de connaissance, communication et action commune

En voulant surprendre quelques éléments de la mentalité des habitants des localités étudiées, on fait des investigations, parmi d'autres, sur leurs opinions concernant les relations de connaissance, communication

³ M. Pascaru (2000)

et action commune. On a utilisé une série de trois questions. *La première*: En, général, pensez-vous qu'il soit bien que les gens d'un village se connaissent très bien? On a remarque le fait qu'à Teiu et à „Trifești”⁴ plus de 90% et, respectivement, presque 85% des personnes questionnées considèrent que «oui, il est bien tout savoir des autres», pendant que à Horea seulement 59% donnent cette réponse. A Teiu et a «Trifești» personne ne considère que «il n'est pas possible de tout savoir des autres» ou que «il n'est pas bien de se mêler de tout». *La deuxième question*: «En général, pensez-vous que les gens d'un village doivent parler entre eux le plus souvent possible ?» Il est a remarquer le fait qu'à Teiu et à «Trifești» plus de 60% de ceux questionnés considèrent «qu'il faut parler le plus souvent possible» et personne ne considère que «non, il y a autre chose a faire» ou, à Teiu, personne ne pense que «il n'y ait tant de choses a discuter». *La troisième question*: «En général, pensez-vous que le gens d'un village doivent s'aider entre eux ?». On remarque que la réponse «oui, chaque fois qu'on en a besoin», a été offert par 55,5% de ceux questionnés à Horea et par plus de 73% de ceux questionnés à Teiu et à «Trifești». La réponse «oui, quand c'est possible» est donnée par 37% des sujets à Horea, peu plus de 21% des sujets questionnés à Teiu et «Trifești». Les 5,3% qui disent que «oui, quand l'aide est récompensé» sont de «Trifești».

4. D' autres investigations

Le long de l'année universitaire 1999-2000, dans le cadre d'un projet didactique et scientifique on a continué l'étude sur la connaissance, la communication et l'action dans le village roumain contemporain, en coordonnant les investigations réalisées par les étudiants de Școala Superioară de Afaceri (*l'Ecole Supérieure des Affaires*) Alba Iulia dans quelques localités rurales ou péri-urbaines qui leur étaient accessibles ou pour lesquelles ils manifestaient un certaine affinité. A cette occasion, étant

⁴ On a considère que Trifești, Preluca et Petreasa forment un „espace” distinct, appelé „Trifești”.

agrandie la diversité des localités ou on a fait des investigations, on peut faire certaines observations à propos du rapport entre la matrice communautaire et la dimension des localités donné par le nombre de foyers composants. Il semble se confirmer l'une des observations faites par le sociologue roumain George Em. Marica dès l'époque entre les deux guerres: «Une petite formation sociale, à un nombre réduit de personnes, implique un certain type de relations sociales. Les gens se connaissent entre eux, ils se trouvent généralement en rapports personnels et proches. L'augmentation du nombre d'une collectivité, quelque disposition vers la sociabilité que ses membres aient implique fatalement la prédominance des relations dépourvues d'intimité, vu qu'ils ne peuvent plus communiquer ou se connaître tous personnellement» (G. E. Marica, 1997 [1941], p. 150).

5. Leaders et traînants («etoils» et «mal-considérés») au niveau de la matrice communautaire

5.1. Recherches sur les lignes de prestige et communication

Dès les années '60, le chercheur américain Charles P. Loomis (1961) considérait parmi les facteurs qui influencent le succès «des groupes d'action» le prestige ou le statut d'une personne dans une communauté et sa position dans le système de communication.

Le sociologue américain s'arrête ensuite sur la communication qu'il définit comme le processus par lequel l'information circule dans un groupe et par lequel on forme et on modifie les opinions et les attitudes du groupe sur l'information.

On apprécie que les groupes d'amis et familiaux ont une importance particulière dans le processus de communication, car pour la majorité des gens le réseau de communication est incomplète sans ceux-ci, chacun étant un membre d'une groupe d'amis ou de parents.

Une explication extrêmement intéressante du sociologue américain: «Probablement moins la moitié des gens d'une communauté, spécialement

la ou il y a des personnes a petits revenus, peuvent être informés directement par les communications émises par les organisations officielles».

D'autre part, on apprécié que peu de gens se trouvent en relations basées sur la communication, face à face avec plus de deux ou trois douzaines de personnes. Ainsi, ceux qui sont membres clé des groupes informelles et sont constamment contactés par les autres sont en position de puissance. Ils peuvent influencer les autres en donnant des informations ou en les formulant, en les déformant ou en les retenant. Parfois ces personnes clé ont aussi un grand prestige, mais pas toujours. En fait, leur force est fixée en relations de rapprochement et influence qu'ils ont avec les groupes à status bas dont les personnes de prestige ne peuvent pas y arriver sans l'aide de ceux-ci. C'est pourquoi, finit Ch. P. Loomis, pour travailler d'une manière efficiente, les groupes d'action (promoteurs d'un projet ou innovation, par exemple) dans un communauté, doivent connaître le système de prestige, mai aussi celui de communication.

Dans la localité étudiée, nommée Southtown, comme dans la majorité, des zones rurales, où les chances de monter ou de descendre sur l'échelle sociale sont petites, les plus nombreux groupes sont les groupes d'amis de famille, apprécié Ch. P. Loomis.

Les chercheurs américains participants à l'expérience dont Ch. P. Loomis écrit, relatent comment ils ont trouvé les gens suspicieux et non préparés a offrir des informations au moment où ils ont commence de travailler a Southtown. Ils ont compris plus tard que le chef de famille au plus grand prestige, était parti à un rendez-vous avec les officiels locaux. Heureusement, les chercheurs ont expliqué leur mission aux officiels et le leader est rentre dans la communauté avec l'opinion que leur mission a été organisée pour leur bien. En quelques heures, par l'intermède du réseau de communication dont le leader, il l'était, celui-ci a communiqué ses conclusions et sa propre réponse sans quitter la maison.

L'attitude de la communauté vis-à-vis des chercheurs a été changée de suspicion en coopération active seulement en quelques heures. Les gens qui au début n'ont pas été chez eux faisaient leurs enfants inviter les étrangers à les rendre visite les premiers.

En utilisant les données des recherches un service spécialisé a cette époque là, en promotion des innovations, Les Services Agricole Extensif, a invité un groupe sélectionné de la communauté pour participer a une démonstration de perfectionnement des travaux ménagères. Les chefs de famille qui ont combiné le prestige des leaders avec les leaders coordonnateurs et les amis de famille, le leader de prestige qui n'a pas garde les relations d'amitié avec les groupes familiales et les leaders des groupes d'amis de famille ont été sélectionnés pour voir la démonstration. Les lendemain les producteurs ont rendu visite a une partie des familles seulement pour leur demander combien d'entre eux connaissaient que leurs leaders ont participe à cette démonstration. Sans exception, toutes les familles questionnées en savaient.

Pour comprendre le processus de changement, observe Ch. P. Loomis, on doit connaître les systèmes de prestige et communication de la communauté. Dans les communautés stables il y a des structures d'information, plus ou moins puissantes, qui doivent être observées avant de pouvoir faire des changements majeurs. Quand le changement implique des programmes tels la réorganisation de l'école locale ou la construction d'un hôpital, les leaders de prestige ne pourraient faire rien de plus que se donner l'accord ou le retirer, ou bien faire de la publicité pour ou contre le changement. Parfois les leaders diront a ceux qui les questionnent seulement, à leur avis, que le changement est bon ou mauvais par des motifs divers. A ces moments-là, d'habitude ils «fabriquent» leurs motifs pour s'accorder à ceux des personnes qui les questionnent. Mais, quelle que soit la méthode, active ou passive, dont les leaders de prestige se servent, ils utiliseront le système de communication pour élargir leurs points de vue.

5.2. Techniques d'identification des leaders locaux dans la psychologie sociale

Dans son ouvrage dédié à l'enquête dans le milieu rural, R. Mucchielli (1971) comptait parmi les tâches de celle-ci, au chapitre dossier psychologique, la détermination des réseaux informels de communication. On peut le faire,

selon le sociologue français, par la méthode de l'observation (Qui rencontre qui?; Qui va chez qui ? Par l'intermédiaire de qui on apprend les nouvelles?; A qui dit-on les nouvelles apprises ?) ou par un questionnaire sociométrique adapté pour repérer les leaders («étoiles») ou le «mal-considérés».

R. Mucchielli insère dans son ouvrage un questionnaire sociométrique proposé par C. H. Proctor dans le tome *Sociometry Reader*, édité par J. L. Moreno (1960):

1. *Si vous êtes malade, quelles sont les premières personnes qui viennent vous voir ?*
2. *A quelles familles rendez-vous visite le plus fréquemment ?*
3. *Quelles sont les personnes en qui vous avez confiance et avec qui vous discutez de vos soucis personnels?*
4. *Si cela était nécessaire pour vous, à qui emprunteriez-vous de l'argent ?*
5. *Qui invitez-vous aux réceptions dans votre maison, en plus des gens de votre famille ?*
6. *En cas de mort dans votre famille, qui préviendriez-vous d'abord, en plus des gens de la famille ?*
7. *Parmi les gens que vous connaissez, qui considérez-vous comme capable de traiter efficacement les problèmes du village (de la commune) ?*
8. *Qui a votre avis en plus du Maire, du Conseiller général et des Autorités officielles, représenterait le mieux les habitants du village dans une commission ou un comité en cas de grande catastrophe ?*

N. B. – On demandait 3 noms en réponse à chaque question.

L'ensemble des réponses nous permet d'établir *la sociogramme*. Les leaders («personnes centrales» ou «étoiles») ont un rôle social important: d'une part ils sont les agents d'une double processus d'information (du village vers la société englobante et de la société englobante vers le village) et de l'autre part, ils sont les leaders d'opinion, ce qui va les transformer en promoteurs d'innovations (R. Mucchielli, 1976, pp. 61-62).

Probablement, la technique de la sociogramme ou une autre pareille a été à la base des hiérarchies de Ch. P. Loomis, le chercheur américain étant réservé en ce qui concerne sa méthodologie.

5.3. «Etoiles» et «mal-considérés»

Le niveau de connaissance, la fréquence de la communication et la fréquence de l'action commune conduiront d'abord à obtenir un taux par chaque personne questionnée et on peut ainsi établir l'indice de la matrice communautaire.

Mais, chaque sujet de l'investigation peut être classé par son pointage obtenu (entre 0 et 1 ou entre 0% et 100% du taux maximal qu'on peut obtenir), c'est-à-dire il occupera une certaine place dans la hiérarchie des personnes questionnées. Pour cette dernière catégorie on a proposé comme indice la moyenne des indices obtenus pour connaissance, communication et action commune. On peut établir aussi «traînants» en connaissance, communication et action commune, ou bien dans l'ensemble de la matrice communautaire.

Dans un projet didactique et scientifique déclenché en 2000 avec la participation des étudiants de l'Ecole Supérieure des Affaires de Bucarest, on a réalisé des investigations et des analyses en quelques villages du département d'Alba, de Transylvanie en général mais aussi au-dehors de cette zone historique. On fait des sondages à Noșlac, Rimetea, Lunca Mureș, Răchita, Vâltori, Oarda, Horea, Mușca, Petrești et Teiuș (département d'Alba). Pinctic – département de Cluj), Iancu Jianu (département d'Olt), Aurel Vlaicu (département d'Hunedoara).

À la suite de nos investigations on peut relever de nombreux aspects. Mais, ce qui nous intéresse pour l'étude c'est qui sont les leaders identifiés plus précisément quel est le «portrait» le plus fréquent des leaders et des traînants pour la connaissance, la communication et l'action commune d'une communauté rurale. Pour établir les lignes de ce portrait on a en vue le sexe, l'âge, l'instruction, l'occupation et la place de travail (si c'est dans la localité de domicile ou dehors). Nous nous rapporterons à l'indice de la participation dans la matrice communautaire (la moyenne des indices de la

connaissance, de la communication et de l'action commune). Dans le Tableau 1 on vous présente la distribution des leaders et des traînards dans la connaissance, la communication et l'action commune. On peut observer entre autres:

- les leaders en inter-connaissance sont la majorité des hommes, mais aussi les traînards à ce chapitre; la différence est celle que les leaders sont régulièrement plus âgés, nombreux sont à la retraite, dans la localité, tandis que les traînards sont jeunes, avec lycée, qui travaillent en industrie, les uns hors de la localité ;

- cette situation se répète dans le cas de la communication ;

- dans le domaine de l'action commune il y a entre les leaders plus de femmes, beaucoup entre 31 et 60 ans, qui ont 10.12 classes, qui travaillent en services, spécialement en commerce, dans la localité; et les traînards aussi sont en majorité des femmes de la même catégorie d'âge et d'école, mais avec d'autres occupations que celles du domaine des services.

Observation: La présence des femmes au domaine des services, dans le commerce surtout, implique une démarche plus variée; il est possible de comprendre par «action commune» aussi activité «de service», ce qui n'a pas été valable pour la définition qu'on a donnée à l'action commune.

- au niveau de la matrice communautaire (connaissance, communication, action commune) plus de leaders sont des femmes (entre 30-60 ans, embouchées dans le domaine des services, et les traînards, beaucoup de jeunes, mais aussi certains retraités.

5.4. Quelques conclusions. Leaders dont on besoin.

Il est possible que l'intérêt d'un «groupe d'action» ou d'animation soit, d'abord, celui de connaître le mieux possible les habitants d'un village. Dans ce cas, naturellement, les leaders en connaissance seront sollicités. Ensuite, il est possible de s'imposer la transmission rapide des informations dans la communauté. On fera appel dans cette situation aux leaders en communication. Quand l'objectif est une action commune, l'idéal c'est de mobiliser les leaders en l'action commune. Enfin, lorsqu'on propose le

développement d'une action plus complexe (qui implique a la fois la connaissance, la communication et l'action commune) il faut chercher les leaders de la matrice communautaire pour les solliciter.

Ainsi les valences positives de nos études sont évidentes. Mais, elles peuvent être mises à l'ombre par les coûts des investigations qu'une telle démarche propose et par le fait que dans les sites ruraux grands, nous ne pourrions identifier qu'une partie des leaders dont on a besoin a un moment donné.

BIBLIOGRAPHIE

1. Marica, G. Em. (1942 [1997]) „Încercare de definire a satului" [«Essai de définition du village»], dans G. Em. Marica (1997), *Studii sociologice [Etudes sociologiques]*, étude introductif, note sur l'édition, la liste de principaux ouvrages scientifiques et sélection des textes de Gheorghe Cordoș et Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română
2. Mendras, H. (1989), *Éléments de sociologie*, Paris, Armand Colin
3. Mucchielli, R. (1976), *Psycho-sociologie d'une commune rurale*, Entreprise Modern d'Édition – Libraires Technique, Les Editions ESF
4. Pascaru, M. (1987), «L'information humaine et le fait social», dans *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philosophia*, Cluj-Napoca, 2/1987, pp.70-73
5. Pascaru, M. (1990), «Quelques résultats d'une investigation sur l'inter-connaissance, inter-communication et l'inter-action dans un village contemporain», dans *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Sociologia-Politologia*, Cluj-Napoca, 1990, pp. 26-30
6. Pascaru, M. (2000), „Matrice comunitară, fapt comunitar și nivel de informare în satul românesc contemporan. Investigații în Munții Apuseni (1985-1986 și 1999-2000)" [«Matrice communautaire, fait communautaire et niveau d'information dans le village contemporain»], dans Elena Zamfir, Ilie Bădescu, Cătălin Zamfir, ed., *Starea societății românești după 10 ani de tranziție [L'état de la société roumaine après 10 ans de transition]*, Ed. Expert, 2000, pp. 660-696
7. Weber, Max (1982 [1947]), *La ville*, Aubier Montaigne, Paris, 1982, Extrait de *Wirtschaft und Gessellschaft*, 1947

ANEXE**Tableau 1.****Matrices communautaires à Horea (1999)**

Localité	Éléments des matrices			Moyenne	Degré	
	Connai- ssance	Comuni- cation	Action commune		DC	DM
Horea	0,60	0,48	0,32	0,47(47%)	5	5*
Teiu	0,76	0,86	0,49	0,70(70%)	7	3*
Trifești	0,85	0,75	0,41	0,67(67%)	7	3*
Preluca	0,87	0,71	0,46	0,68(68%)	7	3*
Petreasa	0,81	0,82	0,60	0,74(74%)	8	2*
Moyenne	0,70	0,65	0,41	0,59 (59%)	6	4*

* Conformément à l'hypothèse $DC = D-DM$, d'où $DM=D-DC$

Tableau 2.**Altitude et matrice communautaire**

Localité	Altitude (m)	Nombre des foyers	Population qui travaille dans l'agriculture (DM*)	Matrice commu-nautaire (DC)
Horea	700-800	173	52% (5)	47% (5)
Teiu	700-800	59	81% (2)	70% (7)
Preluca	900-1000	76	82% (2)	68% (7)
Trifești	1000-1100	75	85% (2)	67% (7)
Petreasa	>1300	48	81% (2)	74% (8)

*Estime par la différence entre le nombre de la population active et le nombre de la population occupée dans l'agriculture ou avec préoccupations agricoles (à Horea).

Tableau 3.

**Distributions des leaders et des mal-considérés au niveau de la
matrice communautaires**

		Connaissance		Communication		Action		Matrice	
		Leaders	Mal-considérés	Leaders	Mal-considérés	Leaders	Mal-considérés	Leaders	Mal-considérés
Sex	Hommes	10	7	8	7	5	6	6	8
	Femmes	3	6	5	6	8	7	7	5
Âge	18-30 ans	1	6	1	4	1	2	1	5
	31-60 ans	6	5	6	4	9	8	10	4
	> 60 ans	6	2	6	5	3	3	2	4
Ecole	Sans instruction	0	1	0	1	0	0	0	2
	4-8 classes	4	3	5	4	4	6	3	4
	10-12 classes et vocationnelles	8	7	7	6	7	7	9	5
	>12 classes et faculté	1	2	1	2	2	0	1	2
Occupations	Sans occupation	0	0	1	0	1	0	1	0
	Agriculture	1	3	1	5	1	3	1	3
	Industrie	2	4	1	0	1	3	0	3
	Services	2	5	4	2	6	2	7	2
	Retraités	7	1	6	4	4	3	3	4
	Chômeurs	1	0	0	2	0	2	1	1
Place de travail	Dans la localité	10	9	12	13	12	11	11	9
	Hors de la localité	3	4	1	0	1	2	2	4

DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SOCIOLOGIC UNIVERSITAR

ANDREI NEGRU, TRAIAN VEDINAȘ

ABSTRACT. The Evolution of the University Sociological Education. At the University from Cluj, the sociological training had come into being in different periods: in the period between 1922 – 1948 in a synchronising style with the European sociology.

In the period between 1948 and 1965 the totalitarian reform, sociology was eliminated from the educational system, priority being given to the dialectical materialism and the historical materialism of proletcultist origin.

In the period between 1965 and 1989, sociology was reintroduced by courses of methodology of sociological research, sociological theories, the sociology of culture at the Department of Philosophy from the Faculty of History and Philosophy.

In the period that has come after 1990, sociology is reborn and sociological training is reintroduced at a different Department with an autonomous profile. This event has led to the formation of the Faculty of Sociology and Social Work in 2001.

Înființarea învățămîntului universitar românesc în Transilvania a fost un fapt determinat, și el, ca mai toate înfăptuirile din această zonă, de actul Marii Uniri din 1 Decembrie 1918. Desăvârșirea statului național unitar român n-a însemnat numai crearea unui cadru propice dezvoltării politico-economice și sociale a acestui teritoriu, ci a constituit și premisa unor importante realizări pe tărâm cultural-științific.

Unul din domeniile în care efectele benefice ale Unirii s-au manifestat din plin a fost cel educațional, momentul 1918 marcând debutul unui amplu proces de dezvoltare și diversificare a școlii românești de toate nivelele, dezvoltare legată și determinată, fără îndoială, de necesitatea formării și

pregătirii specialiștilor ceruți de societatea românească, aflată, ea însăși, într-un evident proces de transformare și consolidare.

De maximă importanță pentru impunerea sociologiei ca obiect de studiu a fost înființarea învățământului superior, mai cu seamă a celui universitar, în limba română. Și aceasta pentru că, afirmată ca o disciplină cu caracter teoretic, sociologia a fost nevoită, chiar dacă începuse să-și probeze virtuțile aplicative, să se cantoneze în perimetrul vieții universitare, context care asigura în momentul respectiv cadrul cel mai adecvat pentru desfășurarea unei activități științifice permanente, neexistând posibilitatea pentru cei care îmbrățișau acest domeniu să trăiască exclusiv de pe urma cercetării științifice. Universitatea constituia, de altfel, una din instituțiile cele mai implicate în pregătirea specialiștilor pentru diferitele domenii de activitate socială, la a căror formare sociologia își putea aduce o prețioasă contribuție, prin furnizarea unor elemente necesare înțelegerii mecanismelor vieții sociale, precum și a unor principii de intervenție și acțiune în acest sens.

Înființarea Universității din Cluj, inaugurată oficial la 3 noiembrie 1919, a creat cadrul propice pentru dezvoltarea sociologiei în această parte a țării, a învățământului sociologic clujean în special. Este de remarcat faptul că problema introducerii sociologiei ca obiect de studiu în învățământul universitar clujean s-a ridicat încă din faza de pregătire a înființării acestuia. Astfel, urmând exemplul universităților din Iași și București, unde sociologia se predă deja cu bune rezultate¹, Comisia universitară, din care făcea parte și Dimitrie Gusti, a propus, iar Consiliul Dirigent a aprobat, între cele 24 de catedre prevăzute a funcționa la Universitatea clujeană și o catedră de filosofie practică. Această catedră, ce urma să figureze în planul de învățământ al Facultății de Litere și Filosofie, includea "sociologia, etica, politica și estetica, cu istoria acestor discipline"². Ea a rămas însă vacantă în primii doi ani de activitate universitară, probabil din lipsa unui cadru didactic calificat, cu toate că profesorul D. Gusti, care a rostit cuvântul de salut al universitarilor ieșeni

¹ Șt. Costea etc., 1998, *Istoria sociologiei românești*, Edit. Fundației "România de Măine", București, p.331-332.

² St. Neagoe, 1980, *Viața universitară clujeană*, Vol. I, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, p. 60.

la inaugurarea Universității clujene, se declarase disponibil să țină cursuri de sociologie, iar Ministerul Instrucției Publice îi aprobase detașarea pentru un semestru la Cluj³.

Învățământul sociologic universitar a debutat efectiv la Universitatea din Cluj în anul universitar 1921-1922, prin numirea ca suplinitor al Catedrei de sociologie și etică a lui Virgil Iuliu Bărbat, care va deveni din anul următor (1922-1923) profesor titular, calitate păstrată până la decesul său prematur din anul 1931. Pe lângă Virgil I. Bărbat, în activitatea Catedrei de sociologie și etică au mai fost implicați, până la scoaterea sociologiei din programa învățământului universitar (1948), Constantin Sudețeanu, George Em. Marica și, pentru o scurtă perioadă, Izidor Todoran.

Deși inițial se prevăzuse ca această catedră să asigure predarea sociologiei la toate cele patru facultăți ale Universității clujene, în realitate activitatea ei s-a limitat doar la Facultatea de Litere și Filosofie, o altă catedră ființând, pentru o perioadă mai limitată de timp, în cadrul Facultății de Drept. Alături de Catedra de sociologie și etică, un rol important în dezvoltarea învățământului cu acest profil l-a avut Seminarul de sociologie, menit să contribuie la aprofundarea problemelor ridicate în cadrul cursului și, prin aceasta, la formarea specialiștilor sociologi. Căci, afirmată ca o știință cu remarcabile valențe reformatoare, cu largi posibilități de acțiune și intervenție în plan social, sociologia avea, în cazul societății românești, un vast teren de afirmare și manifestare, lipsindu-i însă, deocamdată, corpul de specialiști autentici, care să dirijeze și să modeleze fenomenele și procesele sociale.

Conform informațiilor existente în "Anuarul Universității din Cluj", începând cu anul universitar 1922-1923, activitatea Catedrei de sociologie și etică s-a concretizat în următoarele cursuri și seminarii:

- în anul univ. 1922-1923, *cursurile*: "Doctrinile sociale moderne, Renaștere-Kant", "Problema culturii moderne" și "O istorie a civilizației europene", și *seminarul*: "Feminismul. Femeia în istoria civilizației" și "Convorbiri asupra moralei" (Virgil I. Bărbat);

³ *ibidem*, p. 64-65

- în anul univ. 1923-1924, *cursurile*: "Istoria doctrinelor sociale și morale din secolele XVIII și XIX", "Istoria sentimentelor morale" și "Filosofia vieții după R. Eucken", și *seminariile*: "Capitole din istoria ideilor sociale și politice din România secolului XIX", "Psihologia popoarelor europene", "O concepție spiritualistă a culturii", "Probleme culturale contemporane" și "Filosofia istoriei" (Virgil I. Bărbat);

- în anul univ. 1924-1925, *cursurile*: "O istorie a sistemelor de gândire", "Istoria doctrinelor sociale" și "Școlile de sociologie", și *seminarul*: "Metoda în științele sociale" (Virgil I. Bărbat);

- în anul univ. 1925-1926, *cursurile*: "Școlile de sociologie" (continuare), "Sociologie generală" și "Raportul individ-societate", și *seminarul*: "Raportul individ-colectivitate" (Virgil I. Bărbat);

- în anul univ. 1926-1927, *cursul*: "Civilizația română în secolul al XIX" (Virgil I. Bărbat) și un *curs* cu titlul neprecizat (C. Sudețeanu, docent în sociologie), și *seminarul*: "Civilizația română în secolul al XIX-lea", pe baza lucrărilor lui Șt. Zeletin și E. Lovinescu (Virgil I. Bărbat);

- în anul univ. 1927-1928, *cursul*: "Școlile sociologice – școlile economice" (Virgil I. Bărbat) și un *curs* cu titlul neprecizat (C. Sudețeanu), și *seminariile*: "Partidele politice" și "Materialismul istoric" (Virgil I. Bărbat);

- în anul univ. 1928-1929, *cursurile*: "Sociologia după popoare, cu referire specială la punctele de vedere englez, rus și german", "Doctrinile politice și morale ale antichității de la egipteni până la creștinism" (Virgil I. Bărbat), "Evoluția sociologiei franceze – cu referire la A. Comte, Espinas, G. Tarde, E. Durkheim, C. Bouglé și G. Davy (C. Sudețeanu), și *seminarul*: "Problema claselor sociale la C. Bouglé, N. Iorga și C. Giurescu (Virgil I. Bărbat);

- în anul univ. 1929-1930, *cursurile*: "Sociologie generală" – schiță a obiectului său, "Doctrinile morale și politice mai principale de la sfârșitul Evului mediu până în sec. al XVIII-lea" (Virgil I. Bărbat), și *seminarul*, în care au fost dezbătute lucrări având ca subiect problema democrației (Virgil I. Bărbat);

- în anul univ. 1930-1931, *cursurile*: "Istoria doctrinelor morale și politice cu privire specială asupra celei de a doua jumătăți a sec. al XVIII-lea și asupra primei jumătăți a sec. al XIX-lea", "Curs de sociologie generală", cu

referire la ideile școlilor mecanicistă, geografică, biologică și a lui Fr. Le Play (Virgil I. Bărbat), "Introducere în sociologie, cu referire: la obiectul, definiția, metodele și raportul sociologiei cu celelalte științe etc. (C. Sudețeanu, din decembrie suplinitor al Catedrei de sociologie și etică, în urma decesului lui V.I. Bărbat), și *seminarul*, în care au fost realizate de către studenți lucrări din domeniul filosofiei istoriei, precum și lucrări întocmite în urma anchetării individuale a unor localități de proveniență a câtorva din membri Seminarului (Virgil I. Bărbat);

- în anul univ. 1931-1932, *cursurile*: "Introducere în sociologie", cu referire la: cadrele vieții sociale și factorii ei – factorul mediu fizic și factorul biologic al rasei; viața religioasă – concepții privind viața și gândirea religioasă; semnificația și rolul religiilor în viața socială, "Curs de sociologie generală", cu referire la: Școala psihologică în sociologie, raportul dintre psihologia socială și sociologie, datele și premisele Școlii psihologice etc. (C. Sudețeanu), și *seminarul*, cu conținut neprecizat (C. Sudețeanu);

- în anul univ. 1932-1933, *cursurile*: "Introducere în sociologie", cu referire la: noțiunea de societate, necesitatea vieții sociale, raporturile sociologiei cu celelalte științe sociale, raportul individ-societate, evoluția gândirii sociologice, clasificarea societăților, metodologia cercetării sociologice – metoda inductivă, metoda istorică și etnografică, metoda statistică, monografia, ancheta, "Sociologie generală", cu referire la: Școala lui E. Durkheim – conținut și critică, și *seminarul*, cu conținut neprecizat (C. Sudețeanu);

- în anul univ. 1933-1934, *cursul* consacrat teoriei relaționiste a lui Leopold von Wiese, și un *seminar*, cu conținut neprecizat (C. Sudețeanu);

- în anul univ. 1934-1935, *cursurile* consacrate condițiilor istorice ale apariției sociologiei și sistemului sociologic al lui E. Durkheim și Școlii sociologice franceze, și un *seminar*, în care au fost prezentate de către studenți lucrări despre diferite concepții sociologice sau publicații recente (C. Sudețeanu);

- în anul univ. 1935-1936, *cursul* "Sociologie generală", cu referire la: noțiunea de societate, obiectul sociologiei, raporturile sociologiei cu celelalte științe, metodele sociologiei, și un *seminar* cu conținut neprecizat (C. Sudețeanu);

- în anul univ. 1936-1937, *cursul* "Introducere în sociologie", cu accent pe problemele legate de influența mediului fizic și a celui biologic (rasa) asupra vieții sociale, și un *seminar* cu conținut neprecizat (C. Sudețeanu);

- în anul univ. 1937-1938, *cursul* "Sociologie generală", cu accent pe funcția socială a religiei (C. Sudețeanu, profesor agregat din 15 iunie 1938), și *seminarul*, în care a fost dezbătut raportul dintre cultură și civilizație (George Em. Marica);

- în anul univ. 1938-1939, *cursul* "Sociologie generală", cu accent pe conceptele de personalitate socială, națiune, popor și stat (C. Sudețeanu), și *seminarul*, în care a fost dezbătută problema rasei (George Em. Marica). Tot în acest an, la Facultatea de Litere și Filosofie a fost predat și un curs despre "Cultura folclorică și cultura majoră" și a fost organizat un seminar, în care au fost analizate lucrări în legătură cu subiectul cursului (L. Blaga, titular al Catedrei de sociologie rurală din anul 1938, suplinat în perioada 8 XII 1938 – 15 IV 1939 de către D.D. Roșca);

- în anul univ. 1941-1942, *cursul* "Sociologie generală", cu referire la: previziunea în sociologie, corelația aspectelor vieții sociale (C. Sudețeanu), un *seminar* despre teoria asociației și a grupărilor sociale și un *pre-seminar* privind noțiuni elementare de sociologie și interpretări de texte din Max Weber (George Em. Marica).

Deși informațiile referitoare la programa analitică a Facultății de Litere și Filosofie se opresc la acest an universitar (1941-1942), probabil că sociologia a figurat și ulterior între materiile de studiu, respectiv până la reforma învățământului din anul 1948. De altfel, după revenirea Universității clujene din refugiu, George Em. Marica a predat la această facultate un curs de sociologie rurală.

Revenind la cursul de sociologie, menționăm faptul că el s-a bucurat, cel puțin în perioada profesoratului lui Virgil I. Bărbat, de o largă audiență. Astfel, în anul universitar 1930-1931 la acest curs au fost înscriși peste 240 de studenți de la secțiile de filosofie, pedagogie și sociologie, circa 80 de studenți mediciniști, precum și studenți de la facultățile de Științe și Drept, el fiind audiat chiar și de persoane din afara Universității. De altfel, în anul

1922-1923, cursul de sociologie a figurat și în programa anului III a Facultății de Medicină, titular fiind același Virgil I. Bărbat.

Alături de cursul propriu-zis, un rol deosebit în dezvoltarea învățământului sociologic clujean l-a avut și Seminarul de sociologie. Seminarul a fost cadrul propice pentru dezbaterile și aprofundarea problemelor ridicate la curs, reunindu-i pe toți cei interesați în mod deosebit de această disciplină, în condițiile în care prelegerile erau adresate unui auditoriu larg și eterogen ca preocupări și interes științific. Desigur că și în cadrul Seminarului a existat o anumită stratificare a participanților în funcție de interesul manifestat pentru activitatea sa. Astfel, în anul universitar 1923-1924, din 36 de studenți înscriși, numai 26 au participat efectiv la activitatea de seminar. În anul universitar 1926-1927, din 35 de studenți înscriși, doar 13 au elaborat lucrări, restul participând numai la discuții. Iar, în anul universitar 1927-1928 au prezentat lucrări numai 19 din cei 40 de studenți înscriși.

Activitatea Seminarului a avut, însă, de suferit nu numai din lipsa efectivă de interes a unor membri, ci și, mai ales, din cauza slabei sale dotări materiale, fapt subliniat în repetate rânduri de către Virgil I. Bărbat, care reclama inexistența unui local propriu, a unui fond pentru achiziționarea de publicații, precum și lipsa mijloacelor necesare trecerii la studiul direct al realității sociale (personal auxiliar, fonduri pentru anchete de teren etc.): "Greutatea cea mare pe care o întâmpină Seminarul de sociologie este, în primul rând, lipsa unui asistent, care să se ocupe de studenții începători și care să facă mereu legătură între curs și seminar. Se simte tot mai mult lipsa apoi a mijloacelor, care ar permite adunarea datelor referitoare la țara noastră. Nu se poate concepe un învățământ serios sociologic fără descinderi pe teren. Munca Seminarului ar trebui apoi făcută în mijlocul pieselor justificative, a cărților, hărților, diagramelor etc., lucru imposibil azi, când Seminarul nu dispune decât de un birou pentru cărți, ședințele trebuind să fie ținute în sălile de curs"⁴. În ce privește activitatea de cercetare desfășurată de către membri Seminarului, aceasta a fost cvasi-inexistentă, fapt determinat probabil, pe lângă lipsa de fonduri, și de preocupările exclusiv teoretice ale conducătorului

⁴ v.: Anuarul Universității din Cluj pe anul 1928/1929, p. 150-151.

său. Ea s-a rezumat la anchetele individuale ale unor studenți în localitățile lor natale (unele publicate în "Revista de sociologie", editată de V.I. Bărbat în anul 1931), precum și la o ieșire colectivă pe teren, în plasa hunedoreană Pui, sub conducerea lui George Em. Marica (1943).

Deși a fost un eveniment unic în activitatea Seminarului, această deplasare în teren merită, după părerea noastră, să fie consemnată în inventarul cercetării sociale românești. Căci, așa cum menționa chiar conducătorul echipei, cu toate că s-a desfășurat sub semnul monografismului gustian, această primă "campanie monografică" (subl. aut.) merită atenție deoarece propunea o perspectivă nouă de abordare a ruralului, determinată, desigur, de formația științifică a lui George Em. Marica. Elementele acestei noi perspective erau următoarele:

1. Obiectul cercetării Seminarului clujean nu l-a constituit unitatea satească în sens monografic, ci numai componenta socială a acesteia, respectiv procesele sociale specifice satului și raporturile sale cu alte colectivități, celelalte aspecte, cu excepția problemelor de psihologie socială, fiind cercetare numai în subsidiar. Restrângerea obiectului cercetării în raport cu cel al Seminarului de sociologie din București a avut, însă, și o motivație obiectivă, echipa clujeană nedisponind de fondurile necesare realizării unei cercetări multidisciplinare, așa cum au fost cele desfășurate de către D. Gusti și colaboratorii săi;

2. Scopul cercetării n-a fost cercetarea exhaustivă a unității satești. În schimb, s-a încercat studierea unor aspecte/probleme într-un context teritorial mai larg, și aceasta cu un dublu scop: pentru a cunoaște întreaga zonă în care este amplasată respectiva unitate satească, și, în același timp, pentru a cunoaște mai în profunzime problemele în cauză;

3. În selectarea acestor aspecte/probleme, Seminarul clujean a pornit de la ideea strânsei legături existente, în cazul Ardealului, între sat și oraș, de la influența mai accentuată a urbanizării în această regiune, comparativ cu situația din Vechiul Regat. În consecință, problemele reținute pentru investigare au vizat evaluarea dimensiunilor acestei influențe (diferențiere și stratificare socială, schimb și circulație de bunuri, mobilitate socială, natalitate și

denatalitate, sănătate publică etc.) și, în același timp, a raporturilor unității satești cu comunitățile din jur, fie ele sate sau orașe;

4. Această opțiune tematică a avut, în cazul conducătorului echipei clujene, un fundament teoretic. Plecând de la ideea că ruralul românesc nu are un caracter omogen din punct de vedere al dezvoltării sale [“un ochi atent poate distinge în zilele noastre la țară – fie în sânul aceluiași sat, fie mai ales în sate sau regiuni diferite – mai multe forme și chiar stiluri de viață, ce reprezintă în același timp vârste și epoci diferite de civilizație rurală. Se pot desprinde la țărănimea noastră trei, dacă nu și patru genuri de viață: patriarhal, de tranziție (cel mai răspândit), evoluat, iar în Banat se schițează deja fermierul modern”⁵], George Em. Marica sublinia că acesta trebuie tratat în mod diferențiat și investigat cu metode diferite, adaptate fiecărui caz în parte. Din această perspectivă, el amendează, chiar dacă nu în mod direct, metoda monografică, reproșându-i valoarea “în sine” atribuită cadrelor vieții satești și, de aici, accentul pus de Școala sociologică de la București pe condiționările vieții sociale, indiferent de unitatea satească avută în vedere. Subliniind faptul că “satul evoluat ardelean trebuie integrat în mai mare măsură în ambianța vieții moderne,..., în regiunea mai largă din care face parte”⁶ și cercetat din perspectiva influențelor suferite, deci urmărindu-se o anumită problemă, George Em. Marica se înscrie în linia de cercetare promovată în cadrul Școlii sociologice de la București de către Anton Golopenția. Un alt reproș făcut, de asemenea în mod indirect, paradigmei monografice este pretenția reprezentanților ei de a o considera o schemă explicativă cu valoare universală. Căci, cel puțin în cazul “complexului social-cultural ardelean”, nu exista “un sistem bun de aplicat pe teren”, indiferent de contextul spațio-temporal, de unde și precizarea expresă a lui Marica că n-a avut pretenția, în considerațiile referitoare la campania de la Râu-Bărbat, “de a fi pus la dispoziție o schemă bună pretutindeni, o rețetă universală pentru cercetarea satului ardelean”⁷.

⁵ G. Em. Marica, 1997, *Studii sociologice*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, p. 303.

⁶ *ibidem*.

⁷ *ibidem*, p. 305.

Deși sociologia a devenit relativ târziu obiect de studiu la Facultatea de Drept a Universității clujene, programa acesteia a inclus de la început un curs apropiat acestei discipline. Ne referim la cursul de politică socială, prin care Nicolae Ghiulea, fost membru al Seminarului de sociologie și etică de la Universitatea din Iași condus de către D. Gusti și publicist cu preocupări de certă valoare sociologică, s-a străduit în permanență să-i familiarizeze pe viitorii juriști cu o serie de probleme și noțiuni sociologice, utile, fără îndoială, în activitatea lor profesională. Mai mult chiar, în câțiva ani, programa analitică a cursului de politică socială a inclus, cu precădere, subiecte cu un asemenea caracter. Astfel, în anul universitar 1932-1933, cursul de politică socială (predat o perioadă și de Cassiu Maniu), includea următoarele teme: formațiunile existenței sociale, raportul om-societate, conceptele de popor, națiune, naționalitate, stat național etc. Mai relevant din acest punct de vedere ni se pare, însă, cursul din anul 1935-1936 al lui N. Ghiulea, în a cărui primă parte conceptul de social este definit și tratat în manieră gustiană. O altă disciplină prin intermediul căreia viitorii juriști s-au apropiat de sociologie, mai ales pe direcția metodelor de cercetare și de interpretare a datelor, a fost statistica, predată începând cu anul universitar 1934-1935 de către același N. Ghiulea.

Prezența sociologiei în planul de învățământ al Facultății de Drept a Universității clujene a fost strâns legată de activitatea didactică desfășurată de către Eugeniu Speranția, cel care predase timp de un deceniu (1923-1924 – 1933-1934) această disciplină la Academia de Drept din Oradea și care, în urma contopirii celor două facultăți, fusese transferat ca titular al cursului și seminarului de filosofia și sociologia dreptului. În acest context, E. Speranția a predat și seminarizat următoarele teme:

- în anul univ. 1934-1935: a) Introducere generală cu privire la natura și geneza vieții sociale; b) Teoria claselor sociale în concepțiile biologică (organicistă și darwinistă), antroposociologică, psihologică și la adepții determinismului ideologic (la curs), respectiv referate și discuții asupra unor lucrări și probleme: "Regulile metodei sociologice" de E. Durkheim, "Social Evolution" de Benjamin Kidd, Evoluția sociologiei ca știință, Psihologia mulțimii, Individualismul în concepția lui Nietzsche (la seminar);

- în anul univ. 1935-1936: Prelegeri pe baza programei analitice (la curs), respectiv discuții și referate despre: Opera lui Marx, Psihologia maselor, Perspectiva istorică în viața socială, Metoda în sociologie după Durkheim, Muncitorii industriali după W. Sombart (la seminar);

- în anul univ. 1936-1937: a) Introducere generală despre problemele sociologiei în raport cu problemele filosofiei juridice; b) Viața socială și condițiile ei; c) Dreptul și locul său în societate (la curs), respectiv recenzii ale unor periodice și a unor lucrări recente de sociologie (la seminar);

- în anul univ. 1937-1938: a) Condițiile generale ale vieții sociale; b) Esența dreptului și raporturile sale cu celelalte normatțiuni sociale; c) Geneza sociologiei; d) Fizica socială a lui Aug. Comte; e) Concepțiile biologice în sociologie (la curs și seminar), respectiv un curs aprofundat de sociologie pentru doctoranzi.

În anul univ. 1938-1939, cursul de filosofia dreptului și sociologie se transformă în curs de filosofia și enciclopedia dreptului. În cadrul acestei discipline, E. Speranția susține în anul universitar 1941-1942 cursul anterior, îmbogățit cu câteva teme cu caracter pronunțat sociologic, și anume: Cap. I. Interacțiunea reciprocă dintre drept și societate; Importanța studiului lor din punct de vedere general și filosofic; Sensul noțiunilor sociologie, filosofia dreptului și enciclopedie juridică; Caracterul sociologic al enciclopediei juridice; Cap. II. Socialul – natura lui în raport cu alte aspecte ale vieții; Sociologia ca știință: metoda și istoricul ei; Curente principale în sociologie (privire critică); Cap. III. Procesul vieții sociale. Condiții, forțe, elemente; Circulația valorilor; Ierarhia socială; Cap. IV. Grupul social. Definiție și geneză; Factorii determinanți. Rolul și raporturile lor; Clasificarea și caracterizarea tipurilor; Cap. V. Instituția și persoana. În cursul aceluiași an, la seminar s-au dezbătut următoarele teme: Raportul dintre drept, stat și societate; Gândirea sociologică a lui Aug. Comte; Concepția organicistă; Teoria claselor după Gumpłowicz și H. Spencer; Critica sociologie marxiste.

Alături de universitate și, desigur, sub influența acesteia, și alte instituții de învățământ superior din Transilvania au contribuit, în mai mică sau mai mare măsură, la familiarizarea viitorilor specialiști cu această disciplină deosebit

de utilă pentru formația lor intelectuală și profesională. Necesitatea asimilării cunoștințelor sociologice de către absolvenții învățământului superior a fost, de altfel, subliniată accentuat de către chiar E. Speranția astfel: "Nici o carieră intelectuală nu mai poate face azi abstracție de știința sociologică: inginerul, medicul, profesorul, avocatul, magistratul, ofițerul sunt factori ai vieții sociale; ei lucrează în societate și acționează asupra societății. Acțiunea lor trebuie să fie îndrumată și luminată de cunoașterea obiectului asupra căruia se îndreaptă; altfel e efectuată orbește, la întâmplare și rezultatele ei nu mai pot fi scontate"⁸.

Una dintre aceste instituții a fost Academia de Drept din Oradea. Predarea sociologiei la Academia orădeană l-a avut ca protagonist pe E. Speranția, care a făcut parte din corpul profesoral al acesteia în perioada 1921-1934, în calitate de conferențiar suplinitor (1 oct. 1921 – 1 feb. 1927), conferențiar definitiv (1 feb. 1927 – 1 oct. 1931) și profesor agregat la catedra de sociologie și filosofie a dreptului. Începând cu anul universitar 1923-1924, el își va completa cursul de filosofia dreptului și cu "elemente de sociologie generală". Întregirea activității sale științifice prin activitatea didactică a avut efecte benefice asupra operei sale, "îmbinarea acestora fiind de real folos învățământului și științei, ea materializându-se într-un număr însemnat de lucrări de sociologie apărute în perioada orădeană a activității sale"⁹. Conform "Proiectului de regulament al Academiei de Drept din Oradea", obiectul "sociologia și filosofia dreptului" figura ca disciplină obligatorie de studiu în programa anului I, frecventarea sa condiționând accesul la examenul de licență.

Sociologia a fost obiect de studiu și la instituțiile de învățământ superior teologic. Astfel, această disciplină a figurat în planul de învățământ al Academiei Teologice Andreiane din Sibiu de la înființare (1924) până în

⁸ E. Speranția, *Curs de sociologie generală. I. Teoriile determinismului social*. După notele luate la prelegerile d-lui prof. Eugeniu Speranția de la Facultatea de Drept din Oradea. Redactate și editate de studenții: Toma V. Ștefănescu, Tiberiu Popovici și Ioan Tărăngă, 1930-1931 (Semestrul de iarnă), Tipografia Diecezană, Oradea, p. 163.

⁹ Teodor Tanco, 1974, *Sociologia dreptului în opera lui Eugeniu Speranția*, Teză de doctorat, Cluj, p. 14.

1948, fiind predată de către Gr. Cristescu, Gh. Secaș, I. Vințan, Al. Popa, N. Terchilă, L. Stan, C. Sârbu și Em. Vasilescu.

Sociologia a figurat între cursurile obligatorii și în programa Academiei Teologice Ortodoxe din Cluj, de asemenea de la înființare (1924), fiind încadrată, alături de disciplinele morala creștină, elemente de filosofie și filosofia creștină în catedra de teologie morală, al cărui titular a fost multă vreme Ioan Pașca, el fiind urmat de Gh. Noveanu. Dintre temele prezentate studenților teologi, menționăm: Despre sociologie în general; Relația om-societate; Integrarea individului în societate; Școala sociologică franceză; Sociologia lui E. Durkheim.

La Academia de Teologie greco-catolică din Gherla-Cluj, sociologia fost introdusă în planul de învățământ începând cu anul universitar 1921-1922. Încadrată alături de filosofie, pedagogie și psihologie în catedra de filosofie, sociologia a fost predată de-a lungul perioadei 1921-1948 de către profesorii Titus Mălăiu, Dumitru Manu, Cosma Avram și Gh. Grecu. Tematica abordată în cadrul cursului a fost, în general, comună tuturor acestor profesori, ea urmărind expunerea principiilor sociologie catolice, precum și a poziției acestei biserici față de câteva din probleme sociale majore ale secolului XX. Relevantă din acest punct de vedere ni se pare a fi structura tematică a cursului ținut de Gh. Grecu în anul universitar 1941, care cuprindea următoarele: documentele și istoria sociologie catolice; principiile doctrinei sociale catolice; doctrina socială din enciclica "Rerum Novarum"; bazele formării doctrinei sociale din sociologia catolică – istoria doctrinei sociale catolice; doctrina catolică despre proprietatea privată; capitalul și regimul de organizare a lucrului; demnitatea persoanei umane și rolul social al bisericii la începutul creștinismului și în evul mediu; etatea evului mediu; misiunea socială a bisericii în timpul modern; obstacolele acțiunii sociale a bisericii; organizarea profesională catolică; liberalismul – principiile sale; abuzurile liberalismului economic; individualismul; combaterea liberalismului; doctrina liberală; liberalismul contemporan; organizarea socialistă; principiile conducătoare ale socialismului; descrierea socialismului și comunismului; lupta de clasă și pregătirea revoluției; tactica socialismului și

comunismului contra religiei; socialismul și comunismul – concluzie; mistica socialismului și comunismului; critica doctrinei socialist-comuniste¹⁰.

Deși a figurat numai sporadic în programa instituțiilor de învățământ superior cu profil agronomic și economic, necesitatea sociologiei a fost resimțită și în respectivul context. Analizând, de pildă, situația predării sociologiei în cadrul a 27 de școli superioare de agronomie din Europa și America, inclusiv România, rectorul Academiei de Înalte studii agronomice din Cluj, M. Șerban, constata că sociologia rurală constituia disciplină obligatorie de studiu numai în Belgia, Germania și statele americane Mississippi și Pennsylvania, pronunțându-se pentru introducerea acestei materii și în instituțiile românești de învățământ superior. "Sociologia rurală, ca o branșă specială a sociologiei generale, să se predea la universități sau ale instituții de învățământ superior și în special în școlile de agronomie, catedrele respective completându-se cu seminarii și laboratoare înzestrate cu mijloacele respective", era de părere el¹¹, solicitând, în același timp, adaptarea tematicii unor asemenea cursuri la cerințele reale ale agriculturii și satului românesc. El a încercat să suplinească absența acestei discipline printr-un curs de agronomie socială, care încerca familiarizarea viitorilor ingineri agronomi cu elemente de politică socială rurală, considerând că agronomul comunal era unul din factorii potențiali de ridicare a satului românesc. "Agronomia socială, preciza el, are la bază concepția că agricultura nu este un scop în sine, ci un mijloc pentru ridicarea materială și culturală a populației în general și a populației agricole în special"¹².

Preocupări pentru problematica sociologică au existat și în cadrul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Brașov, ele fiind incluse în programa cursului de politică și legislație socială, ținut de Pavel Roșca. Cursul, care prezenta studenților evoluția ideilor și teoriilor sociale

¹⁰ v.: Arhivele Statului Cluj, Fondul Episcopiei greco-catolice Gherla-Cluj, Dosar 683 – Ziar de cursuri la Academia teologică greco-catolică din Cluj, Cursul anului IV.

¹¹ M. Șerban, 1937, *Organizarea învățământului agronomic superior*, Cartea Românească, București, p. 70-71

¹² M. Șerban, 1939, *Introducere la studiul agronomiei sociale*. Conferință ținută la cursurile de perfecționare organizate la Arad, Oradea Mare și Sighet în vara anului 1939, p. 5.

de-a lungul timpului, debuta cu câteva teme cu caracter sociologic, și anume: definiția noțiunilor de individ și societate, raportul individ-societate în diferite teorii sociale, temeiurile și factorii vieții sociale etc.

Contribuția învățământului universitar la dezvoltarea sociologiei trebuie să fie apreciată în funcție de modul în care el realizează scopurile și obiectivele care stau, în general, în fața oricărui tip de învățământ superior și care pot fi reduse, în linii mari, la: formarea și pregătirea cadrelor de specialitate pentru un anumit domeniu de activitate, respectiv dezvoltarea patrimoniului teoretic al disciplinei pe care o reprezintă și o slujește. Din această perspectivă, apreciem că învățământul sociologic clujean și-a realizat doar parțial obiectivele, mai cu seamă pe latura aportului la dezvoltarea patrimoniului ideatic al disciplinei, la îmbogățirea literaturii sociologice românești cu cursuri de specialitate. Neîndeplinirea celui alt obiectiv, cel care viza pregătirea corpului de specialiști ai domeniului, s-a datorat, după părerea noastră, neantrenării, din motive obiective, a Seminarului într-o activitate de cercetare de tipul celei desfășurate sub conducerea lui D. Gusti la București, ca și absenței unei asemenea personalități dinamice în fruntea învățământului sociologic universitar clujean. Această deficiență a învățământului sociologic universitar clujean se poate constata și din consultarea "indicelui autorilor" cercetărilor desfășurate în cadrul Institutului Social Român¹³, instituție reprezentativă pentru cercetarea sociologică românească din perioada la care ne referim. Astfel, dintr-o listă, incompletă, de 67 absolvenți ai Facultății de Litere și Filosofie din Cluj, care aveau, între altele, și specializarea sociologie, doar trei persoane figurează în respectivul indice (Ioan Chelcea, Mihai Beniuc, Elena Mateș), în timp ce o a patra persoană (Isaia Tolan) a activat în cadrul Institutului Social Banat-Crișana, alte 10 persoane frecventând alte domenii ale științelor sociale.

În ce privește cel de al doilea obiectiv, este de remarcat preocuparea unora din profesorii clujeni (E. Speranția, G. Em. Marica) de a-și aduna și

¹³ v.: L. Apolzan, 1943, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român. 1925-1945*, București, p.141-143.

structura prelegerilor sub forma unor cursuri, precum și de a le publica, asigurând, astfel, integrarea lor în circuitul literaturii de specialitate. Este, însă, regretabil că profesorul Virgil I. Bărbat n-a avut răgazul necesar întreprinderii unui asemenea demers, cursul său de sociologie generală rămânând, din păcate, în fază de proiect. Mai deficitar din acest punct de vedere a fost C. Sudețeanu, care, deși a funcționat peste un deceniu la catedra de sociologie, n-a fost preocupat să-și publice cursurile, valorificându-și activitatea didactică prin lucrări care depășesc, prin volumul de cunoștințe transmise și prin gradul de elaborare, nivelul unui curs propriu-zis, cu toate că tematica acestor lucrări coincide, în general, cu cea a prelegerilor ținute în fața studenților. Astfel încât, contribuția lui C. Sudețeanu se reduce, din acest punct de vedere, numai la două prelegeri publicate, și anume: "Fazele studiului despre societățile primitive" (lecția de deschidere a cursului de sociologie de la Facultatea de litere și filosofie din Cluj), respectiv "Mediul fizic și influența lui asupra vieții sociale" (lecția de deschidere a cursului de sociologie predat la Universitatea din Cluj în anul școlar 1936-37).

În continuare, prezentăm, pe scurt, problematica cursurilor de sociologie ținute de Virgil I. Bărbat, Eugeniu Speranția și George Em. Marica.

Deși în bibliografia sociologică românească este inventariat sub titlul "Curs complet de sociologie generală", trebuie să precizăm că, în realitate, nu avem de a face cu un curs elaborat, ci doar cu note, fișe, însemnări, decupaje din diferite publicații (circa 3.000 de piese), unele grupate tematic de către însuși Bărbat, altele aranjate ulterior de către familie sau de către serviciul documentar al instituției depozitare, Biblioteca Academiei Române din București. În marea lor majoritate, fișele și notele reprezintă conspecte din diferite lucrări, cu citate de cele mai multe ori netraduse, însoțite de adnotări și comentarii, completate cu puncte de vedere personale sau ale unor terți autori în legătură cu problematica abordată¹⁴.

¹⁴ E. Pop, 1993, *Virgil I. Bărbat. Curs de sociologie generală*, în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Sociologia-Politologia, XXXVIII, 1, p. 92.

Consistența cursului de sociologie generală predat de către Virgil I. Bărbat poate fi apreciată, însă, pe baza schițelor sale: "Sumarul" publicat de către profesor în "Revista de sociologie" (1931), respectiv cele două variante ale planului de curs, aflate în manuscris.

"Sumarul", în care sociologia este definită din start ca "știință a culturii", cuprinde următoarele capitole: I. Pre-Sociologia. Istoria sistemelor de gândire, care au precedat și din a căror dezvoltare a ieșit sociologia. II. Obiectul sociologiei. Sociologia după popoare. Sociologia ca știință a culturii. Sociologia în învățământ. Natura și cultura. III. De la animal la "om". Cultura și mediul. IV. Mediul fizic. V. Mediul antropologic. Sex. Rasă. Națiune. VI. Mediul social. VII. Mediul cultural. Procesele culturale. VIII. Statica și Dinamica culturii. IX. Agentul creator. Conștiința independenței. Libertatea în decursul istoriei. X. Idealul. Axa culturii. Istoria sistemelor de cultură. Centre de consolidare: Adevărul, Binele, Frumosul, Viitorul.

Varianta I-a a planului de curs cuprinde: I. Istoria sociologiei; II. Sociologia în învățământ; III. Școlile în sociologie. Condițiile de dezvoltare ale culturii; IV. Condițiile biologice = Copilăria; V. Locul și importanța culturii; VI. Locul și importanța femeii în dezvoltare; VII. Locul și importanța educației; VIII. Locul și importanța mediului geografic; IX. Clasele sociale și cultura; X: Libertatea și cultura; XI. Agentul cultural; XII. Idealul cultural:

Iar cea de-a doua variantă: I. Istoria sociologiei; II. Natura și obiectul sociologiei; III. De la Animal la "Om"; IV. Condiții de dezvoltare ale "Omului" fizic; V. Condiții de dezvoltare biologice; VI. Condiții de dezvoltare sociale; VII. Condiții de dezvoltare culturale; VIII. Agentul cultural; IX. Statica și Dinamica; X. Idealul.

Din păcate. Virgil I. Bărbat n-a reușit să publice decât prelegerea "Sociologia = o schiță istorică și o definiție", care "acoperă", în mare, doar primele două capitole ale "Sumarului". Aceasta nu înseamnă, însă, că celelalte capitole nu au avut acoperirea necesară, numai că respectivele texte n-au fost sistematizate de către Bărbat, ele găsindu-se răspândite în materialele sale editate și inedite. Astfel că remarcă unui "cititor" mai recent al lucrărilor sale, privind caracterul superficial, sau am spune noi,

fragmentar al exegezelor operei lui Bărbat [“ Chiar dacă manuscrisele (...), având șansa tiparului, ne vor oferi o imagine mai bogată despre sociologia sa, o teorie sociologică de ansamblu, care să clarifice atât obiectul și metoda, cât și structura și dinamica specifică domeniului său nu va putea fi riguros înfățișată, deoarece Bărbat însuși n-a mai apucat să o ducă până la capăt, iar schița pe care o face, oricât de promițătoare, nu oferă cercetătorului posibilitatea coborârii de la sistem la părțile sale constitutive”¹⁵], este îndreptățită, fapt demonstrat, de altfel, chiar de către textul acestuia¹⁶, elaborat în urma unei atente și necesare re-evaluări a concepției profesorului clujean.

Notele și însemnările lui Virgil I. Bărbat depășesc, însă, cadrul strict al cursului de sociologie generală. Acest fapt ar face utilă publicarea respectivului material de arhivă, chiar și în forma actuală, fiind în măsură să contribuie la conturarea mai accentuată a concepției unuia din sociologii români de notorietate, precum și la îmbogățirea patrimoniului ideatic al științei românești despre societate.

Cursul “Elemente de sociologie generală” (Universitatea “Regele Ferdinand I” din Cluj. Seminarul de filosofia dreptului și sociologie generală, 1947, 368 pagini – curs litografiat) reprezintă o sinteză a activității didactice universitare desfășurată de-a lungul a aproape trei decenii pe terenul sociologiei de către Eugeniu Speranția. Acest curs a fost anticipat de către un altul, editat de câțiva studenți ai Academiei de drept din Oradea, pe baza notițelor luate în semestru I al anului universitar 1930-1931.

Cursul din 1947 cuprinde două părți, și anume: Cartea I-a, care reprezintă o continuarea părții a I-a a cursului de sociologie generală ținut la Oradea, și Cartea a II-a, care cuprinde, în sinteză, concepția sa sociologică.

¹⁵ Gr. Zanc, 1979, *Virgil Iuliu Bărbat – 100 de ani de la nașterea sa*, în “Viitorul social”, an VII, nr. 3, p. 534.

¹⁶ v.: Dan Dungaciu, 1996, “*Mesianismul pozitiv*” al sociologiei românești. *Virgil Bărbat și “Extensiunea Universitară”*, în “*Revista Română de Sociologie*”, an VII, nr. 3-4, p. 263-284.

Cartea I-a, intitulată "Istoria sociologiei", are următoarea structură: Cap. I. Geneza sociologiei; Cap. II. Auguste Comte și Determinismul ideologic; Cap. III. Determinismul biologic – Secțiunea I: Teoriile organiciste; Secțiunea II: Teoriile bazate pe biologia generală; Cap. IV. Determinismul economic – Secțiunea I: Karl Marx și materialismul istoric; Secțiunea II: Determinismul economico-biologic al lui G. de Greef; Secțiunea III. Școala lui F. Le Play sau Școala reformei sociale; Cap. V. Concepția psihologică; Cap. VI. Determinismul social imanent (Durkheim); Cap. VII. Concepții sociologice recente.

Comparând acest sumar cu cel al cursului din anul 1931, observăm că E. Speranția și-a completat cursul editat în 1947 cu o lecție introductivă consacrată genezei sociologiei, precum și cu una finală despre teoriile sociologice contemporane, partea substanțială constituind-o reabordarea teoriilor deterministe. Importanța acordată acestor teorii derivă la E. Speranția din considerentul că sociologia se putea constitui ca știință numai pe temeiul admiterii cauzalității în domeniul vieții sociale. E. Speranția era de părere că faptele și fenomenele sociale, societatea umană în ansamblu este guvernată de anumite legități și considera că admiterea punctului de vedere determinist în sociologie reprezintă o condiție esențială pentru constituirea ei ca știință: "Pentru ca interesul ce-l purtăm faptelor sociale să ne poată conduce la alcătuirea unei științe speciale, prima condiție ce se cere este să le privim ca determinate de condițiuni fixe și nu ca decurgând numai din bunul plac sau din arbitrarul nostru, - cu alte cuvinte să admitem existența unor 'legi naturale' neschimbate, - care stăpânesc faptele sociale tot așa cum de legi naturale sunt dominate fenomenele fizicii, ale chimiei etc."¹⁷.

Considerată, deci, deosebit de necesară în faza constituirii și consolidării sociologiei ca știință, ipoteza deterministă pierde din importanță, după părerea sa, într-o etapă ulterioară a dezvoltării acesteia, putând fi "transgresată în parte sau în total" de alte puncte de vedere, prezentate de el în finalul Cărții a I-a, consacrată teoriilor sociologice contemporane. Această

¹⁷ E. Speranția, *idem*, p. 7.

diversitate de ipoteze i se pare a fi benefică sociologiei, din considerentul că "înmulțirea punctelor de vedere echivalează cu o ridicare la un înalt exponent a posibilităților noastre de a pătrunde realitățile"¹⁸. Din acest punct de vedere, sociologia avea un statut aparte, viața socială reprezentând un domeniu sui-generis, deosebit atât de realitatea fizică, cât și de cea psihică: "Pe când lumea pe care o cunoaștem cu simțurile este obiectivă și materială, iar conștiința pe care o cunoaștem numai prin introspecțiune este subiectivă și spirituală, realitatea socială are un caracter mixt: ea e obiectivă fără să fie materială și e spirituală fără să fie subiectivă"¹⁹. Această complexitate a vieții sociale comportă un tip de explicație ce depășește simplele raporturi cauzale și necesită un determinism specific, de tip noologic, care nu exclude manifestarea legilor generale ale vieții în domeniul socialului.

Lucrarea "Elemente de sociologie" oferă o imagine de ansamblu a principalelor idei și teorii formulate în cadrul sociologiei internaționale și românești de până la el, E. Speranția străduindu-se, în egală măsură, să-și argumenteze și propriul punct de vedere asupra socialului, printr-o sinteză pe cât de comprimată, pe atât de explicită a sistemului său sociologic. El a îmbinat, pe o porțiune a carierei sale exemplare, virtuțile teoreticianului cu cele ale dascălului, impunându-se în fața studenților nu numai prin erudiție livrescă, ci și printr-o gândire originală, prin propria-i teorie asupra vieții sociale.

Cea de a treia contribuție pe terenul literaturii sociologice didactice a adus-o George Em. Marica. Continuând una din preocupările sale mai vechi, aceea de definire a unor comunități sociale, acesta s-a remarcat printr-un amplu curs de sociologie rurală (Curs de sociologie rurală. Satul ca structură psihică și socială, Uniunea Națională a Studenților Români, Cluj 1948, 490 pagini – curs litografiat).

După cum reiese și din subtitlu, cursul cuprinde două părți: Partea I-a, în care este analizată structura psihică a satului, și Partea a II-a,

¹⁸ E. Speranția, 1947, *Elemente de sociologie generală*, Universitatea "Regele Ferdinand I" din Cluj. Seminarul de filosofia dreptului și sociologie generală, p. 49.

¹⁹ *ibidem*, p. 202.

referitoare la structura socială a acestuia. Alegerea factorului psihic ca element prim de definire a comunității rurale este motivată de către autor prin opțiunea sa pentru o explicație de o asemenea factură, precum și de credința sa că nu se poate face sociologie fără ajutorul psihologiei. Aceste considerații, precizează Marica, nu rezultă din aderarea sa la un determinism de tip psihologic, ci din recunoașterea preponderenței unor factori explicativi într-un anumit context spațio-temporal. "În concepția sociologică, notează el, nu există fapte ultime, independente de celelalte: toate sunt determinate și toate determină. Ceea ce se poate discuta este greutatea determinatoare a lor..."²⁰. Astfel că, de-a lungul analizei sale, G. Em. Marica acordă importanța cuvenită tuturor factorilor definitorii pentru comunitatea rurală.

Cursul de sociologie rurală adâncește și întrește demersul început de Marica prin lucrarea "Încercare de definiție a satului". Pe parcursul lui, el utilizează unele din cele mai autorizate surse bibliografice ale domeniului, dintre care menționăm doar: monumentală lucrare "The Polish Peasant in Europa and America" (Thomas și Znaniecki), "Principles of Rural-Urban Sociology" (Sorokin și Zimmerman), "A Systematic Source Book in Rural Sociology" (Sorokin, Zimmerman și Galpin), "Das Bauerntum als Lebens und Gemeinschaftsform" (Hans Günther). Este adevărat, însă, că, pe alocuri, G. Em. Marica abuzează de aceste surse și nu-și delimitează cu claritate propriile opinii de informațiile bibliografice. De asemenea, apelul la prea multe exemplificări, ca și încărcarea explicației unor fenomene și procese sociale cu prea multe aspecte colaterale, conduc la o lectură uneori greoaie a cursului, precum și la dificultăți în sesizarea problemelor esențiale.

Cu toate aceste scăderi, determinate, probabil, de dorința autorului de a trata exhaustiv problemele și de a furniza studenților un volum cât mai mare de informații, "Cursul de sociologie rurală" constituie, prin erudiția autorului și prin profunzimea analizei, o remarcabilă reușită științifică. El

²⁰ G. Em. Marica, 1948, *Curs de sociologie rurală. Satul ca structură psihică și socială*, Uniunea Națională a Studenților Români, Cluj, p. 33

depășește aria tematică a sociologie rurale, abordând teme de interes major pentru sociologia urbană, sociologia familiei, sociologia agrară, ca și pentru psihologie și etnosociologie.

Cursul constituie, în același timp, un îndemn pentru întregirea problematicii sociologiei cu materialul documentar provenit din cercetarea acestui segment important al societății, care este ruralul. Căci, trecând în revistă rezultatele obținute în sociologia internațională până în momentul respectiv, autorul constată că aceasta a fost o disciplină eminent urbană, fapt reflectat chiar și în aparatul conceptual și în sistematizarea științifică din acest domeniu, cu toate eforturile tehnicienilor de a-și situa analizele pe coordonate atemporale și aspațiale. Ori, o sociologie cu adevărat obiectivă, dincolo de contingențele legate de mediu și degrevată de influența negativă a istorismului, nu se poate realiza, considera G. Em. Marica, numai după ce se vor analiza toate grupările umane și toate fazele de dezvoltare ale umanității.

Cursul lui George Em. Marica constituie, astfel, nu numai o realizare didactică de moment, ci și o lucrare fundamentală pentru sociologia noastră, un manual care ar trebui să figureze cel puțin în bibliografia obligatorie a sociologiei rurale românești. Apărut într-o formă tipografică necorespunzătoare și într-un tiraj mic, cursul lui George Em. Marica, ca de altfel și cel al lui Eugeniu Speranția, sau notele de curs ale lui Virgil I. Bărbat, se impune a fi reeditat și integrat în circuitul literaturii noastre sociologice.

Reforma învățământului din 1948, prin deciziile sale politice și ideologice, a întrerupt dezvoltarea organică a sociologiei la Universitatea din Cluj, ca de fapt în toate instituțiile universitare și academice din România. Științele sociale care au întrerupt această dezvoltare organică s-au numit: "bazele marxism-leninismului, economia politică, filosofie marxistă, teoria socialismului științific"²¹. Situația aceasta se menține pe perioada 1948 – 1965, pe care după o expresie deja consacrată o putem numi a "sociologismului

²¹ Daicoviciu C., Roșca Al., *Universitatea "V.Babeș" Cluj*, Întreprinderea poligrafică Cluj, 1957, p.159, cf. *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj; 1959-1965*; Cluj – 1965, p.227.

vulgar²², adică înlocuirea discursurilor sociologice și filosofice profund reflexive, precum în scrierile unui George Em Marica, D. D. Roșca și Lucian Blaga, cu discursuri de tip proletcultist în care cei mai importanți gânditori erau dictatorii sovietici Lenin și Stalin, înconjurați de o pleiadă de manufacturieri care au transformat demagogia leninistă și stalinistă cursuri didactice de conținut minor și vulgar, pe seama cărora nici cadrele didactice și nici studenții nu trebuiau să gândească, ci numai să reproducă mecanic pentru îndoctrinare și supunere ideologică.

O schimbare, în destinul învățământului sociologic la universitatea "Babeș-Bolyai" a intervenit în 1965, când la Facultatea de istorie și filosofie se reorganizează științele sociale, în următoarele catedre: catedra de istoria filosofiei și logică, catedra de socialism științific și catedra de materialism dialectic și istoric. Sociologii Ion Aluaș, Andrei Roth, Achim Mihu au fost grupați la catedra de materialism dialectic și istoric. În 1970, această catedră s-a transformat în catedra de filosofie și sociologie, faptul consemnând introducerea cursului de doctrine sociologice (Ion Aluaș), de metode și tehnici de cercetare (Achim Mihu), de sociologia culturii (Andrei Roth). În perioada 1970 – 1974, grupul sociologilor publica și seria sociologică a revistei "Studia Universitaria Babeș – Bolyai", în care distingem studii rezultate din cercetarea sociologică de la Gârbău²³, la care au participat și sociologii de formație interbelică George Em. Marica²⁴ și I. Veczel. În aceeași perioadă a fost înființat și laboratorul de sociologie, alcătuit dintr-un corp de specialiști în sociologie și statistică.

După documentele pe care le-am identificat, în 1979, cursurile de profil sociologic care figurau în planul de învățământ au fost: Doctrine sociologice (Ion Aluaș), Sociologie și psihologie industrială (Achim Mihu), Sociologia culturii (Andrei Roth), Metode și tehnici de cercetare sociologică (Traian Rotariu), Psihologie socială (Petru Iluț).

²² Dumitru Micu, *Istoria literaturii române*.

²³ Cercetările au fost publicate în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Series "Sociologia", XVI, 1971.

²⁴ Studiul lui George Em. Marica s-a publicat în "Acte Musei Porolisensis", Zalău.

S-a dat atunci o bătălie pentru sociologie, iar vectorul esențial și reprezentativ a fost acela că sociologia a renăscut în climatul universitar al acelor ani, ca un anticorp la materialismul istoric, pe care ideologii de serviciu îl identificau cu sociologia. Materialismul istoric și-a păstrat identitatea ideologică-filosofică, dar desprinderea sociologiei este clară, atât prin acceptarea în cadrul secției de filosofie a specializării absolvenților (a unor absolvenți) în sociologie, cât și prin realizări intelectuale în domeniul sociologiei, prin traduceri și scrieri originale²⁵.

Grupul sociologilor, în primul rând prin voința și stilul lui Ion Aluaș – un sociolog român bine cunoscut în cercurile sociologice occidentale²⁶ – a realizat cu sprijinul studenților, pe lângă deja menționata cercetare de la Gârbău și cercetările regionale: Țara Oașului (1976) și Munții Apuseni (1985)²⁶.

Evenimentele din decembrie 1989 au declanșat o reformă a învățământului, manifestată prin abandonarea marxism-leninismului ca doctrină politică, educațională și ideologică, precum și prin reconstrucția științelor sociale în proiecte și programe sincronizate la modele occidentale. Prin energia constructivă a lui Ion Aluaș în cadrul Facultății de istorie și filosofie s-au dezvoltat, începând cu 1990, secțiile de sociologie și asistență socială, iar evoluția firească a fost înființarea, în 2001 a Facultății de sociologie și asistență socială, ca un fapt firesc atât în împlinirea reformei învățământului universitar, cât și în dezvoltarea profilului didactic al sociologiei.

În încheiere, putem spune că învățământul sociologic universitar, la Cluj Napoca a cunoscut următoarele perioade: Între anii 1922-1948, învățământul sociologic universitar s-a dezvoltat organic, pe principii de sincronizare și

²⁵ Scrieri originale au elaborat: Achim Mihu, *Sociometria și ABC-ul investigației sociologice I,II*, Traian Rotariu, *Școală și mobilitătesocială în țările capitaliste dezvoltate*, Editura științifică și enciclopedică, 1980; Traian Rotariu, *Curs de metode și tehnici de cercetare sociologică*, Cluj Napoca , 1986; Pentru traduceri menționăm: *Sociologia franceză contemporană. Teorie. Metodologie. Tehnici*, Editura politică, 1971, în traducerea lui Ion Aluaș și Ion Drăgan. Ion Aluaș a semnat prefetele la: Louis Althusser, *Citindu-l pe Marx*, Editura politică. 1970 și la: Claude Levi-Strauss, *Antropologia structurală*, Editura politică, 1978.

²⁶ Pentru o analiză secundară asupra rapoartelor de cercetare din proiectul "Munții Apuseni", cf. Traian Vedinaș, *Introducere în sociologia rurală*, Polirom, 2001, p.48-62.

creativitate, avându-l ca reprezentanți pe C. Studețeanu, Eugeniu Sperantia, George Em. Marica și I. Venczel. Între anii 1948-1965, prin reforma totalitară și dominația ideologică a marxism – leninismului, învățământul sociologic a fost eliminat din sistemul educativ universitar. În perioada 1965-1989, învățământul sociologic are câteva coordonate formative: metode și tehnici de cercetare, doctrine sociologice, psihologie socială, sinteze originale și traduceri, conturând discret și nuanțat o reprezentare nemarxistă a socialului, fiind în conflict asumat cu ideologia oficială, care, deși a îngăduit cercetări sociologice de teren, cu tot instrumentarul sociologic necesar, nu și-a asumat difuzarea publică a sintezelor de cercetare, nici utilizarea acestor diagnoze în decizia politică. După 1990, învățământul sociologic universitar revine la profilul creșterii organice, dezvoltându-se în structura proprie – Facultatea de sociologie și asistență socială – și propunând în plan național dezvoltarea și afirmarea, la Cluj-Napoca, a unei școli sociologice cu relevanțe originale și cu dimensiuni active atât în relațiile cu specialiștii din alte centre universitare, cât și în relațiile internaționale, relații în care corpul didactic și studenții sunt implicați cu profesionalism și competență.

G. EM. MARICA: SOCIOLOGIA UNEI COMUNITĂȚI INTERMEDIARE

FLORENȚA STĂVĂRACHE

ABSTRACT. G. Em. Marica: Sociology of an Intermediate Community. George Em. Marica was mainly preoccupied with themes from rural sociology and the sociology of culture. A specific investigation in his work is dedicated to the study of the "suburbs", one of the few Romanian sociological studies, which has been made on this type of community. For George Em. Marica, the "suburb" is a type of social community from the periphery of the urban which can be typologised somewhere in between the rural and the urban.

Asupra realității românești s-au aplecat gânditori din cele mai diverse domenii ale socialului, G. Em. Marica fiind unul dintre aceștia, personalitate ce posedă un simț ascuțit al investigării realității sociale din diferite puncte de vedere, atât al teoriei cât și al cercetării empirice. Pentru G. Em. Marica analiza și definirea unor unități sociale (patrie, mahala, sat) reprezintă una din direcțiile preocupărilor sociologice ale acestuia.

G. Em. Marica este considerat pe bună dreptate un "deschizător de drumuri" în sociologie, un exemplu în acest sens îl constituie lucrarea *Psihosociologia mahalalei*, catalogată de către specialiști drept un punct de plecare în sociologia noastră urbană. Pe de altă parte, această lucrare se singularizează în contextul operei sale, datorită structurii tematice abordate, structură ce se transformă în repere cu ajutorul cărora autorul reconstituie într-o bună măsură spiritul și atmosfera unei comunități caracteristice pentru istoria urbană românească și sud-est europeană din secolul al XIX-lea. Prin acest acest studiu, G. Em. Marica încearcă să definească o tipologie

socială și umană puțin cercetată la noi, să creeze "o imagine exhaustivă, prin întrepătrunderea aspectului psihosociologic cu cel sociologic"¹.

Demersul său se bazează pe observarea vieții sociale din mahalaua unui oraș oltean, în perioada unui stagiul de concentrare militară, fiind facilitat de experiența acumulată în cadrul unei cercetări a Seminarului de sociologie din Köln în "ghetoul" din Amsterdam, la care a luat parte în perioada studenției. Suplinirea lacunelor informaționale dobândite de autor în urma observației directe a mahalalei, s-a realizat doar prin apelul acestuia la literatura beletristică inspirată din acest mediu social.

Preocupări sociologice și precizări terminologice. Până în secolul al XIX-lea, predominanța vieții rurale era o realitate incontestabilă la noi și datorită acestui fapt sociologii români au avut ca obiect exclusiv de studiu viața rurală. După acest prag, ținând cont de trendul urbanizării care apare în întreaga lume, în țările române își fac apariția primele aglomerări orășenești, concretizate, într-o primă fază, în întreg spațiul sud-est european, în comunități sociale specifice, în așa-zisele mahalale.

Apariția mahalalei în spațiul românesc a incitat spiritul elitar din diferite domenii, dar mai ales al literaților (Caragiale, Delavrancea, G. M. Zamfirescu, P. Mihăescu, I. Peltz etc.), care au conturat o imagine fragmentară și subiectivă, a acesteia, și s-au limitat doar la o simplă descriere și evocare, dar, fără a realiza și o analiză cauzală și explicativă a fenomenului.

De la impunerea sa ca formă de viață comunitară, și până astăzi, termenul de mahala nu a reușit să-și reabiliteze poziția defavorabilă pe care a ocupat-o de-a lungul vremii, constituind și astăzi ca și atunci un termen de comparație peiorativ.

Fenomenul trebuie cercetat obiectiv, din perspectiva omului de știință, dincolo de imaginile deformate construite în sufletele noastre de către literatura și critica socio-culturală. Pentru G. Em. Marica mahalaua reprezintă un produs istoric, datorat contactului dintre lumea apuseano-citadină și cea orientalo-rurală.

¹ Gheorghe Cordoș, Traian Rotariu, *Profilul unui sociolog*, în Studii sociologice. George Em. Marica, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1997, p.19

În momentul elaborării studiului său nu mai existau decât reminiscențe vagi ale acestui context originar reprezentat de mahala. Din punctul său de vedere, mahalaua, asemeni satului a devenit o prioritate pentru cercetarea științifică, întrucât cele două unități sociale erau supuse unui proces continuu de transformare, a cărui scop final era disoluția acestora. Prin urmare, analiza și explicarea comunităților sociale amintite se impunea în acest context social de la sine, fără nici un răgaz. Chiar dacă, mahalaua reprezintă o apariție nouă, de nici o sută de ani, în comparație cu satul "milenar", vecin parcă cu "veșnicia", abordarea acesteia, poate depăși granițele reportajului de presă sau a unor creații literare, supunându-se unei analize sociologice temeinice și riguroase. Nu știm în ce măsură subiectul a stârnit și curiozitatea altor sociologi de a aborda acest domeniu, cert este că, George Em. Marica a realizat o analiză comprehensivă a comunității sociale analizate.

Preluat din limba turcă, unde are înțelesul de cartier, termenul mahala îmbracă în cazul nostru un sens mai restrâns, desemnând numai cartierele mărginașe ale orașului. Într-o altă accepțiune, termenul poate fi atribuit și anumitor cartiere unde își face simțită prezența un anumit spirit, numit de mahala. Între termenii "mahala" și "spirit de mahala" există anumite distincții a căror înțelegere va fi ușurată de clarificările terminologice realizate de către autor în cadrul investigației sale. Lărgind sfera terminologică, Marica susține că mahalaua și mahalagismul desemnează o anumită stare sufletească. Astfel, are loc o transformare a conceptului dintr-o realitate geosocială într-o structură psihospirituală, așa cum, după opinia autorului: "mahalaua constituie o formă de viață complexă, ea fiind o realitate spațială, ca și una sufletească"². Comunitatea socială este, prin urmare, și teritorială și spirituală.

Pentru a evita monotonia studiului prin repetarea cuvântului mahala, autorul întrebuințează pe parcursul acestuia termeni cu sens asemănător: *periferie, suburbie, marginea orașului*, deși conștientizează faptul că aceștia nu suplinesc nici pe departe înțelesul termenului de *mahala*. Chiar dacă mahalaua poate fi localizată la marginea unui oraș, trebuie să ținem cont de

² George Em. Marica, *Studii sociologice*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1997, p.313

precizarea lui că nu orice cartier periferic e mahală. Un exemplu în acest sens sunt cartierele aristocratice de la periferia orașelor, care au apărut după primul război mondial, datorită faptului că în afara acestora se găsește un lanț de verdeață mult mai bine reprezentat prin păduri, parcuri și o atmosferă mai puțin poluată decât în centrul lor. Dar, cu toate acestea, "mahalaua continuă să fie din punct de vedere geografic-morfologic o așezare de margine, fie că e în continuitate neîntreruptă, fie că e despărțită oarecum de restul orașului prin locuri virane"³. Uneori, mahalaua alcătuiește o unitate politico-administrativă aparte, alteori aceasta face parte integrantă din viața orașului și totuși chiar fără a fi o unitate de sine stătătoare, are o viață relativ proprie. Conform opiniei sale, nu ar trebui problematizată existența unei disoluții de continuitate între mahală și oraș, deoarece între cele două unități sociale au loc schimburi alerte de forme de viață. Mahalaua e cea care se constituie într-un punct de frontieră între oraș și sat, fapt ce determină apariția unui fenomen destul de interesat pentru noi, și anume cel de iradiere a motivelor de mahală: cultură, activități spirituale, diferite maniere și tipuri de comportament specifice mahalalei, în zonele imediat învecinate ei.

Într-o altă zonă, alta decât periferia unui oraș, și anume a doua zonă de la marginea orașului spre centru lui și-a făcut apariția o nouă tipologie umană – tipul mitocanului, ce reprezintă clasa mijlocie din cartierele prospăt îmburghezite ale orașului. Acest nou tip uman putea fi întâlnit mai ales în rândurile burgheziei mici românești, mai frecvent în cartierele orășenești mai puțin centrale, dar în același timp și la țară, în păturile ridicate ce formau așa-zisa burghezie rurală, sau în clasa de sus a mahalalei (printre negustori, cârciumari), dar și printre plutocrații din inima orașului⁴.

Tipul mitocanului a fost bine surprins de către Caragiale în scrierile sale. Astfel, mitocanul este un ins degradat din punct de vedere etic, moral și în același timp poate fi: îndrăzneț, lipsit de scrupule, irreverențios, rău crescut, chiar cinic în comparație cu mahalagiul. Într-o accepțiune mai veche termenul de mitocan

³ George Em. Marica, loc. cit., p.314

⁴ George Em. Marica, loc. cit., p.315

desemna o anumită categorie socială mai precis, pătura de sus a mahalalelor. După părerea lui George Costescu, autorul ultimei evocări a vechiului București, locuitorii mahalalei se împărțeau în două categorii: "1) proprietarii ziși și mitocani, care erau băștinași, și 2) cei veniți, ce lucrau cu ziua pe la alții"⁵. Acești "mitocani" ai vechiului București "se deosebeau de concetățenii lor și ca fire, și ca port (îmbrăcămintea lor se caracteriza printr-un amestec de elemente orientale și țărănești)"⁶. Din cadrul celei de-a doua categorii sociale a mahalalei, cea a populației de jos mai făceau parte muncitorii din fabrici sau cei care lucrau atunci când cineva avea nevoie de serviciile lor. Dacă adăugăm la această categorie și țărănimea venită de prin satele vecine avem o imagine de ansamblu a populației așa-zisei "stării a treia", care conviețuia la vremea respectivă în mahalaua propriu-zisă.

În secolul al XIX-lea mitocani reprezentau vechea populație autohtonă a orașelor românești. Dar, odată cu trecerea anilor are loc o schimbare a realității, precum și a conceptelor. Astfel, "înainte, noțiunea de mahalagiu se acoperea aproape cu cea de mitocan, în orice caz erau concepte înrudite; astăzi (1945 s.n.), fără să fie chiar străine una de alta, au luat un sens puțin diferit"⁷. În acest context, cea mai adecvată accepțiune dată termenului de mahalagiu este cea sociologică, care îi desemnează pe locuitorii suburbiilor și nu cea psihoculturală, care ne indică un om lipsit de maniere.

Termenul de mitocan, mai nou, nu se mai asociază cu nici o categorie socială, întrucât aceștia au dispărut, poate doar să identifice un tip uman, care ia mai mult un sens psihologic sau etic, ce se traduce prin om necioplit sau parvenit.

Configurări exterioare ale fenomenului. Mahalaua este în primul rând partea periferică a orașului și ca atare se impune realizarea unei distincții între ea și spiritul de mahala, întrucât spiritul "poate trece dincolo de locul său de origine, răspândindu-se mai diluat pe o arie mai întinsă decât aceea care e

⁵ ibidem

⁶ George Em. Marica, loc. cit., p.316

⁷ ibidem

suportul său primordial"⁸. În urma analizei mahalalei din punct de vedere al aspectului ei exterior Marica a constatat prezența în cadrul ei a unui almagam de civilizație și primitivitate, de obișnuit și de bun plac.

În cadrul acestui complex organizațional, chiar dacă, își face simțită prezența o autoritate edilitară corectoare a ansamblului arhitectural, acest fapt nu poate înlătura impresia de nepăsare și dezordine, în comparație cu orașul propriu-zis, unde există o atmosferă impersonală și un cadru edilitar bine structurat, aspecte ce pot fi atribuite aglomerării ansamblului de case alăturate și aliniate, de străzi asfaltate, din care lipsește mediul natural de la țară, regăsit în mahala.

În raport cu dimensiunea rurală a spațiului mahalaua nu posedă o moșie a așezării, așa cum întâlnim la sat, în acest caz, unitatea noastră socială se află la o distanță apreciabilă de oraș. Impresia de hibrid a mahalalei apare și din simpla privire a clădirilor acesteia, care sunt un amestec de lucruri diferite, ca mărime, importanță și fel de construcție. Se regăsesc, alături, "nu numai case mai prezentabile și cocioabe, dar chiar în cadrul aceleiași gospodării se pot vedea construcții mai pretențioase și dependențe mizere"⁹. Aspectul interior al locuințelor din mahala reprezintă o prelungire a exteriorului gospodăriilor. Întâlnim același joc paradoxal între frumos și urât, sau joc dual în care alternează camerele sărăcăcioase locuite, cu cele mai bine mobilate, dar nelocuite. În fapt, acest contrast între încăperi (unele mobilate pompos, adevărate depozite de lucruri pentru proprietar stau alături de odăi aproape goale, cu pământ pe jos) sunt în fapt materializarea unei reminiscențe rurale pe care o întâlnim și în mahala. Pe fondul lipsei unei unități de stil în ceea ce privește locuința din mahala se conturează o exagerare a tot ce îi este caracteristic acesteia. Datorită concordanței care există între casă și omul care o locuiește, își face simțită prezența aceeași lipsă a unității de stil până și la îmbrăcămintea mahalagiului. Astfel, hainele de toate zilele, de lucru sunt adesea rupte, totdeauna murdare, pe când cele de sărbătoare se vor o imitație cât mai fidelă a celor orășenești. Carențele materiale ale locuitorilor

⁸ George Em. Marica, loc. cit., p.317

⁹ ibidem

mahalalei au contribuit la potențarea caracterului pestriț al acesteia, întrucât, întotdeauna, moda nouă a coexistat cu cele anterioare.

Analiza cadrului biologic al mahalalei oltene i-a permis lui George Em. Marica să realizeze o inventariere și o descriere a tipurilor umane întâlnite la un moment acolo, neomogenitatea acestora explicându-se prin prezența mai numeroasă a străinilor de neam, în special țigani, la periferie, dar și a străinilor de loc. Proveniența diferită a unei părți a locuitorilor mahalalei, din satele înconjurătoare sau din diferite cartiere ale orașului, determină, după părerea sa, "deosebirile antropologico-rasiale, ca și de limbă și moravuri, dintre cetățenii suburbiilor"¹⁰. Un alt element care atestă originea diferită a populației din mahala îl reprezintă diversitatea numelor, mai accentuată în rural. La fiecare generație mahalaua pierde o parte din oamenii ei, prin migrația lor spre alte cartiere ale orașului sau alte orașe. Apare, astfel, o mobilitate a populației din mahala care este mai mare decât cea rurală, dar inferioară celei urbane. În cadrul mahalalei, fenomenul migrației se traduce prin prezența în număr mare a flotanților, deci a unei noi categorii sociale. Alte fenomene demografice specifice mahalalei sunt: fertilitatea apropiată de cea rurală, mortalitatea infantilă care se află sub nivelul celei sătești.

Un loc aparte în această comunitate socială îl ocupă strada, asemeni unei scene pe care se desfășoară viața actorilor sociali, fie ei tineri, adulți, dar cu predilecție femei. Doar în mahala, strada este o prelungire a căminului, ce conferă un anumit confort fizic și psihic participanților la animarea vieții ei. Aceeași locație în rural ia viață numai în zilele de sărbătoare, pe când la oraș animația străzii este năucitoare pentru utilizatorii ei, având un pronunțat caracter impersonal.

Un alt punct de vedere exterior, prin prisma căruia poate fi analizată viața de mahala îl reprezintă structura sa economică și profesională. Deși gospodăria din mahala prezintă unele similitudini cu cea rurală, ea are din punct de vedere economic o importanță mai mică decât aceasta. Ca urmare, și rolurile pe care și le asumă membrii ei sunt mai restrânse și mai adaptate unui stil de trecere dinspre rural spre urban.

¹⁰ George Em. Marica, loc. cit., p.319

Suburbia se apropie de sat tocmai datorită structurii rudimentare a așezărilor ce caracterizează cele două unități sociale. Dar, chiar dacă există vagi puncte de contact, între cele două tipuri de gospodării, G. Em. Marica afirmă că, mahalaua și satul sunt două lumi profund deosebite. Astfel, țăranul are conștiința proprietății și "reușește mai totdeauna să-și înfăptuiască o existență modestă, dar sigură, la adăpost de fluctuațiile pieței sau crizele economice"¹¹. Pe de altă parte, "nici locuitorul suburbiei n-a pierdut complet dorința de proprietate, în special cel proaspăt descins de la sat. La autohtoni mai subzistă ceva din vechea năzuință de posesiune: dorința de a avea cel puțin o casă"¹². În ciuda persistenței unei mentalități posesive în mahala, nu toată lumea este proprietara unei case, situație în care își fac apariția chiriașii care sunt cu atât mai numeroși cu cât suburbia are un caracter mai urban. Proprietatea, asigură doar celor care o posedă, numai într-o mică măsură mijloacele de subzistență, restul urmând a fi procurat prin muncă fizică. Mahalagii au, în general, un standard de viață redus datorită insuficienței calificării profesionale, lipsei capitalului, ca și a unui etos economic modern.

În cadrul unei tipologii sociale, mahalagiul mediu, se situează pe o treaptă inferioară țăranului, având probleme care se datorează disproporției dintre venit și dorințe, pe când la polul opus săteanul se mulțumește cu cât are. În opinia lui G. Em. Marica, "țăranul e deprins cu traiul prost, nu găsim la el un decalaj între năzuințe și posibilități, (...) omul suburbiei acționează cu conștiința resemnării în fața necesităților"¹³. Pentru locuitorul mahalalei nesiguranța venitului devine o problemă pe care țăranul știe să o evite deoarece el se bazează pe propria-i gospodărie și pământ.

În locul uniformității specifice satului, în mahala se întâlnește o varietate de profesii, care reprezintă tot atâtea categorii profesionale: meseriașii propriu-ziși, comercianții, micii funcționari și pensionari, lucrătorii calificați, lucrătorii necalificați (salahori), lucrători ocazionali, oameni de serviciu. Dar, nu toate aceste profesii se bucură de același prestigiu social, fapt care implică apariția

¹¹ George Em. Marica, loc. cit., p.321

¹² ibidem

¹³ George Em. Marica, loc. cit., p.322

stratificării sociale și implicit a claselor sociale. Diferențele care apar între categoriile sociale existente în mahala sunt chiar "vizibile" în arhitectura caselor acestora. O eventuală construcție a structurii sociale specifice mahalalei, ar avea în viziunea lui G. Em. Marica, următoarea configurație: la vârf - puținii intelectuali, funcționarii și negustorii, urmați îndeaproape, pe treapta imediat inferioară de meseriași cu întreprideri proprii și lucrătorii mai calificați. Apoi, pe o altă treaptă se situează lucrătorii necalificați și oamenii de serviciu, categorii sociale ce au o pondere însemnată în mahala, poziția cea mai de jos, fiind ocupată de "existențele nesigure și uneori dubioase, ce trăiesc din expediente, furt etc., sau decasații și oamenii decăzuți care n-au un venit precis, sigur și continuu"¹⁴.

Diferențierea socială mai accentuată a mahalalei față de sat se datorează faptului că nu toți locuitorii ei sunt născuți acolo, o parte semnificativă provin din alte medii, în special din rural. Aceștia vin deja formați sufletește, iar influența modelatoare a noului mediu nu va putea depăși în intensitate pe cea a mediului de proveniență. Chiar dacă, cu timpul, intrușii ajung într-o oarecare măsură să fie asimilați, nu se pune problema dispariției deosebirilor dintre autohtoni și noii veniți, acest lucru realizându-se numai în cazul copiilor imigranților.

Datorită structurii sociale mai complexe mahalaua se deosebește profund de ceea ce înseamnă sat. În comparație cu acesta, structura sa socială este, însă, mai neomogenă, dar și mai lipsită de comunitatea de interese economice specifică ruralului. Locuitorii mahalalei își urmăresc, fiecare, propriul interes, datorită faptului că aceasta este alcătuită din gospodării independente. În mentalitatea mahalagiului persistă convingerea că se poate realiza profesional mai bine la oraș și drept urmare, din punct de vedere economic mahalaua se subordonează orașului. Numărul mare de locuri de muncă care se găsesc la oraș dau ca fapt inevitabil integrarea economică a suburbiei în complexul citadin. Dependența economică a mahalalei de oraș o implică, în mod normal, pe cea socio-culturală, ceea ce se traduce prin încadrarea așezării periferice într-o atmosferă citadină. În timp, mahalaua rămâne doar o simplă așezare

¹⁴ George Em. Marica, loc. cit., p.323

de margine, locuită de oameni săraci. Despre existența unui spirit al solidarității comunitare nici nu se poate vorbi fapt care explică dezbinarea locuitorilor mahalalei. "Diferențierea socială, între diferitele grupe profesionale și economice e un alt factor care împiedică fuziunea tuturor locuitorilor de la mahala într-o unitate"¹⁵. La baza oricărei fuziuni stă omogenitatea, care lipsește cu desăvârșire în cazul nostru. Se poate identifica, totuși la mahala "o solidaritate difuză și laxă între membrii categoriilor celor mai numeroase, datorită similarității de soartă, identității felului de viață și nevoii de socialitate"¹⁶.

Din punct de vedere al relațiilor interumane, nu au putut fi identificate în mahala asociații de ajutor reciproc, ci numai "tovărășii de tragere pe sfoară (sau de bârfeală)," care își fac mai bine simțită prezența în grupurile ce apar odată cu fărâmițarea comunității. Aceste grupuri pot fi mai bine observate la cârciumă, care se constituie în una dintre cele mai importante instituții ale mahalalei, și nu numai. La sat, cârciuma "iarna e mai cercetată, vara numai duminica e animată când nu se consumă doar alcool, ci are loc și hora"¹⁷. La polul opus, în mahala "cârciuma e o chestiune mai de toate zilele și ia același loc în sufletul bărbaților ca cinematograful în cel al femeii"¹⁸. Cârciuma reprezintă un loc în care se poate lua pulsul comunității din punct de vedere social, economic și politic. Ea "joacă un rol asemănător berăriei, bodegii sau cafenelei din centrul orașului"¹⁹ având o însemnătate mai mare decât acestea, întrucât mahalagiul spre deosebire de orășean are mai puține surse de informare. Fiind frecventată de clienți obișnuiți, cârciuma suburbană ajunge adesea un fel de "club popular". Atmosfera este întreținută de aburii alcoolului, care acționează ca un factor demoralizator al individului și, în același timp de disoluție a familiei.

În mahala familia nu prezintă aceeași coeziune și personalitate pe care o are în mediul rural. Cuplul matrimonial din mahala suferă o transformare, în sensul că cei doi soți nu mai constituie o "comunitate de lucru" deoarece ei nu

¹⁵ George Em. Marica, loc. cit., p.325

¹⁶ ibidem

¹⁷ George Em. Marica, loc. cit., p.326

¹⁸ ibidem

¹⁹ George Em. Marica, loc. cit., p.327

mai au aceeași profesiune și nici nu mai muncesc împreună. Spre deosebire de sat, în mahala se constată și lipsa controlului social din partea rudelor, fapt ce explică un alt factor al "coeziunii mai labile a familiei suburbane: diferența mai mare între soți ca origine, obiceiuri, limbă chiar"²⁰. Familia suburbană se apropie de cea țărănească doar din punct de vedere a dimensiunii ei, existența în număr relativ mare a copiilor fiind considerată principalul factor unificator al familiei de la mahala.

Diminuarea calității familiei din mahala este rezultatul acțiunii a doi factori: 1) scăderea autorității părinților față de copii sau incapacitatea lor de a-și exercita funcția educativă, având ca efect apariția și proliferarea fenomenului de vagabondaj; 2) creșterea numărului divorțurilor, însoțită de anumite efecte secundare, cum sunt concubinajul și adulterul. Mahalagii, afirmă G. Em. Marica, se abat de la etica tradițională, construindu-și viața în conformitate cu propriile aspirații, ceea ce determină apariția individualismului destructiv, favorizat de faptul că ei sunt mai deprădăcinați, mai săraci și mai lipsiți decât alții de o instrucție și o educație solidă. "La mahala există individualități mai variate, datorită provenienței lor mai diferite, diminuării presiunii colective unificatoare, ca și diversității orașului, unde locuitorii săi își petrec o parte din timp"²¹. Locuitorul mahalalei își duce existența în mai multe lumi și cercuri sociale și prin urmare însăși existența lui devine mai complicată. El își manifestă superioritatea față de țăran doar în plan cognitiv, fiind "mult mai sprinten și mai maleabil decât țăranul, prinde mai repede, se adaptează relativ ușor la situații noi, apoi știe multe și e gata să discute orice"²². Calități ce sunt facilitate de posibilitatea sa de a se informa din diverse medii sociale, dar și de contactul zilnic cu atmosfera dinamică a orașului. Aceste împrejurări cotidiene au, însă, și efecte negative, generate de lipsa simțului de discernământ sau de capacitatea de înțelegere a locuitorilor pentru ceea ce văd sau aud. Astfel, mahalagii ajung să dea crezare cu ușurință zvonurilor celor mai diverse și fantastice, amintindu-ne în acest mod de

²⁰ ibidem

²¹ George Em. Marica, loc. cit., p.329

²² George Em. Marica, loc. cit., p.330

mentalitatea magică, încă funcțională la aceștia. Diferențe mai însemnate apar între mahalagiu și țăran pe planul afectiv-cognitiv. Țăranul e domol, așezat, cumpănit, mahalagiul e irascibil, repezit, pățimaș, certăreț, violent, supărăcios, cu oarecare aplecare spre aventură, lăsător, nehotărât și nesigur. În comparație cu țăranul care e dispus la mari sacrificii doar pentru a-și trimite copii la școală, pentru ca aceștia să-și facă un rost în viață, mahalagiul nu este interesat decât într-o mică măsură de soarta copiilor săi. Situația precară existentă în mahala se datorează însăși concepției de viață nesănătoase pe care o au cea mai mare parte dintre locuitorii ei. Dar, trecând peste această stare de fapt, mahalagiul trăiește mai bine decât țăranul, care caută să facă economii și investiții, neglijându-și propria existență, drept urmare mortalitatea în mahala e mai scăzută decât la țară. Mahalagiul ignoră tot ce depășește nevoile sale imediate lucru dovedit de interiorul sărăcăcios și de lipsa podoabelor din exteriorul locuinței sale. Singurul mod prin care mahalagiul se poate evidenția este îmbrăcămintea. Concepția de viață a locuitorilor suburbiei este una hedonistă în care un loc important îl ocupă cheltuielile pentru distracții (petreceri la câmp, baluri, jocuri în fața cârciumii, chefuri, spectacole).

În anumite cercuri sociale mahalaua este catalogată drept pleava societății. Afirmare inexactă și nedreaptă în generalitatea ei, întrucât "mahalagiul nu e un ticălos sau un pervers, ci cel mult un dezaxat, din cauza deprădăcinării sau din cauza atmosferei sociale dezorganizate în care s-a format și în care trăiește"²³. Ceea ce surprinde în mod plăcut în mahala este sinceritatea locuitorilor ei. Chiar dacă mahalagiul e mai îndrăzneț și mai emancipat, în comparație cu țăranul, și nu se intimidează ca și acesta în fața "domnilor", totuși el suferă un complex de inferioritate în raport cu cei pe care-i consideră superiori prin poziția lor socială și profesională.

Mentalitatea mahalagiului ține de vechea mentalitate orientalo-balcanică, conform căreia între rude trebuie să existe o relație de ajutor, care este înlesnită de limbajul încă tradițional, ceremonios dintre ele. De asemenea, simțul ospitalității este încă activ la locuitorul suburbiei, relațiile dintre cei apropiați se bazează pe sentimentalism.

²³ George Em. Marica, loc. cit., p.334

Singur, mahalagiul nu poate lupta împotriva propriilor slăbiciuni. El resimte nevoia unor forțe care să-i coordoneze existența, pe care însă nu le descoperă nici în imperativele colective și nici într-o educație severă, sau cultură diferențiată, întrucât aceste directive sociale nu fac parte din modul de a fi al acestui tip uman, călăuzit mai degrabă de instinct și atitudini conjuncturale. Realități ce-i conferă un comportament și un mod de acțiune ce pot fi puse oricând sub semnul întrebării.

Sensul pe care îl ia în mod obișnuit termenul de mahalagiu, atunci când este atribuit cuiva, indiferent de clasa socială din care face parte, semnifică vulgaritatea expresiilor sale și în același timp lipsa educației. Mahalaua a adoptat unele maniere și moravuri caracteristice unei anumite părți a locuitorilor ei, ceea ce a contribuit la apariția unei morale specifice, cu un fundament religios din ce în ce mai diminuat. Fondul vechi de religiozitate al mahalalei, de esență orientalo-ortodoxă, mai supraviețuiește mai ales prin intermediul ceremoniilor religioase, la care mahalagiul participă destul de rar, păstrând un anumit respect pentru ceremoniile religioase. Scăderea religiozității datorându-se, însă, și contactului cu orașul.

În același timp, substituirea religiei prin magie nu este de dorit, deoarece creștinismul este înlocuit cu anumite ritualuri și credințe care reprezintă o primitivizare sufletească a mahalagiului. Mahalaua este locul în care persistă alături de forme oarecum primitive de magie și unele izvorâte din dorința locuitorilor săi de a descifra tainele viitorului. Toate ritualurile magice sunt practicate în mahala de un prezicător. Acesta, nu locuiește întotdeauna chiar în mahala, și indiferent de clasa socială a celor care apelează la el, aparține totuși mahalalei, întrucât de aici își recrutează o clientelă statornică. Instituția lui corespunde în totalitate mentalităților locuitorilor suburbiei.

G. Em. Marica îl descrie pe prezicător astfel: "e un impostor, o existență dubioasă, un amestec de cabotinism cu șarlatanism și cu toate acestea e o figură însemnată în mahala și se bucură de mare prestigiu"²⁴. Prezisul devine o meserie, desfășurată după un program și retribuită cu onorar fix, are loc o

²⁴ George Em. Marica, loc. cit., p.340

“specializare și profesionalizare” a magiei în spațiul suburban. Se utilizează în aceste practici magice instrumente de natură materială sau psihologice, cele din urmă având rolul de a impresiona clienții.

Datorită structurii sufletești a mahalagiului, ce este “dominat de o mentalitate orientalo-rurală, sărac, dezaxat, superstițios, care se teme de atâtea ori până și de umbra lui, un om dezarmat în fața existenței materiale și sociale care nu poate trăi într-un univers puțin pretențios fără un reazăm absolut, care să-i dea sentimentul că nu e complet părăsit”²⁵ magia a devenit o activitate prosperă aici. Dispoziția acestuia pentru transcendent trebuie exploatată la maxim de către preoți, adoptând pentru aceasta anumite tehnici mai psihologice, centrate și adaptate pentru fiecare individ în parte, în conformitate cu evoluția sufletească a acestuia.

Domeniul artistic al mahalalei nu este nici el ocolit de influențe. La modul general folclorul se află pe cale de dispariție la mahala, întrucât se pierde “datinile și obiceiurile de care e legat și care îi dau un sens”²⁶. Un exemplu concludent în acest sens îl reprezintă simplificarea ceremonialului nunții și, în același timp, mercantilizarea pronunțată a acesteia. Deoarece sistemul darului a fost extins și perfecționat, nunta a fost catalogată drept “o adevărată negustorie, un fel de bilet de intare la petrecere” de către Marica. Chiar dacă practicile mercantile, modernizarea nunții, nu influențează în mod pozitiv producția folclorică a mahalalei, totuși aceasta “nu e numai receptoare și păstrătoare de folclor rural, ci ea și creează folclor”²⁷. Faptul că universul mahalalei este mai complex decât cel rural o dovedește și limba care este mult mai neunitară în manifestarea ei.

Prin urmare, diferențele din lumea rurală nu apar în cadrul aceleași așezări, ci între regiuni, pe când la oraș, inclusiv în mahala, deosebirile își găsesc locul chiar înăuntrul unității sociale. Un alt neajuns cu care se confruntă mahalaua îl reprezintă dispariția culturii materiale proprii, ceea ce contribuie la sărăcirea fondului său de cultură tradițională.

²⁵ George Em. Marica, loc. cit., p.342

²⁶ George Em. Marica, loc. cit., p.343

²⁷ ibidem

Dimensiuni actuale ale conceptului de mahala. În urma analizei fragmentare, ce a vizat evidențierea trăsăturilor specifice ale comunității sociale de tip mahala, prin raportarea la cele două unități sociale aflate în imediata sa proximitate, satul și orașul, G. Em. Marica încearcă să definească caracterul unitar al mahalalei. Întrucât “descrierii și înțelegerii îi urmează explicația, fără de care nici o cercetare nu poate fi numită științifică”²⁸. Mahalaua ca unitate socială ține de caracteristicile spațiului sud-est european. Chiar dacă acum nu mai este o prezență constantă în peisajul urban, ea încă mai supraviețuiește pe alocuri, dar nu o găsim în orașele ardelen, care cu toate că au periferie, aceasta nu se identifică cu mahalaua orașelor din vechiul Regat, deoarece acest fenomen nu există acolo. Un exemplu în acest context îl constituie “orașele germane, franceze, engleze ce au destule cartiere sărace, dar acestea sunt suburbii sau cartiere proletare, nu mahalale, care sunt apariții specifice așezării citadine sud-est europene”²⁹. Pe de altă parte, mahalaua se substituie ideii autorului, conform căreia acest fenomen ar fi o consecință a modernizării României³⁰.

Dezvoltarea orașelor românești înregistrează un trend pozitiv începând cu secolul al XIX-lea, “însă numai interiorul lor a căpătat o fațadă occidentală, (...) periferia a rămas mai departe orientală și rurală”³¹. Păturile sociale de sus fiind singurele care doar au cochetat cu acest spirit apusean. Așadar, din această perspectivă elitistă, conceptul de mahala apare ca o alternativă sau o stare de tranziție între două lumi care deși coexistă sunt totuși diferite.

Datorită discrepanței existente între orașul propriu-zis și suburbie, acestea nu au putut fi subsumate aceleași categorii sociologice, în asemenea împrejurări, singura soluție o reprezintă abordarea mahalalei ca un corp social distinct. Între urbanul românesc și cel din țările apusene există diferențe notabile, dovedite și prin simpla comparare a locuitorilor celor două civilizații. După opinia sociologului Günther țărani apuseni ar fi “mai raționali și mai individualiști decât masele orășenești, decât straturile de jos urbane”³².

²⁸ George Em. Marica, loc. cit., p.345

²⁹ ibidem

³⁰ ibidem

³¹ George Em. Marica, loc. cit., p.346

³² George Em. Marica, loc. cit., p.347

G. Em. Marica merge mai departe și propune o tipologie a două categorii umane, pornind de la identificarea unor caracteristici comune care vizau următoarele dimensiuni: spațială, materială, economică (ambii locuiesc la margine, nu posedă capital sau mijloace de producție, trăind din munca brațelor) și ajungând la stabilirea unor diferențe determinate de structura psihică, nivelul economic și concepția de viață a indivizilor.

La noi se mai poate reface ceva din atmosfera civilizației urbane, de odinioară, mergând pur și simplu în mahala. În același timp ne putem forma o idee despre mahalaua secolului al XIX-lea din relatările celor care au cunoscut și trăit acest fenomen, “vechea suburbie românească avea un caracter mult mai patriarhal, mahalagiul era un om susceptibil, stăpânit de sentimentul importanței persoanei sale, îndrăzneț, arțăgos, vulgar, bârfitor, violent”³³.

Cât despre concepția social-economică a mahalagiilor se afirmă că viza în primul rând delimitarea proprietății, fiind întâlnită cu precădere la negustori, meseriași și micii funcționari. În același context istoric și social, la categoriile de jos se remarcă lipsa simțului egalității și acceptarea cu seninătate, ca pe un dat, a inferiorității sociale și sărăciei, de către indivizii acestora.

În aceeași perioadă, viața politică a mahalalei era apanajul intelectualilor și a unor boieri. Doar de la începutul secolului al XX-lea politica a intrat și în preocupările marii “mase citadine”, odată cu schimbarea structurii sociale și implicit a mentalității din mahala. Mahalaua secolului al XIX-lea, spre deosebire de cea din secolul XX avea un caracter pastoral-agrar mai accentuat.

În timp, orașul se dezvoltă în defavoarea mahalalei, iar acesta își însușește o parte din zonele ce au aparținut suburbiei, devenind “mai complex și mai diferențiat, în schimb mahalaua se simplifică și pierde din ce în ce mai mult teren”³⁴.

G. Em. Marica realizează o tipologie a mahalalei, ținând cont de două criterii, cel istoric (mahalaua veche, mahalaua nouă) și cel sociologic (“după natura populației ce locuiește la mahala putem distinge: mahala cu

³³ George Em. Marica, loc. cit., p.349

³⁴ George Em. Marica, loc. cit., p.351

un caracter mai agrar, o alta cu un caracter mai proletar și una unde se găsește ceva mică burghezie"³⁵).

În studiul *Psihologia mahalalei*, G. Em. Marica s-a oprit asupra mahalalei muncitorești, care se erijează în tipul cel mai reprezentativ întâlnit pe teritoriul românesc și ale cărei funcții pot fi luate drept concluzii ale studiului de față.

Datorită faptului că satele și clasele de jos românești au fost influențate într-o măsură nesemnificativă de cultura occidentală, nu se putea pune problema construirii unei civilizații moderne propriu-zise din cauza lipsei elementului civilizator. Prin urmare, mahalaua a îndeplinit la noi rolul unui mediu de aclimatizare a elementelor autohtone medii pentru individualismul și stilul de viață contemporan³⁶.

Mahalaua românească se identifică cu o problemă și în același timp cu o "creație relativ similară cu cartierele de emigranți din orașele americane"³⁷. Astfel, ca și în America la noi "urmașii emigranților sunt niște hibrizi din punct de vedere psihic, ceea ce are consecințe grele pe plan moral"³⁸. Pentru tipul rural mahalaua reprezintă o primă "haltă" în care trebuie să poposească în lungul drum al vieții lui de viitor urban. În acest context, mahalaua îndeplinește un dublu rol: "constituie un mediu formativ în direcția citadinizării pentru foști rurali, și e în același timp o sită care cerne elementele mai dinamice, un filtru care-i lasă mai departe spre centru numai pe cei activi"³⁹.

Mahalaua reprezintă acea unitate socială capabilă de a-i asimila pe imigranții rurali, dar și pe alte categorii de străini, în special pe cea a entităților etnice cu un statut defavorabil, întrucât pentru buna funcționare a oricărei comunități sociale sunt necesare cel puțin două procese, asimilare și generare de elemente nespecifice unității analizate. Datorită gradului ridicat al profilicității înregistrat în mahala, ea se constituie într-un rezorvor generativ al mediului urban. Ocupând un loc strategic în spațiul continuumului rural-urban românesc, mahalaua se achită în mod onorabil de sarcinile ce îi revin din rolul economic, important, asumat atât pentru urban (la periferie

³⁵ ibidem

³⁶ ibidem

³⁷ George Em. Marica, loc. cit., p.352

³⁸ ibidem

³⁹ ibidem

se află cea mai mare parte a industriei), cât și pentru rural (ea este primul loc de unde ruralii se aprovizionează cu mărfuri). Suburbia își îndeplinește cu succes funcția culturală ce îi revine, fiind un mediu de difuziune a multor bunuri spirituale în comunitățile aflate în proximitate, în special a motivelor urbane în spațiul rural.

Mahalaua este un spațiu intermediar în care își găsesc locul destule elemente de schimbare orientate spre dimensiunea urbană a orașului. Modernizarea țărilor românești este rezultatul importului masiv de forme și instituții occidentale, ceea ce înseamnă că "toate mișcările noastre naționale și democratice din secolul al XIX-lea n-ar fi fost posibile fără concursul maselor citadine existente, fără aportul mahalalelor"⁴⁰.

G. Em. Marica stabilește un loc în timp și spațiu acestui tip de comunitate umană: "e la intersecția a două epoci și a două lumi: a trecutului cu prezentul, a Orientului cu Occidentul, a satului cu orașul"⁴¹. Prin urmare, este firesc să întâlnim un amestec bizar între diferite stiluri și forme de viață. Până în momentul descinderii atmosferei citadine europene în spațiul românesc suburban, acesta a trăit o viață proprie care n-a fost nici rurală, și cu atât mai puțin urbană. A existat, astfel, o fază intermediară, în care viața culturală a mahalalei a pierdut multe din valorile vechi, fără a le putea înlocui. La mahala s-au înregistrat pierderi pe direcția moralității, artei, religiei acestea reprezentând prețul pe care trebuie să-l plătească orice modernizare în sens apusean, care implică renunțarea definitivă la vechea cultură popularo-etnografică în folosul altor avantaje⁴².

"Sfârșitul mahalalei" se datorează în primul rând "apusenizării" țării, fenomen soldat cu ridicarea țăranimii și muncitorimii române⁴³. Dar, în același timp, ceva din spiritul mahalalei va dăinui, însă, într-un mod caricaturizat, în cartierul rău famat al oricărui oraș contemporan și cu care se obișnuiește să se identifice pe nedrept mahalaua, deoarece "mahalaua nu e a prezentului, și cu atât mai puțin a viitorului, ci a trecutului"⁴⁴.

⁴⁰ George Em. Marica, loc. cit., p.358

⁴¹ ibidem

⁴² George Em. Marica, loc. cit., p.359

⁴³ ibidem

⁴⁴ George Em. Marica, loc. cit., p.360

În loc de concluzii

Prin studiul *Psihosociologia mahalalei* G. Em. Marica a reușit să contureze componentele esențiale ale unei analitici de tip sociologic, acestea fiind rodul unei triade: cercetare empirică (observare), documentare (referențial livresc), elaborare reflexivă (discurs redactat), pe care nu le regăsim întotdeauna complete în alte studii sociologice ale lui Marica, datorită provenienței problematicii lor din sursă livrescă.

REPERE ÎN ANTROPOLOGIA CULTURALĂ

CRISTINA TÂRHAȘ

ABSTRACT. Reference in Cultural Anthropology. As an academic discipline, *cultural anthropology* took shape around the year 1860 and it was established in the American and European universities by the beginning of the XX'st century. The rapid development of various subfields of cultural anthropology produced a vastness of western literature, both with theoretical and methodological character.

In Romania, cultural anthropology was acknowledged and put into practice as ethnology, ethnography, and philosophical anthropology. Until recently, this situation was due to the German and French school's influence. In this context we point out the publication (Ed. Dacia, 2002) of the third edition of professor **Achim Mihu's** book "**Cultural Anthropology**", after a first (1999) and second (2000) edition. The volume is of a major importance, being the only book written by a Romanian author and constituting a synthesis of the major themes in classical and contemporary cultural anthropology: *the concept of culture, cultural personalities, language and culture, magic, marriage, family and kinship, race and ethnicity, multiculturalism* etc. There is also an original manner of approaching some themes and concepts of anthropology, combined with the author's personal observations upon Romanian realities, such as: *Nuntă pe Valea Frumoasei, Mitul vremii și mărghica șarpelui alb, Răzbunarea vrăciului*.

Ca disciplină academică, antropologia culturală s-a născut în anii 1860 prin contribuția lui Edward B. Taylor (*Anthropology*, 1881) în Anglia și a lui Lewis H. Morgan (*Ancient Society*, 1877) în Statele Unite. Înainte de 1900, generic, disciplina purta denumirea de "știința lui Taylor". În câteva decenii, s-au dezvoltat cu rapiditate curente teoretice și școli antropologice specifice, domeniul

fiind înțeles prin excelență ca unul al studierii altora pentru a găsi răspunsuri privind mecanismele universale de formare, conservare și schimbare culturală. Prin curente paradigmatiche cum ar fi *școala funcționalistă, structuralistă, a culturii și personalității, a neo-evoluționismului* s-a consolidat așa-numita antropologie "clasică". Aceasta era impregnată, conștient sau nu, de un hegelianism aplicat: găsirea noastră prin găsirea celorlalți: "*Paradoxul este irezolvabil: cu cât două culturi comunică mai puțin una cu alta, cu atât sunt mai puțin susceptibile de a se lăsa corupte una de către cealaltă; dar, pe de altă parte, cu atât e mai puțin probabil, în asemenea condiții, ca emisarii respectivi ai acestor culturi să fie în măsură să cuprindă bogăția și semnificația propriilor lor diversități.*" (Claude Lévi-Strauss, *Tristes tropiques*, 1955). Multă vreme, antropologia europeană (până la C. Lévi-Strauss, mai mult ca etnologie) și cea americană au căutat esența propriei societăți în diferitele exotice culturi ale Asiei, Africii sau Australiei. Celebrul îndemn al orientării lévi-straussiene: "să mergem să-i studiem pe primitivi până nu dispar", o regăsim uneori și astăzi într-o oarecare spaimă febrilă a cercetătorilor de teren, similară cumva celei a căutătorilor de aur.

În viziunea antropologică din anii '30 – '50, a fi antropolog însemna a adopta o poziție foarte ingenioasă față de propriile îndoieli și incertitudini intelectuale: "*Această <îndoială antropologică> constă nu numai în faptul că nu știi nimic, ci și în expunerea hotărâtă a ceea ce știi, fie și a propriei ignoranțe, la insultele și negările îndreptate împotriva celor mai scumpe idei și obișnuințe ale tale de către ideile și obișnuințele care le pot contrazice în modul cel mai radical.*" (Claude Lévi-Strauss, *Antropologie structurale*, 1958). Dar omul care se înclina în fața exoticii confirmând astfel propria sa alienare lăuntrică și, într-un fel, a propriei culturi urbane, sfârșea prin a-și domina obiectul de studiu, transformându-l într-un cod formal, printr-o gândire geometrică de tip structuralist. Prin aceasta antropologia încerca să dovedească faptul că natura omenească e o reflectare a necesității unei asemenea ordini.

Odată cu dezvoltarea tehnologică și lărgirea fără precedent a asociațiilor profesionale din perioada postbelică, antropologia, atât cea fizică cât și cea culturală, a cunoscut, în SUA și Europa, numeroase transformări, născându-se multe antropologii de ramură, ultraspecifice și relativ independente;

disciplina a înregistrat o dinamică remarcabilă a studiilor intensive pe aspecte particulare ale ariilor sale de interes și frecvente schimburi metodologice, conceptuale și teoretice între ele. Începând cu anii '70, antropologia generală a parcurs un proces de criză de identitate în raport cu profilul ei holistic, integrativ. Disciplinele particulare consacrate ale antropologiei au devenit din ce în ce mai autonome, în paralel cu intensificarea interferențelor și împrumuturilor între acestea. Literatura occidentală în domeniu este astăzi extrem de bogată, diversificată pe arii geografice și tematice, fiind greu de găsit subiecte majore sau contexte culturale neexplorate. Astfel, chiar și la noi, în perioada regimului comunist, cercetători americani au studiat societatea românească, analizând aspecte particulare de interes antropologic, obiectivizate în studii și cărți apărute în SUA, unele fiind traduse după 1990 și în românește. Una dintre acestea este cea a cercetătoarei americane Gail Kligman, *Nunta mortului* (Ed. Polirom, Iași, 1998), valoroasă și ca document social, dar și ca exemplu ilustrativ în ceea ce înseamnă cercetarea antropologică de teren.

Față de dezvoltarea rapidă din Occident în domeniul cercetării socio-antropologice, producțiile autohtone pot părea puțin fecunde, sau oricum, suferind de un retard istoric. La noi în țară, la fel ca și în întreaga Europă, până la începutul anilor '50, antropologia a fost cunoscută și practică în variantele ei (conform accepțiunii europene a disciplinei) de antropologie filosofică și antropologie fizică, un gen de echivalent al antropologiei culturale reprezentându-l, după modelul francez și german, etnologia. Începând mai ales cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până în prezent, s-au scris lucrări semnificative, de o certă valoare nu doar pentru cultura, ci și pentru antropologia românească, de către etnografi și folcloriști (Simion Florea Marian, Bogdan Petriceicu-Hașdeu, Teodor Burada, Tudor Pamfile, Alexandru Odobescu, Romulus Vuia, Iosif Vulcan, Aron și Simion Mehedinți, Nicolae Densușianu, Aurel Candrea, Gheorghe Pavelescu, Ion Vlăduțiu etc.), geografi și istorici (Simion Mehedinți, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Silviu Dragomir etc.), sociologi, în special reprezentanții Școlii monografice de la București (Dimitrie Gusti, Traian Herseni, H. H. Stahl, Dumitru Drăghicescu, etc.) și filosofi și

antropologi filosofici (Lucian Blaga, Nae Ionescu, Mircea Eliade, Ion Petru Culianu, Constantin Rădulescu-Motru etc.). Cu deosebire producțiile Școlii monografice de la București, prin analiza sistematică a societății tradițional-rurale și prin caracterul monografic (integralist) al cercetărilor sunt, în fond, foarte aproape sau suprapuse abordărilor de teren de tip antropologic. Un contact al culturii românești cu veritabila antropologie culturală s-a stabilit și prin traducerea lucrărilor antropologilor clasici cum ar fi Ralph Linton și Claude Lévi-Strauss.

După instaurarea regimului comunist, disciplinele socioumane, cum ar fi sociologia au fost reprimite, iar interesul pentru cercetarea de teren a traversat perioade de infertilitate. În anii '50, prin contribuția lui Traian Herseni, s-a fondat Centrul de Cercetări Antropologice al Academiei Române, iar mai târziu (1966), prin eforturile lui Vasile Caramelia, s-a aprobat înființarea, în cadrul acestuia, a unei secții de antropologie socială și culturală.

Însă antropologia culturală, în forma sa actuală, de disciplină științifică sistematică, s-a născut în România abia după anii '90. Odată cu accesul la producțiile științifice din țările cu tradiție în antropologie, s-au depus și la noi eforturi pentru circumscrierea și "regăsirea" acestui domeniu în altele de interferență și s-au înregistrat diverse realizări, unele notabile, însă relativ marginale în raport cu esența antropologiei culturale contemporane.

Într-un moment al societății noastre în care pare facil sau chiar exotic a pune eticheta "antropologie" unor texte de factură jurnalistică, teologică, eseistică etc., conduită născută din ignoranță, superficialitate sau din agresivitatea intelectuală de a cuceri teritorii promițătoare, considerăm că merită semnalate, în contrapunct, autenticele lucrări de specialitate de pe piața românească a cărții, cele care dețin capacitatea recuperatoare a "timpului și spațiului pierdut" pentru științele socioumane. În această categorie intră recent apăruta "**Antropologie culturală**" (Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002) - o ediție revizuită și îmbunătățită a variantelor publicate în anii trecuți (1999 și 2000, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca) -, a profesorului **Achim Mihu**. Cunoscut atât ca sociolog cât și ca profesor universitar, pe plan național și internațional și preocupat de câteva decenii de sociologie, filosofie și antropologie filosofică, discipline înrudite îndeaproape cu antropologia culturală, Achim Mihu

a devenit, prin opera sa, remarcabil de extinsă (numeroase studii și articole și peste 11 cărți, dintre care 6 apărute după 1990), printr-o biografie densă (a predat cursuri și la prestigioase universități americane în anii '74 și '78-'79), și printr-o activitate didactică neîntreruptă timp de peste 45 de ani, autorul potrivit la locul și momentul potrivit pentru o asemenea sinteză, vital necesară culturii românești și cu precădere mediului universitar.

Prin "Antropologia culturală", profesorul Achim Mișu pune la dispoziția celor interesați mai mult decât o elementară istoriografie a domeniului. În numeroase părți ale ei, cartea conține accente profund analitice, conceptualizând problemele cu care se confruntă disciplina, în raporturile sale complexe cu domeniul studiat: al dinamicelor culturi umane. Autorul dovedește o bună înțelegere a stării de fapt a lumii contemporane și își adaptează textul acestui context universal. Exigențele perioadei în care trăim solicită, de câteva decenii, revizuirea permanentă a paradigmatelor din disciplinele socioumane. Acestea au descoperit că nu pot rămâne cantonate în cadrele explicative clasice și, pentru a ține pasul cu societățile și culturile prezentului, trebuie să își dirijeze atenția înspre noi forme paradigmatică, chiar prin împrumutul din alte discipline. E necesară deci – arată autorul – o strânsă conexiune între analiza empirică și sistemul explicativ-interpretativ.

Volumul este structurat în 12 părți, primele patru tratând statutul și evoluția istorică a antropologiei: *Introducere în antropologia culturală* (determinarea, ramurile, legăturile acesteia cu științele sociale și disciplinele umaniste, viziunea holistă în antropologia culturală și antropologia aplicativă); *Metode și tehnici de cercetare* (etapele și specificul muncii pe teren și principalele metode și tehnici de cercetare ale antropologiei culturale, modul de desfășurare efectiv al cercetării); *Începuturile antropologiei culturale* (particularismul istoric – F. Boas, structuralismul și funcționalismul american – A.R. Radcliffe-Brown, K.B. Malinowski, difuzionismul, structuralismul francez – M. Mauss, C. Lévi-Strauss, școala culturii și personalității – R.F. Benedict, M. Mead, neo-evoluționismul – G.P. Murdock, L.A. White, J.H. Stewart; *Antropologia culturală în secolul XX*. În partea a 5-a, *Cultura. Concept și problematică*, se inventariază accepțiunile multiple ale conceptului de *cultură* (nucleul "tare" al

antropologiei culturale) și a problematicii implicate. Așa cum observă pertinent autorul, "... una dintre sarcinile importante ale antropologiei culturale este aceea de a demistifica: adică de a arăta cum obiceiurile capătă sens, că ele sunt rezonabile sau logice, odată ce înțelegem setul de semnificații culturale în care ele sunt înrădăcinate. Înțelegerea culturii unui grup, comunități, societăți, înseamnă a-i enunța starea de normalitate. Adică a o pune în cadrul de referință al propriilor ei considerații și susțineri" (p. 100). O binevenită aducere la zi se realizează prin discutarea pe larg a raportului dintre *cultura universală* și *cultura particulară*, *cultura consumatoristă* și *multiculturalism*, acestea constituind dealtfel și subiect de dispute, nu doar la nivel academic. În părțile a 6-a și a 7-a (*Zestrea biologică a omului* și *Devenirea culturii umane*) se sintetizează principalele explicații din antropologia fizică dar și pozițiile teoretice aflate la intersecția cultură-biologic. Relația dintre *natură* și *cultură* oferă acea imagine integrativă asupra omului ca ființă biologică dependentă în cel mai înalt grad de cultura și societatea care îi circumscriu viața. Apelul la direcții teoretice cum ar fi *sociobiologia* și *etologia*, este, în acest sens, unul edificator. Ideea conform căreia natura (ereditatea) și cultura (educația) nu sunt, așa cum se prezentau până nu demult, într-o relație de opoziție și/sau excludere, ci elemente complementare ale aceluiași proces adaptativ căruia i se subsumează individul, este sugerată și de faptul că autorul analizează justificat și aspecte ale ființei umane venind dinspre biologic. Prezentarea, în partea a 7-a, a unor repere din arheologie (cultura materială, economică și artistico-simbolică) își propune să arate modul în care cultura este capabilă să se adapteze la condițiile de mediu natural, construind astfel cadre generale ale societății și civilizației, în interiorul cărora produsele materiale și simbolice ale omului, interacționând și adaptându-se reciproc, devin fapte de cultură și capătă autonomie funcțională.

Următoarele 5 părți ale volumului, de fapt teme centrale ale antropologiei culturale (*Tipurile de personalități culturale*, *Limbă și cultură*, *Magia*, *Căsătoria*, *familia și rudenia*, *Rasă și etnie*), tratează cu acribie chestiuni de bază, consacrate în antropologie, privind caracterul multifacțetat al culturilor umane, dar și gradul de universalitate al acestora. Textul dobândește un caracter de

originalitate prin notarea, la sfârșitul unora dintre capitole, a unor exemplificări sub formă de scurte lecturi, scrise cu talent eseistic și provenind din observații proprii ale autorului. Semnalăm aici *Răzbunarea vraciului, Mitul vremii și mărgica șarpelui alb, Nuntă pe Valea Frumoasei, Disoluția rudeniei tradiționale și Neamul Lutsch*. Acestea au capacitatea de a trezi curiozitatea și imaginația antropologică a cititorului: *"Surprinzătoare este descoperirea mărgicii șarpelui alb făcută de studenții ... în 1996, pe Valea Drăganului, în Munții Apuseni. ... Ea se desprinde de mit devenind realitate, sau altfel spus, mitul s-a întruchipat într-un fapt. De dimensiunea unei monede de un leu, pare a fi din os ... Formele ei și gaura ce o străbate cu finețe exact la mijloc sunt de o mare perfecțiune ... S-ar putea avansa ipoteza că mărgica este un produs biologic al unei specii de șerpi necunoscute și având o funcție inexplicabilă. ... Oricum, mărgica există. Prin forma și prin credința oamenilor ce ne-au adus-o din lumina mitului, ea reprezintă o provocare pentru mintea și imaginația noastră."* (p.270).

De o surprinzătoare complexitate și bine legitimată bibliografic și teoretic, cartea depășește cu mult pretențiile unui simplu manual, servind, pentru specialiștii din domeniu, ca instrument eficient și de calitate. Talentul remarcabil de a "pune problema" și a găsi deschideri interpretative articulate și chiar teoretice, este deja cunoscut la profesorul Achim Mișu. E notabilă mai ales vioiciunea intelectuală cu care autorul, evident experimentat în "arta raționamentului social", surprinde, în unele locuri cu aciditate, punctele slabe sau insuficiența teoretică privind aspecte "fierbinți" ale realității contemporane: *cultura consumatoristă, multiculturalismul, "raționalizarea" minoratului, politica grupului dominant și a grupului minoritar*. Deasemenea, e vizibilă capacitatea de a opera cu valențele de diferite grade ale unor concepte, cum ar fi cel de "magie", de a depăși, fără însă a le ignora, accepțiunile consacrate ale acestora.

Dincolo de valoarea certă, de conținut a cărții, răzbate vocea unui spirit analitic, în permanentă căutare de răspunsuri, care a depășit de multă vreme condiția celui care redă rigid, chiar dacă sistematic și sintetic, perspectivele altora. Textul în sine oferă cititorului senzația că autorul deține forța de a pune

amprenta logicii personale, acolo unde e cazul, dominând elegant cursul lecturii. O face însă argumentat, lectura fiind presărată cu numeroase trimiteri bibliografice și note explicative.

“*Antroplogia culturală*” se dovedește o revalorizare de mare calitate a antropologiei culturale clasice și contemporane, construită pe un referențial ontic al prezentului, dar și una dintre cărțile care rămân, totuși, pe poziția sobră a obiectivității analizei științifice, ocolind frivolitatea postmodernismului epistemologic, care abuzează, chiar în câmpul științelor socioumane, de relativitatea cunoașterii.

PUBLICISTICA SOCIOLOGICĂ

ALINA BÂRSAN, DELIA BOBÂRSC

ABSTRACT. Sociological Writings. The studies put into circulation by Achim Miha in the period between 1971-1978 in the revue *Steaua* have met a step-down of the sociology from the academic aula to the public agora, from the ideologically directed controlled university spheres into the public lecture of the cultural press. The studies and essays of Achim Miha which have belonged to the sociological writings were characterized by diversity and a double synchronization, that with the traditional values of the Romanian sociology and with certain tendencies coming from the American and European sociology.

După reforma învățământului din 1948 sociologia a fost socotită o știință „retrogradă”. Drept urmare, ea nu s-a practicat nici în mediile universitare și nici în cele academice. În perioada (1964-1970), perioada așa numitului „dezgheț”, preocupările în domeniul sociologiei cunosc o reactualizare, în primul rând prin câțiva reprezentanți ai sociologiei monografice: Henri Stahl, Traian Herseni, Miron Constantinescu, Octavian Neamțu, Paul Sterian.

În acest context de reviriment al sociologiei românești, sociologul Achim Miha, cunoscut deja prin *Sociometria* (1967), primește din partea revistei „Steaua” oferta de a prezenta la modul eseistic anumite probleme de sociologie. Colaborarea s-a concretizat în rubrica „Viața Sociologiei” pe care Achim Miha o susține la revista menționată în perioada mai 1971- iulie 1973.

În „Meandrele Adevărului” (1983), profesorul evocă acel moment: ... *colaborarea de trei ani cu revista „Steaua”. Poetul Aurel Rău mi-a oferit o rubrică în 1971. Am ezitat pentru moment din teamă că voi fi copleșit de o responsabilitate pe care mi-o imaginam ca având adâncimi și proporții de*

necuprins. Rubrica nu a trecut neobservată fiind menționată în „România Literară”, „Viața Românească”, „Luceafărul”, „Echinox”, „Lupta de clasă”, „Viitorul Social” (pag. 5).

Articolele prefigurează o căutare, după cum menționează și autorul, o căutare a semnificațiilor unui concept, o căutare a specificului unei științe, o căutare a specificului românesc în sociologie, o căutare a specificului sociologic a unor fenomene sociale. Încă de la începutul seriei de texte publicate în rubrica menționată, reținem pentru început o pledoarie pentru sociologie, o profesiune de credință mărturisită:

„La început a fost cuvântul sociologie. El a rezistat cu timpul și chiar s-a impus. Căutarea semnificațiilor lui sau atribuirea unor înțelesuri continuă însă printr-o mișcare de idei, pasională și dramatică, în același timp. În ciuda celor care spun că problema a fost rezolvată, că nu are sens, că eforturile cerute de ea nu s-ar putea justifica în termenii eficienței, că sociologia este o modă sau o pseudo-știință, că ea este acum depășită etc. Spre satisfacția celor care cred că aceasta este dovadă de vitalitate, condiția supraviețuirii ei, că adevărurile absolute și idolii mai vechi sau mai noi nu-și au loc pentru eternitate și nici măcar pentru câțiva ani), în cadrul ei și mai ales că ea trebuie și poate să fie folositoare activității oamenilor. Dezvăluirea acestei căutări cu momentele și formele ei, succesele și insuccesele ei, contradicțiile și sensurile ei științifice și sociale, constituie scopul căruia intenționează să i se subordoneze articolele care vor fi publicate în rubrica Viața Sociologiei pe care începând din acest număr, revista noastră o inaugurează.”

Subiectele articolelor merg de la analiza unor concepte teoretice (adevărul, cunoașterea științifică, timpul, societatea științifică) până la analiza sociologică a unor fenomene concrete (Nunta pe Valea Frumoasei, Vecinătatea în Ulița Mare, Inundațiile), și a unor concepte specifice sociologiei (orașul-analiză sociologică, generație și cohortă, organizația, mobilitatea spațială, status-ul și rolul, sinele social, socius-ul ca și realitate supraindividuală). Tematica abordată în această rubrică de publicistică sociologică poate fi analizată în termenii unor fenomene care descriu viața acestei științe: este prezentat astfel trecutul, prezentul și unele predicții referitoare la viitorul sociologiei.

Interogațiile privitoare la trecutul, prezentul și viitorul sociologiei

Referitor la „trecutul sociologiei”, sunt evocate numeroasele dileme existente în consacrarea sociologiei ca știință, definirea obiectului ei de studiu, problemele existente și dezbaterile în legătură cu circumscrierea acelui domeniu din realitate care să constituie obiectul de studiu al sociologiei. Pornind de la elementele care definesc o știință (obiectul științei, fragmentul, domeniul de realitate pe care îl cercetează, metode de investigare a acelui domeniu, ansamblul de noțiuni consacrate referitoare la câmpul investigat), Achim Mișu parcurge în articolele sale „viața” sociologiei ca știință începând cu articolul „La început a fost cuvântul”. Sociologia este cuvântul care încă își caută semnificațiile.

(La început a fost cuvântul, anul XXII, 16-31 mai 1971).

În paralel cu situația sociologiei ca știință sunt prezentate elemente care definesc o evoluție a sociologiei românești. Un exemplu în acest sens este articolul „5 ani de sociologie românească”, o analiză cantitativă în termeni de opere, publicații, articole sociologice românești din perioada 1965-1969 și sociologii acestei perioade. Opțiunea pentru „cantitativ” este justificată de dl. Achim Mișu: *dincolo de număr și de combinațiile lui statistice am vrea să descoperim structura preocupărilor sau a domeniilor de mișcare a sociologiei românești ponderea diverselor tipuri de studii, gruparea sociologilor după contribuția adusă la dezvoltarea literaturii de specialitate*. Se realizează o imagine a acestor aspecte în perioada 1965-1969, a bibliografiei de specialitate și a producției sociologice din cei 5 ani. Caracteristica semnificativă perioadei respective este ponderea însemnată a studiilor care aparțin unor sociologii particulare și de ramură și a celor care explorează realitatea la intersecția sociologiei cu alte științe. Situația este descrisă ca fiind o tendință de aplecare spre concret, de depășire a granițelor ei tradiționale și de specializare a sociologilor. În același timp, „ar putea fi interpretată și ca o „fugă” a sociologilor de pe tărâmurile mlăștinoase ale disciplinei lor”. Interpretând în termeni de trecut al sociologiei (analiza a fost făcută în anul 1971), anii analizați se înscriu în perioada căutărilor din sociologia românească, a delimitărilor obiectului specific de studiu, a delimitării de celelalte domenii.

În ceea ce privește problemele de actualitate ale sociologiei, fenomenele de mare impact sunt revoluția tehnico-științifică și „poluarea limbajului sociologic”.

„Asistăm la un proces dăunător pentru atmosfera științifică a dezvoltării sociologiei și prestigiului la care năzuiește și pe care l-am putea denumi poluare terminologică” (Poluarea limbajului, 1971).

„Poluarea terminologică” se referă la extinderea limbajului sociologic, la relațiile limbajului sociologic cu cel din celelalte științe dar și cu limbajul natural: „în multe cazuri, extinderea limbajului sociologiei s-a realizat, de fapt printr-un import masiv din științele naturii și tehnice...și celelalte științe sociale și umanistice (Poluarea limbajului, 1971). Mai trebuie semnalată și falsa originalitate de care dau dovadă unii sociologi ce înmulțesc nemotivat limbajul disciplinei lor, cu termeni concurenți, deja existenți, doar sub raport numeric și nu la preciziei, semnificației.

Totodată nu este neglijat de către sociologul Achim Mihu fenomenul **exploziei informaționale**, deoarece sociologia, *dacă vrea să supraviețuiască, trebuie să fie sensibilă la modalitățile prin care contemporaneitatea afectează, într-o manieră specifică viața socială a oamenilor*. Este un fenomen care va afecta întreaga cultură spirituală. Ca și producție românească este evocată cartea lui Edmond Nicolau “Omul informațional”, referitoare la evoluția într-un ritm rapid a informațiilor și pătrunderea calculatoarelor în diverse domenii de activitate, cibernetică, informatică, euristică, futurologie.

Tot în această categorie se înscriu articole care analizează la impactul noilor descoperiri științifice asupra personalității umane: *Omul multidiemnsionat, Omul cu creierul controlat*.

Comparația între contextul internațional- autohtonism

Eseurile sunt elaborate printr-o raportare strictă la tendințele vremii. În abordările referitoare la ideile sociale din România elementul comparativ cu străinătatea este întotdeauna prezent. Însă, reciproc, orice tendință existentă pe plan internațional în domeniul sociologic este particularizată și la situația României. Astfel, discursul său pornește de la încadrarea fenomenului în contextul sociologic general pentru a-l particulariza apoi la situația din România și încheindu-se prin reintegrarea fenomenului în contextul extern.

Un exemplu în acest sens este modul de prezentare a fenomenului integrării: definire, stabilirea dimensiunilor conceptului (fenomenul integrării în familie, integrarea tineretului, integrarea profesională, integrarea în producție, integrare industrială), opiniile unor sociologi externi (Moreno, Lewin) fiind urmate apoi de particularizarea la situația din țara noastră: *La noi pot fi remarcate câteva direcții mai de seamă ale studierii integrării ...*

Legate în mod special de situația din România, sunt analizate din punct de vedere sociologic mai ales fenomene concrete: impactul revoluției industriale, migrația spre oraș, consecințele sociale ale inundațiilor, admiterea în universitate-fenomen analizat în contextul social al anului 1972.

Noi procese apar în prim plan, legate de modernizare, informatizare, automatizare, în contextul revoluției tehnico științifice. În acest context, Achim Mihailescu abordează unele aspecte legate de efectele sociale ale industrializării în România și specificului muncii industriale. Când vorbește de o sociologie a întreprinderii are în vedere, sociologia organizațiilor o serie de articole analizând fenomene ca: atitudini, motivații, comportament, randament, satisfacții, organizarea și conducerea activității productive, participarea la luarea deciziilor, relații formale și informale în cadrul organizațiilor. .

Un exemplu este descrierea unor fenomene sociale din mediu rural: *Nunta din Valea Frumoasei, Vecinătatea din Ulița Mare* unde sunt surprinse relațiile sociale, ritualurile și conținuturile folcloristice caracteristice mediului rural, definite ca *o expresie palpabilă, și sugestivă în același timp, a modificărilor petrecute pe planul vieții sociale și îndeosebi a nivelului de trai în comunele și satele noastre.*

Analiza unor concepte teoretice: socius, sinele social, poziția socială, status, rol ș.a.

Adevărul, scopul cunoașterii științifice: analiza relației realitate - adevăr-cunoaștere științifică, ca fiind un concept care nu se identifică însă cu nici unul dintre celelalte două, este un concept care are o viață socială. Adevărul parcurge un drum, este rezultatul unei activități complexe și specifice. În acest scop, analiza lucrării lui Titu Maiorescu „Despre progresul adevărului în

judicarea lucrărilor literare", care cuprinde și „unele idei pe care le-am putea socoti ca aparținând sociologiei sau, mai precis sociologiei adevărului”.

Dintre fenomenele referitoare la urbanizare sunt prezentate aspecte legate de: fenomenele demografice din oraș (ce este urbanul, care sunt cauzele urbanizării, relația urban-rural, orașul ca mediu ecologic, individul ca om urban). *Orașul este o unitate socio-ecologică încă nedeterminată precis, nici măcar sub aspect cantitativ. Într-o oarecare măsură, orașul este o unitate socio-economică superioară satului, dacă se are în vedere faptul că el este legat de industrie, adică de o formă de producție tipică a zilelor noastre și de care depinde progresul social în toate țările, independent de orânduirea lor.* Alte fenomene semnalate referitoare la situația urbanizării în România: migrația spre oraș a forței de muncă de la sate, dezvoltarea tehnico-industrială. Sunt citați în legătură cu fenomenul urbanizării Simmel și lucrarea sa *The Metropolis and Mental Life*, membrii Școlii de la Chicago (Fr. M. Thrasher cu *The Gang*, Wirth cu *The Getto*)

Un laitmotiv prezent în articolele de sociologie din Revista Steaua este conceptul de dimensionare a omului.

Mijloacele prin care omului îi sunt stabilite dimensiunile, la fel ca unei mașini sau clădiri (deși până acum nu cu aceeași precizie) sunt multiple, de aici fiind dezvoltat adjectivul de om multidimensionat (se referă la modelarea omului, la mijloacele de dirijare a acestuia, la semnificațiile controlului comportării). Ca modalitate de dimensionare a omului, sunt analizate implicațiile folosirii drogurilor, învățarea sub stare de dependență, și unele rezultatele ale vremii referitoare la modalitățile de modelare a creierului: *cu toate acestea nu ne entuziasmăm de rezultatele sociale posibile ale modalităților de manevrare a creierului pe care le-am semnalat, așa după cum unii o fac și totodată sperăm că oamenii nu vor permite niciodată să fie operați pentru a deveni unelte docile (adică dimnensionați), să se autoformeze în acest sens printr-o condiționare retroactivă față de un element exterior sau conectându-și creierul la computer. Oricum, pericolul potențial există (Omul multidimensionat, 1971).*

Contribuția articolelor la popularizarea sociologiei ca știință în România pot fi structurate pe următoarele dimensiuni:

- Definirea conținutului termenului sociologie, atât cantitativ cât și calitativ;
- Sociologia românească: sintetizarea producției românești până la acel moment, atât a studiilor în domeniu, cât și a sociologilor;
- Semnalarea unor direcții de evoluție a sociologiei;

În încercarea de a-și adapta eseurile la specificul unei reviste a Uniunii, prof. Mihaela a abordat subiecte din zona de interferență a filosofiei, sociologiei și psihologiei literaturii. O încercare de acest fel o reprezintă eseurile scrise despre *Adela* lui Ibrăileanu, roman apreciat de Mihaela ca foarte apropiat de psihologia și sociologia raporturilor interpersonale și a grupurilor restrânse. Tot în cadrul acestui tip de abordare se încadrează și eseurile în care se prezintă contribuția lui Lovinescu în viața spirituală a țării noastre și locul lucrării *Istoria civilizației române* în opera sa și în literatura genului.

Operele și autorii citați

Prezentări (recenzii) de carte: *Cercetări sociologice*. Miron Constantinescu, *Aurul Cenușiu*, M. Malița, *Adela*, Ibrăileanu, *Istoria civilizației române moderne*, E. Lovinescu.

BIBLIOGRAFIE

1. *La început a fost cuvântul*, 16-31 mai, 1971
2. *Poluarea limbajului*, 1-15 iun. 1971
3. *5 ani de sociologie românească - Studiile*, 16-31 iun. 1971
4. *5 ani de sociologie românească - Sociologii*, 1-15 iul. 1971
5. *Abaterea de la medie*, 1-15 aug. 1971
6. *Națiunea*, 16-31 aug. 1971
7. *Meandrele adevărului*, 1-15 sept. 1971
8. *Omul multidimensionat*, 16-30 sept, 1971

9. *Superomul sau omul cu creierul controlat*, 1-15 oct. 1971
10. *Nunta pe Valea Frumoasei*, 16-31 oct. 1971
11. *Sociusul*, 1-15 nov. 1971
12. *Sinele social*, 16-30 nov. 1971
13. *Factorul sex*, 1-15 dec. 1971
14. *Orașul*, 16-31 dec. 1971
15. *Poziția socială*, 1-15 ian. 1972
16. *Responsabilitățile statusului*, 16-31 ian. 1972
17. *Un exemplu de consecvență și spirit militant*, 1-15 febr. 1972
18. *Generație și cohortă*, 16-28 febr., 1972
19. *Rolul și reacția alergică*, 1-15 martie, 1972
20. *Semnamentele sociale*, 16-31 martie, 1972
21. *Frustrare socială*, 1-15 apr. 1972
22. *Rangul și autostima*, 16-30 apr. 1972
23. *Determinațiile tinereții (I)*, 1-15 mai, 1972
24. *Determinațiile tinereții (II)*, 16-31 mai, 1972
25. *Judecata etică*, 1-15 iun. 1972
26. *Ecoul și critica „Vieții sociologiei”*, 16-30 iun. 1972
27. *Trestia sau T.N.T.*, 1-15 iul. 1972
28. *Vecinătatea în Ulița Mare*, 16-31 iul. 1972
29. *Organizația*, 1-15 aug. 1972
30. *Conducătorul generalizat*, 16-31 aug. 1972
31. *Societatea științifică*, 1-15 sept. 1972
32. *Formula lui Graicunas*, 16-30 sept. 1972
33. *Mobilitatea spațială fortuită*, 1-15 oct. 1972
34. *Aurul cenușiu*, 16-31 oct. 1972
35. *Montesquieu și adevărul*, 1-15 nov. 1972
36. *Admiterea în universitate*, 16-30 nov. 1972
37. *Fenomenul de integrare*, 1-15 dec. 1972
38. *Timpul*, 16-31 dec. 1972
39. *E. Lovinescu filosof și sociolog (I)*, 1-15 ian. 1973
40. *E. Lovinescu filosof și sociolog (II)*, 13-31 ian. 1973
41. *Adela (I). Termenii raportului*, 1-15 febr. 1973
42. *Adela (II). Microclimatul și filosofia iubirii*, 16-28 febr. 1973
43. *Adela (III). Geniu înfrânt și erou pământean*, 1-15 mart. 1973

- 44. *Arta și viitorul*, 1-15 apr. 1973
- 45. *Mama și geneza*, 1-15 mai, 1973
- 46. *Roboții veseli rectificați*, 16-31 mai, 1973
- 47. *Microgrupul*, 1-15 iul. 1973
- 48. *Nonechivalența*, 16-31 aug. 1973

RECENZII - BOOK REVIEWS

Paul H. Stahl, *Triburi și sate din Sud-Estul Europei, Structuri sociale, structuri magice și religioase*. Traducerea de Viorica Nicolau, Editura Paidea, 2000.

Realizat (probabil) printr-un demers nu tocmai ușor, datorită, înfățișări de “nisip mișcător” pe care Europa Balcanică o poate marca, studiul lui Paul H. Stahl, *Triburi și sate din sud- estul Europei* reprezintă o încercare, reușită, de conturare a ansamblului vieții sociale și culturale a unor etnii din Europa Sud-Estică.

Studiul este împărțit în trei părți, fiecare parte descriind aspectele structurilor: 1) sociale, 2) magice și 3) religioase a albanezilor, slavilor de sud, grecilor și românilor.

Prima parte începe prin prezentarea unui aspect dacă nu inedit, atunci foarte puțin cunoscut, al Peninsulei Balcanice, și anume conservarea până la începutul secolului al XX-lea, în acest spațiu, a ultimei regiuni tribale Europene. Este vorba de o regiune care cuprinde nordul Albaniei, Muntenegru și vestul Macedoniei.

Un interes deosebit, în acest caz, îl reprezintă triburile albaneze din nord, a căror membri erau numiți *glughi* sau *malisor-munteni*, deoarece aceștia au păstrat cele mai multe dintre caracte-

risticile trecutului Albaniei, înlesnind astfel o comparație cu alte societăți tradiționale balcanice.

Așadar, societatea în care albanezii se organizau la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea avea următoarele componente, pornind de la cea mai mica unitate: 1. GOSPODĂRIA (“shtepi” - care etimologic reprezenta numele dat încăperii originare a casei) și care era alcătuită dintr-un grup domestic.

Un grup domestic albanez era alcătuit, de obicei, din mai multe cupluri căsătorite, de aceea gospodăria mai era numită și “shpija e forte”, adică casa puternică sau “dere e madhe” = poarta mare. În cadru unui grup exista: un șef, o femeie-șef, bărbați cu soțiile și copiii lor. Între aceștia exista o ierarhie foarte bine definită: după conducătorul-șef, care beneficia de o supremație totală, urmau bărbații care aveau drepturi mult mai mari ca a femeilor, apoi soția șefului care se supunea total doar șefului și, în final, restul femeilor și copiii, care trebuiau să execute cele mai grele munci ale casei și să asculte de ceilalți. Un rol

deosebit în ceea ce privește această ierarhie îl reprezentau fetele care alegeau să rămână fecioare pe viață, depunând un jurământ de castitate în biserică sau în moschee. Ele sunt numite "sadik" (la musulmani, un cuvânt de origine turcă care însemna "drept", "integru") sau "regjinesha" (adică, fecioară). Poziția acestor fecioare era apropiată de aceea a bărbatului.

2. FRĂTRIA ("vllazni"), TRIBUL ("fis") și "BAJRAK". Unitatea socială imediat superioară tribului este Frătria. Un trib era compus din mai multe frătrii. Mai multe triburi formează un "bajrak".

Fiecare unitate socială albaneză este dublată de o unitate spirituală: - gospodăria, are un sfânt protector în cinstea căruia se aprind lumânări; - sărbătorile satului, "bajrak"-ului, a parohiei sau chiar a țării este numită "shejti". Fiecare ființă omenească are o "ore" protectoare, figură mitologică feminină; la fel și fiecare grup social.

O forma de organizare socială asemănătoare celei albaneze se întâlnește și la slavii de sud. Și în cazul acestor etnii cea mai mică unitate socială este tot *gospodăria* ("druzina", "kopcina", "damacinstova"), aceasta adăpostea un grup domestic a cărui nume era păstrat de la numele întemeietorului originar al neamului, în unele cazuri adăugându-se și numele conducătorului de grup. Astfel, se ajungea ca o singură persoană

componentă a grupului să poarte cinci nume (spre exemplu: *Jovo Petra Markova Jankovica Kavacevica*, adică Jovo, fiul lui Petro, fiul lui Marco, din casa Jancovic din fratria Kovacevic). Proprietatea ("bastina") grupului reprezenta patrimoniul ereditar al gospodăriei și cuprindea: terenurile arabile, casa, curtea și se transmitea din generație în generație.

La fel ca și în cazul grupurilor albaneze, bărbații au o poziție ierarhică superioară față de femei. Sărutatul mâinii, înclinarea cu respect sau păstrarea tăcerii sunt doar câteva dintre prescripțiile privitoare la modul în care femeile trebuiau să se comporte față de bărbați.

Frătria ("bratstvo") și satul sunt forme de organizare superioare gospodăriei, după care urmează tribul ("pleme"). Rolul lor structural este asemănător organizațiilor de același tip din nordul Albaniei.

Sărbătoarea caracteristică slavilor de sud este "SLAVA" și este consemnată la fiecare unitate socială. Această sărbătoare este legată de numele unui sfânt considerat protector. În zilele premergătoare sărbătorii se curăță casa, se binecuvântează mâncarea la biserică și se pomenesc morții. "Slava" este o sărbătoare care consfințește unitatea grupului, ea se transmite generație în generație.

Spre deosebire de albanezi sau slavii de sud, a căror structuri sociale sunt unice, în cazul grecilor situația se schimbă; deoarece teritoriul locuit de greci

era foarte întins, uneori populațiile erau chiar izolate în insule, descrierea unui singur tip de societate este imposibilă, variațiile de la o regiune la alta fiind considerabile. Așadar se va avea în vedere: regiunea Mani, satul Anoya și satul Elympos din insula Karpathos.

Structurile sociale din regiunea Mani amintesc foarte mult de restul societăților tribale balcanice. La grecii din această regiune *gospodaria* se numește „famelia” și este alcătuită dintr-un cuplu căsătorit și copiii săi necăsătoriți, adăugându-se uneori și părinții soțului. Gospodăria grecilor se află în imediata apropiere a altor gospodării de același tip și aparținând aceluiași neam, ceea ce indică faptul că *neamul* era considerat foarte important.

O practică specială în cazul grecilor din habitatul maniot o constituie cumpărarea miresei, femeia după căsătorie devenind în mod obligatoriu o proprietate a neamului soțului său, iar copiii rezultați în urma căsătoriei aparțin tot de familia soțului.

De asemenea, este cunoscut faptul că femeile din Mani participau la lupte alături de soții lor.

Neamul, văzut ca o unitate socială superioară, este încheșat și recunoscut numai printr-o relație de consangvinitate, pe linie bărbătească.

Satul, la grecii din Mani, este alcătuit din mai multe neamuri, însă el nu

reprezintă o unitate socială perfect sudată, deoarece separarea pe neamuri este atât de puternică, încât realizarea unei vieți sătești comune este aproape imposibilă.

Un alt tip de organizare socială grecească poate fi întâlnit într-un sat de munte din Creta, numit Anoya. Acest sat este renumit mai ales pentru independența pe care și-a păstrat-o dintotdeauna și pentru spiritul său războinic.

Și la populația din Anoya (aproximativ 3000 de locuitori) *neamul* joacă un rol foarte important. Satul este împărțit pe teritorii, fiecare neam având teritoriul său. Îndeletnicindu-se cu păstoritul, locuitorii din Anoya au fiecare câte o stână, care aparține de neamul lor și ale cărei tehnici de constituire sunt primitive. Neamul este numit „soi”; conștiința apartenenței la unul din aceste grupuri este foarte puternică; ceilalți sunt „străini” („xenos”). Poziția femeii nu este atât de grea ca în societățile tribale.

O formă de organizare socială aparte îi caracterizează și pe grecii din insula Karpathos, în satul Elympos. Satul este marcat de prezența a două grupuri profesionale, unul legat de agricultură, celălalt de creșterea animalelor; cele două grupuri sunt complementate, deoarece creșterea animalelor necesită terenuri arabile, iar agricultura folosește bălegarul animalelor pentru fertilizarea terenurilor.

Moștenirea proprietății într-o gospodărie se face altfel decât în restul societăților balcanice tradiționale: ea se transmite fie pe linie paternă la primul-născut băiat ("kanakaris"), fie pe linie maternă la prima fată născută ("kanakaria"). Copiii născuți mai apoi nu au nici un drept asupra proprietății, ei părăsind satul sau lucrând pentru frații moștenitori.

Un "kanakaris", respectiv o "kanakaria" trebuie să se căsătorească tot cu un bărbat/ o femeie care a moștenit dreptul de prim născut. Astfel se asigură perpetuarea, întărirea și îmbogățirea gospodăriei. De asemenea, poziția femeii este egală cu cea a bărbatului.

Unitatea religioasă cel mai des întâlnită în societățile arhaice grecești este așa-numita "capelă a neamurilor".

În regiunea Mani fiecare neam are capela sa, preotul său și cimitirul său.

În Anoya, deși neamul este structura socială cea mai importantă, există și o biserică a satului, pe care toți o frecventează. Însă, se găsesc și capelele fiecărui neam, unde sunt sărbătoriți sfinții protectori sau evenimentele legate de viață (căsători, botezuri etc.).

În insula Karpathos, la Elympos există o biserică centrală, unde "kanakares" au locuri și strane rezervate. În plus, ei au și capele în vecinătatea cărora sunt înmormântați.

La români, unitatea socială minimală este, de asemenea, *gospodăria* ("casa"), care este formată, ca la greci dintr-un

cuplu și copiii lor necăsătoriți. Această formă tradițională se păstrează încă în satele românești. Noțiunea de *cătun* la români se aseamănă cu cea de *neam* la greci, căci români înțelegeau prin cătun: mai multe gospodării care reprezentau casa bătrânească, la care se adăugau casele copiilor, construite în jurul primei. Dar un sat nu reprezenta neapărat mai multe cătune; *satul*, la români, este o unitate socială esențială, foarte coerentă, în care separarea pe neamuri este mult mai puțin reprezentativă (spre deosebire de greci).

Icoana, biserica, mănăstirea sunt dovezi materiale ale unității spirituale a diferitelor unități sociale; la români gospodăria și satul ies în relief, sărbătorile lor sunt cele care dobândesc cea mai mare însemnătate.

Destrămarea vechilor structuri sociale (indiferent dacă este vorba de vechile organizații tribale albaneze, de cele asemănătoare lor – ale slavilor de sud, de cele grecești – atât de eterogene sau de cele românești) în fața noilor forme, "progresiste", de organizare, au determinat pe lângă o radicală schimbare a raporturilor dintre oameni și o nostalgie, un regret fundamental celor care au asistat la dispariția trecutului. Grăitoare în acest sens sunt cuvintele unei bătrâne sârboaică: "În tinerețea mea, cele mai multe familii rămâneau unite își lucrau în comun pământul. Se ajutau, se înțelegeau. [...] Astăzi, familiile mici, care

trăiesc singure, nu pot ține piept unei boli, unui an prost, mai ales acum, când impozitele sunt atât de apăsătoare”.

GABRIELA GARIP

Traian Rotariu (coordonator), Gabriel Badescu, Irina Culic, Elemer Mezei, Cornelia Mureșan, *Metode statistice aplicate în științele sociale*, Ed. Polirom, Iași, 1999.

Lucrarea căreia îi consacram rândurile de față este opera colectivă a unui grup de sociologi clujeni de la Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca sub coordonarea profesorului Traian Rotariu. Concepută în special pentru uzul studenților din domeniul științelor socio-umane, se adresează și altor categorii: candidați la licență, masterat, doctorat, tineri cercetători.

Dincolo de aspirația ei de a se constitui ca o prezentare și explicare a noțiunilor, formulelor, instrumentelor și metodelor statistice, lucrarea are și un obiectiv specific: acela de a umple un gol de informație de profil statistic aplicată în științele sociale. Acest mod de abordare a metodelor statistice, cu accent pe directă aplicare în câmpul socio-uman, este unul de pionierat în literatura de specialitate. Cele mai multe publicații de la noi tratează metodele statistice aplicate în științele naturii sau științele tehnice

nefiind însă de un real folos celor care lucrează în științele socio-umane; totodată lucrările de statistică socială sunt depășite și în ceea ce privește aspectele tratate, iar traduceri sunt inexistente.

În acest context, autorii lucrării propun un mod de abordare a metodelor statistice pornind de la explicarea noțiunilor fundamentale până la tratarea unor tehnici de cercetare statistică avansată aplicate în științele sociale: „Dorim să oferim o lucrare accesibilă, utilă celor care vor să învețe ceea ce se poate face cu datele statistice din domeniul socialului și să înțeleagă la ceea ce folosește instrumentul statistic și care sunt limitele lui”. (p.12)

Un prim merit al lucrării este întrepătrunderea elementelor de statistică cu cele de informatică, indicându-se felul cum poate fi utilizat pachetul de programe SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) în prelucrarea da-

telor din domeniul științelor sociale. La sfârșitul fiecărui capitol sunt prezentate instrucțiuni simple pentru fiecare procedură statistică cuprinsă în softul SPSS, iar pentru o cât mai bună înțelegere se folosesc grafice, tabele și exemple ilustrative.

Sunt tratate, atât în plan teoretic cât și practic, noțiuni fundamentale ale statisticii, la nivelul analizei univariate, cu accent pe calcularea și interpretarea indicatorilor caracteristicilor cantitative. Sunt clasificate variabilele statistice în funcție de nivelul măsurării implicate și se arată ce informații pot fi obținute prin analiza distribuției unei singure variabile.

Pe larg, manualul tratează o problemă cheie din domeniul aplicativ al științelor sociale – eșantionarea. Se insistă asupra aspectelor de natură statistică și matematică ale problematicei eșantionării, bazându-se pe noțiunile fundamentale din teoria probabilităților. O altă problemă căreia autorii îi acordă o atenție deosebită este aplicarea așa numitelor teste de semnificație.

În aceeași ordine de idei, autorii au considerat necesar ca, pe lângă elementele de statistică descriptivă, ce se regăsesc în prima parte a manualului, să trateze probleme ale statisticii nonparametrice și statisticii parametrice.

Pinând cont de faptul că variabilele calitative sunt frecvente în investigațiile

din câmpul socialului, noțiunile fundamentale ale statisticii nonparametrice sunt abordate în detaliu. Problematika asocierii este tratată de-a lungul a două mari secțiuni – analiza bivariată și analiza multivariată, fiind prezentați mai mulți coeficienți de asociere (contingență).

În ce privește problemele statisticii parametrice autorii optează pentru prezentarea simplă și clară a semnificației noțiunilor cu care se lucrează (corelație, covarianță, regresie etc.), pentru ca apoi să explice utilitatea modelelor de regresie și formele concrete de utilizare a lor în analiza și explicarea datelor sociale. În prelungirea modelelor de corelație și regresie sunt prezentate modelele de regresie nonliniară și analiza „path”.

Ultimele capitole ale cărții se axează pe prezentarea principalelor tipuri de analiză a datelor din domeniul științelor sociale, cu accent pe modelele de reducere a numărului de variabile necesare pentru a reda structura datelor. Sunt analizate mai în detaliu două dintre modelele mai des folosite, analiza cluster, respectiv analiza factorială.

Sintetizând, putem spune că autorii au selectat și prezentat principalele probleme ale investigației statistice specifice domeniului social. Calculul unor indicatori statistici constituie o parte principală a manualului indiferent dacă sunt tratați ca parte generală valabilă pentru

orice investigație statistică, sau dacă se referă la domeniul particular de cercetare statistică concretă. Orientarea spre partea practică, aplicativă este ilustrată prin modele de calcul și analiză statistică pe baza datelor concrete provenite din anchete sau date statistice oficiale. La sfârșitul fiecărui se prezintă pașii de lucru în SPSS, pe baza unor exemple relevante.

Prin problematica abordată, lucrarea contribuie la aprofundarea metodelor statistice, poate fi consultată de către toți cei interesați în cunoașterea și folosirea corectă a instrumentului statistic în studiul fenomenelor sociale.

DELIA BOBÂRSC

Cornelia Mureșan: *Evoluția demografică a României. Tendințe vechi, schimbări recente, perspective – (1870-2030)*, Editura Presa Universitară Clujeană, 1999

Teză de doctorat la bază, *Evoluția demografică a României. Tendințe vechi, schimbări recente, perspective (1870-2030)* reprezintă, în literatura românească de specialitate, o primă încercare de sinteză cu adevărat științifică a unei probleme de mare relevanță pentru evoluția societății românești.

Întemeindu-se pe o bibliografie ca și exhaustivă (românească și străină), autoarea abordează problematica demografică într-o viziune de evidentă modernitate.

Capitolul I intitulat „*Tranziția demografică*” cuprinde trei subcapitole, în care autoarea tratează „*Teoria clasică a tranziției demografice*”, „*A doua tranziție de-*

mografică” și „*Direcții noi în teoretizarea demografică*”.

În primul subcapitol se dau câteva definiții după unii autori a tranziției demografice (aceasta făcând parte integrantă a revoluției generale moderne), care susțin că tranziția constă în scăderea mortalității și a natalității, precum și o transformare a regimului migratoriu, în sensul că „emigrația cedează locul imigrației”.

Ca și consecințe ale tranziției demografice ar fi faptul că, cu cât aceasta este mai tardivă, cu atât tinde să fie mai puternică, procesul de creștere a populației realizată în cursul tranziției fiind măsurată de multiplicatorul tranzițional

al populației (indicator introdus de francezul de Jean Claude Chesnais), precum și transformarea piramidei vârstelor prin îmbătrânirea demografică, caracterizată prin creșterea proporției persoanelor în vârstă. În acest sens, autoarea face o comparație tabelară între câteva țări, inclusiv România, a multiplicatorului tranzițional total și multiplicatorii tranziționali specifici vârstelor.

În cel de-al doilea subcapitol se vorbește despre cea de-a doua tranziție demografică, concept introdus de olandezul Van de Kaa (1987) pe baza schimbărilor observate la mijlocul anilor 1960 în țările Europei Occidentale, aceasta fiind caracterizată prin tranziția reproducerii realizată în două faze, și anume faza maltusiană de recul a nupțialității prin amânarea căsătoriei și creșterea ponderii celibatului prin prelungirea perioadei de școlarizare (unde economic este posibil) și faza neo-maltusiană prin limitarea fertilității căsătoriilor dată de planificarea momentului venirii pe lume a copilului. Aceasta ar duce la scăderea fertilității sub nivelul de înlocuire a generațiilor.

Se răspândesc uniunile consensuale (concubinajul), căsătoriile iau forme noi, are loc o criză a cuplului, crește folosirea metodelor contraceptive, divorțul este mult mai frecvent, ceea ce duce la slăbirea familiei ca instituție și la un comportament individualist.

Au fost mai multe reacții la articolul din 1987 al lui Van de Kaa, autoarea menționându-l pe Cliquet (în lucrarea sa din 1991), care afirmă că „schimbările recente trebuie considerate doar continuări ale tranziției demografice declanșate de procesul modernizării societăților”, și care argumentează respingerea ideii unei asocieri dintre cele două faze ale tranziției cu un comportament altruist, caracteristic tranziției demografice, respectiv individualist, caracteristic celei de-a doua tranziții demografice.

În al treilea subcapitol se arată că direcțiile noi în teoretizarea demografică renunță la obiectivul creșterii populației limitându-se la tranziția fertilității, domeniu cel mai important în consecințe pentru evoluțiile demografice actuale și viitoare.

Această tranziție a fertilității poate fi abordată într-o manieră globală și pe o perioadă lungă de timp, care duce la un fel de omogenizare și simplificare istorică (cel mai prestigios reprezentant al acestui curent fiind francezul J.C. Chesnais), precum și într-o manieră mai concret precizată în timp și un spațiu geografic sau social mai restrâns, această a doua abordare plecând de la faptul că există o diversitate de culturi, de sisteme economice și sociale între țări și coboară la un nivel comunitar și individual.

Autoarea redă astfel două clasificări a curentelor teoretice actuale ale fertilității sub formă tabelară (după mai mulți autori). Prima clasificare (a lui Van de Kaa, 1996), distinge șase mari abordări, anume:

- teoria tranziției demografice
- abordări bazate pe determinanți biologici și tehnologici
- teorii micro-economice cu abordări bazate pe cererea de copii și abordări largite cerere-ofertă
- teorii sociale cu abordări bazate pe schimbarea familială și cele bazate pe valoarea copilului
- teoriile difuziunii și schimbării culturale cu două abordări: cea bazată pe inovație-difuziune (controlul nașterilor) și cea bazată pe schimbare culturală și ideologică (declinul fertilității)
- teoriile schimbării instituționale

A doua clasificare a abordărilor macrostructurale (V. Piche și J. Poirier, 1995), care, pe lângă unele teorii din prima clasificare (a tranziției demografice, abordările culturaliste, teoria socială și abordările instituționale), mai conține și alte curente, specifice lumii a treia, cum ar fi:

- teoria dezvoltării rurale
- abordarea materialistă a schimbărilor demografice
- abordarea feministă.

Cel de-al doilea Capitol intitulat „Începuturile tranziției demografice în

România”, cuprinde subcapitolele „Surse de date demografice vechi”, „Cadru european al declanșării tranziției demografice” și „Declanșarea tranziției”.

În primul subcapitol se cercetează formarea sistemului românesc de culegere a datelor începând cu perioada dinaintea de 1859, când se crează primul oficiu național de statistică, apoi perioada 1859-1916, când au loc mai multe recensăminte ale populației și se dezvoltă statistica fenomenelor demografice datorită introducerii procedurilor civile în redactarea actelor de stare civilă, în urma unirii Principatelor și a Transilvaniei cu România.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, atenția demografilor s-a orientat mai mult spre populația rurală, care reprezenta un procent ridicat din populația totală, caracterizată prin analfabetism și mortalitate ridicată. Se formează Institutul Central de Statistică în 1930 și au loc progrese în statistica stării civile.

În perioada de după cel de-al doilea război mondial se dezvoltă sistemul statistic de culegere și prelucrare a datelor, la data publicării volumului Institutul Central de Statistică purtând numele de Comisia Națională pentru Statistică.

În toate aceste perioade au loc repetate schimbări teritoriale ale statului național, ceea ce îngreunează studierea dinamicii procesului de evoluție a populației; apare și problema minorităților naționale.

Al doilea subcapitol tratează declanșarea tranziției demografice în diferite țări ale Europei, în strânsă legătură cu nivelul lor de dezvoltare socio-economică și de gradul de modernizare. Dar și aici compararea datelor statistice este îngreunată de modificările teritoriale din perioada tranziției demografice, care în țările Europei de Est începe în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Al treilea subcapitol tratează declanșarea tranziției demografice și a celor trei etape ale sale în România precum și specificul ei, prin prisma unor reputați demografi români și străini.

Declanșarea tranziției demografice și a fazelor ei se analizează cu ajutorul ratelor brute de mortalitate și de natalitate, tranziție declanșată inițial în Transilvania apoi, după câteva decenii, în Vechiul Regat (Moldova, Muntenia, Oltenia și Dobrogea).

Astfel, conform lui Trebici (1981) „debutul tranziției demografice poate fi situat către finele secolului XIX”, iar conform lui Ghețău (1997) „...originea schimbării se află în prima jumătate a secolului trecut”.

Cea de-a doua fază a tranziției demografice, adică începutul scăderii fertilității în România, are loc după primul război mondial, conform lui Retegan (1962), dar conform lui Ghețău, aceasta ar avea loc la mijlocul anilor 1880, adică cu 35 de ani mai devreme.

Încheierea tranziției demografice ar putea fi situată în anul 1991, an în care fertilitatea populației începe să scadă în mod natural, nemaifiind perturbată de legislația natalistă.

Analiza evoluției mortalității pe termen lung este făcută nu numai pe baza ratei brute de mortalitate, ci pe baza speranței de viață la naștere și rata mortalității infantile.

Conform studiilor de mortalitate făcute, România s-ar situa printre ultimele țări în clasamentul țărilor europene, mai ales între cele care astăzi formează Europa Occidentală. Pentru o situație mai justă, în context specific, autoarea face o comparație tabelară a evoluției speranței de viață la naștere în România cu țările vecine ei, în perioada 1956-1995. În acest context diferențele nu mai sunt atât de mari și poziția României nu mai este la coada listei. Aceste țări au cunoscut o ameliorare constantă a mortalității, cu progrese până în 1965, după care se observă o încetinire și chiar o scădere a speranței de viață. România avea un nivel foarte ridicat al mortalității în perioada 1899-1901, iar comparativ cu țările europene occidentale, speranța de viață era inferioară cu 10-15 ani. Schimbări mari în mortalitate au avut loc abia după cel de-al doilea război mondial, mult mai târziu față de alte țări europene occidentale. Crește mult și speranța de viață din 1956 față de cea din 1930-1932, datorită scăderii

mortalității infantile date de modificările produse în rețeaua sanitară din acea vreme. Începând cu mijlocul anilor '60 se produce o încetinire a creșterii speranței de viață la naștere în România și țările vecine ei.

Următoarea comparație tabelară din acest subcapitol se referă la evoluția ratelor mortalității infantile în România și țările vecine ei, între 1900 și 1995 unde, cu toate că se fac progrese în reducerea mortalității infantile, ele nu se ridică la nivelul celor înregistrate în Europa Occidentală. În perioada recentă, România și Republica Moldova rămân pe ultimele locuri privind mortalitatea infantilă.

Tranziția fertilității se va analiza pe baza ratei totale de fertilitate, vârsta medie la naștere și evoluția numărului de născuți vii.

Influența nupțialității asupra fertilității a fost importantă numai la începutul scăderii ei, în sensul că scăderea fertilității s-a produs pe fondul scăderii nupțialității. În perioada interbelică cele două fenomene au avut tendințe ușor opuse. Au loc și schimbări de comportament reproductiv. În România fertilitatea maximă se concentrează la grupul de vârstă 20-24 ani.

Capitolul III intitulat *„Perioada de după cel de-al doilea război mondial și cursul perturbat al tranziției demografice”* cuprinde două subcapitole *„Schimbări ale structurilor demografice în lumina*

datelor de recensământ” și *„Consecințe directe și indirecte ale politicii familiale”*.

În primul subcapitol se urmărește creșterea populației în Valahia (inclusiv Oltenia, Muntenia și Dobrogea), Moldova și Transilvania (inclusiv Banat, Crișana și Maramureș), compoziția etnică cu principalele naționalități, fenomenul emigrării.

În anii 1948-1966 scade simultan mortalitatea și natalitatea. După 1970, ritmurile de creștere tind să se anuleze, iar după 1992 populația României intră în faza de declin demografic. Și aici autoarea face o comparație tabelară a populației provinciilor și ponderea lor în populația țării, la recensăminte și 1 ianuarie 1997, concluzionând că în perioada recentă populațiile provinciilor scad, precum și soldul migratoriu pe durata vieții între cele trei provincii, emigrația externă fiind mai accentuată în Transilvania (a germanilor și maghiarilor), cu rol în scăderea ponderii populației, care, totuși, se redresează datorită migrației interne.

În privința compoziției etnice se remarcă o scădere mare a populației germane și evreiești după cel de-al doilea război mondial (emigrația germană a fost mai tardivă și nu a culminat decât în 1990), a celei maghiare, dar o creștere a unui alt grup etnic: țigani, care ocupă al doilea loc în clasamentul minorităților la recensământul din 1992 (după maghiari).

În privința emigrării, primele date au fost publicate în Anuarul Statistic din 1993, dar cifrele oficiale nu cuprind și emigranții clandestini, aceștia fiind estimați de autoare între 345 și 387 mii.

Procesul de urbanizare în România începe în jurul anului 1950, dar se intensifică puternic din 1965, ceea ce determină schimbări esențiale în modul de viață al populației, ritmul acesteia crescând extrem de rapid. Astfel, România se situează la nivelul mediu mondial de urbanizare, dar și cu un procent ridicat de populație rurală din Europa.

Populația urbană crește și datorită transformării localităților rurale în localități urbane și a exodului rural, cu toate că fertilitatea rurală a fost de regulă superioară celei urbane.

Migrația internă și emigrația au atins nivele foarte înalte după căderea comunismului. După 1997 se observă o creștere a migrației dinspre oraș spre sat datorită crizei economice date de șomaj, sărăcie, a legii fondului funciar (1991) și a costurilor reduse ale unei locuințe la țară.

Autoarea urmărește evoluția structurii pe sexe și grupe mari de vârste a populației României, și sub formă tabulară, menționând că procentul femeilor este ușor mai ridicat decât cel al bărbaților, iar procentul tinerilor între 0-14 ani este într-o continuă scădere, concomitent cu creșterea procentului de vârst-

nici. Astfel are loc un proces al îmbătrânirii demografice, iar, ca specific asistăm la o îmbătrânire a satelor și la o feminizare a orașelor.

Al doilea subcapitol începe cu tratarea măsurilor legislative în domeniul politicii demografice, unele cu caracter coercitiv (interzicerea avortului, făcându-se o istorie a legislației referitoare la avort), altele încurajatoare (susținerea mamei și a familiei cu copii).

Căsătoria este încurajată de modelele tradiționale și culturale, în România aceasta fiind una din cele mai stabile instituții, dând căsătoriei un caracter de universalitate și precocitate. Evoluția nupțialității se va puncta prin rata totală de primo-nupțialitate și vârsta medie la căsătorie, nupțialitatea jucând un rol important în constituirea familiei.

După 1990 scade brutal fertilitatea, cu toate că aceasta a devenit din ce în ce mai precoce. Crește ponderea nașterilor de rangul întâi. Numărul mediu de avorturi corespunzătoare unei nașteri vii este extrem de ridicat, cu o consecință negativă a mortalității legată de maternitate. Dar în 1993 urmează o ușoară scădere, datorită posibilităților de acces la mijloacele de planificare familială.

În perioada 1948-1955 în România se menține fertilitatea la valori ridicate. În perioada 1956-1966 scade rapid fertilitatea odată cu liberalizarea avortului

care permite limitarea descendenței, ca apoi din nou să crească masiv după 1966, odată cu începutul „perioadei nataliste” în care se interzice avortul, fertilitatea dublându-se în 1967. În perioada imediat următoare 1990-1992, se abrogă legea privitoare la avort, iar ca o consecință are loc scăderea rapidă a fertilității. Această evoluție a fertilității este exprimată grafic și tabelar în acest subcapitol.

Populația României scade începând din 1990, dar valoarea negativă a ritmului mediu anual de creștere nu rezultă numai din deficitul natural, iar în primii doi ani nici nu se datorează acestuia, ci emigrării unui număr mare de persoane.

Capitolul IV intitulat „*Evoluții recente*” cuprinde trei subcapitole „Mortalitatea – tendințe noi, evoluții vechi”, „Fertilitatea” și „Aspecte regionale ale regimului demografic din România”.

Primul subcapitol analizează evoluția mortalității din perioada recentă (1984-1996) pe baza unor date detaliate oferite de Centrul de Calcul al Ministerului Sănătății.

O particularitate a mortalității în România este nivelul înalt al mortalității infantile în comparație cu standardele europene. În 1990-1996 are loc o tendință de scădere a mortalității infantile, explicată și prin scăderea numărului de nașcuți și a celor nedoriți. Factorii de

risc în mortalitatea infantilă ar fi vârsta peste 30 ani a mamei, gradul redus de școlarizare a acesteia și nașcuții vii sub 2500 grame.

Se analizează și sub formă tabelară structura pierderilor și a câștigurilor de speranță de viață la naștere pe grupe de vârstă, contribuția cauzelor de deces la variația speranței de viață la naștere, în perioada 1984-1994, precum și structura diferențelor după grupa de vârstă și cauza de deces, în perioada 1991-1994.

Autoarea trage o concluzie din cele de mai sus și anume că începând din 1991 România se confruntă cu o adevărată criză a sănătății din următoarele considerente: este mărit decalajul stării de sănătate a populației României cu cea a altor țări europene în această perioadă și lucrurile decad la o stare mai proastă decât cea din 1989. Această criză se datorează în special stării economice generale a țării (bugetul sectorului sanitar este printre cele mai mici din Europa), de degradarea mediului de viață și a comportamentului față de sănătatea personală, precum și de un grup mare de factori intermediari, cum ar fi alimentația (puternice carențe alimentare datorate sărăciei unor proporții însemnate de populație, care influențează capacitatea de autoapărare a organismului față de boli), aspecte legate de locuință și de dotările acesteia

(încălzire, apă curentă etc.), carențele calității mediului (poluare, murdăria de pe străzi, rozătoarele etc.). Autoarea mai menționează că sporirea accelerată a incidenței mortalității datorate unor factori de natură comportamentală demonstrează impactul ridicat al unui stil de viață nu tocmai sănătos (alcoolismul, fumatul, alimentația bazată pe grăsimi etc.).

În următorul subcapitol se tratează problema fertilității, faptul că numărul de născuți vii scade începând cu anul 1989, după abrogarea legii cu privire la avort, dar fertilitatea scade și datorită schimbării de comportament specific modernizării societății și a factorilor economici. Fenomenul scăderii fertilității declanșează pe termen lung un proces de scădere a populațiilor.

În România, diminuarea volumului populației este extrem de vizibilă, și datorită faptului că emigrația depășește imigrația.

Crește ponderea născuților vii de rangul întâi, modelul preferat de familiile actuale din România pentru unul sau doi copii.

Nupțialitatea este studiată în demografie din perspectiva influenței pe care o are asupra fertilității, dar în prezent au loc tot mai multe nașteri în afara căsătoriei paralel cu reculul nupțialității.

Al treilea subcapitol tratează ratele de fertilitate, nupțialitate și mortalitate

specifice pe sexe și pe grupe de vârstă cincinale în toate județele țării, grupate în cele trei provincii istorice, plus București, făcându-se analize comparative ale datelor. Se constată că are loc o creștere a vârstei medii a mamei la prima naștere, o creștere a vârstei la prima căsătorie, o scădere a nupțialității și evoluții pozitive la mortalitatea infantilă. Ca o concluzie, Transilvania are un avans în apropierea de modelul occidental.

Capitolul V intitulat „*Perspective*”, cuprinde două subcapitole „Proiectări ale mortalității” și „Perspective ale populației”.

În primul subcapitol autoarea încearcă să justifice ipotezele de mortalitate ce vor sta la baza proiectărilor de populație, făcând sub formă tabelară raportul probabilităților de deces din tabelele de mortalitate proiectate la tabela din 1996 pentru sexul masculin și cel feminin și evidențiind contribuția vârstelor la diferențele de speranță de viață la naștere între 1996 și 2010. Dar perspectivele mortalității și fertilității fiind incerte, autoarea va prefera în proiectările ei, nivelurile și patternurile proprii anului 1996.

În al doilea subcapitol se discută rezultatele proiectărilor. Astfel, continuă descreșterea numerică a populației, structura pe vârste și pe sexe suferă modificări (crește numărul persoanelor de sex feminin), scade numărul de nașteri, populația de vârstă preșcolară și șco-

RECENZII

lară 5-14 ani este în declin, cea de vârstă activă crește mai întâi ca apoi să scadă într-un ritm accelerat, iar populația vârstnică crește.

Lucrarea D-nei Conf. Univ. Dr. Cornelia Mureșan este nu doar utilă, ci și necesară, constituindu-se într-un veritabil

îndreptar științific și metodologic pentru cei care se vor simți, de acum înainte, atrași de studiul complex al problemelor ce țin de tendințele înregistrate de evoluția demografică, nu doar a României.

MILENA ȘEULEAN TOMA